

MAGYAR SZEMLE

ORBÁN VIKTOR: AZ EURÓPAI MEGÚJULÁS ÉVE – SCHÖPFLIN
GYÖRGY: KÖZÉP-EURÓPA, AHOGY (FÉLRE)ISMERIK – MIKOLA
ISTVÁN: A MAGYAR BETEG – NORMAN STONE GORBACSOV-
RÓL – JESZENSZKY GÉZA: ÚJ VILÁGREND – KODOLÁNYI GYULA
KODOLÁNYI JÁNOSRÓL – SZILASI ALEX: LISZT ÉS CHOPIN
1848-BAN – IMRE LÁSZLÓ KÖNYVISMERTETÉSE A MAGYAR
KÁLVINIZMUS KULTURÁLIS HATÁSÁIRÓL – BOD PÉTER ÁRÓS:
EURÓPAI SZEMESZTERÜNK – BÚCSÚ METZ KATALINTÓL

2011. január 24-én került ki a nyomdából a **Hungarian Review – A bi-monthly journal from Central Europe**, a Magyar Szemle új angol változatának második száma. A lap kéthavonta jelenik meg, főszerkesztője Kodolányi Gyula. A Hungarian Review nemcsak szellemében, szerkesztésében viseli magán a Magyar Szemle jegyeit, hanem rendszeresen közli angolul cikkeinket is. A Magyar Szemle viszont közöl eredetileg a Hungarian Review számára készült írásokat.

*

A *Hungarian Review* megvásárolható a *Magyar Szemle* szerkesztőségében is. Kedvezményes ára 800 Ft.

*

A MAGYAR SZEMLE A VILÁGHÁLÓN

<http://www.magyarszemle.hu>

DRÓTPOSTACÍMEINK

Főszerkesztő: kodolanyigyula@mail.datanet.hu

Szerkesztőség: msza@mail.datanet.hu

FOGADÓÓRÁK: Kedden 13–15 óráig, illetve megbeszélés szerint.

A FOLYÓIRATOT kiadja a Magyar Szemle Alapítvány. A Magyar Szemle Alapítvány igazgatósága: Bod Péter Ákos, dr. Borostyánkői Mátyás, Entz Géza, Granasztói György (elnök), Jeszenszky Géza, Kodolányi Gyula, Szabados György.

E SZÁMUNK TÁMOGATÓI

OTP Bank Nyrt.

Richter Gedeon Rt.

A Polgári Magyarorszáért Alapítvány

Batthyány Lajos Alapítvány

Nemzeti Erőforrás Minisztérium

Nemzeti Kulturális Alap

MAGYAR SZEMLE

Főszerkesztő: *Kodolányi Gyula*

Szerkesztőbizottság: *Bordánci Gyula,*
Czakó Gábor, Horkay Hörcher Ferenc, Kulin Ferenc,
Mellár Tamás, Szabados György

Olvasószerkesztő: *Sebestyén Ilona* Rovatvezető: *Gróh Gáspár*
Képszerkesztő: *Csejdy Virág* Tördelőszerkesztő: *Dombi Viktória*
Korrektor: *Kiss István* Ügyintéző: *Hajnal Anna*

ÚJ FOLYAM XX.	1–2. SZÁM	2011. FEBRUÁR
<i>Orbán Viktor</i>	<i>Az európai megújulás éve</i>	3
<i>Schöpflin György</i>	<i>Közép-Európa, ahogy (félre)ismerik. Kazanlár Szilvia fordítása</i>	14
<i>Nick Thorpe</i>	<i>Mitől beteg és mitől szenved a magyar egészségügy? Interjú Mikola Istvánnal</i>	21
<i>Norman Stone</i>	<i>Gorbacsov: az utolsó dobás. Kazanlár Szilvia fordítása</i>	30
<i>Jeszzenszky Géza</i>	<i>Az új világrend – húsz év távlatában</i>	40
<i>Kodolányi Gyula</i>	<i>Nagybátyámról, Kodolányi Jánosról</i>	65
<i>Jaan Kaplinski</i>	<i>Észtek, finnek, magyarok, törökök és mongolok. Fordította Kádár Ildikó</i>	83
<i>Várnagy Ildikó</i>	<i>Első lexikonom</i>	93
<i>Róka Enikő</i>	<i>Nemzeti művészet a 19. század fordulóján</i>	105
<i>1% metafizika</i>	<i>Liszt Ferenc levele Lambert Massart-hoz</i>	116

KÖRKÉP

Szilasi Alex	Liszt Ferenc Chopin-könyve 85 év után ismét magyarul	118
Imre László	A várakozás bizonyossága. A magyar kálvinizmus kulturális és civilizációs hatásai	124
Fáy Zoltán	Új vatikáni megállapodás?	129
Tóth Klára	Érvényesek vagyunk-e?	133
Kubinszky Mihály	A bánfalvi Pálos-Karmelita-kolostor feléledése	135
Gáspár G. János	Válthatunk-e történelmet?	138
Bod Péter Ákos	Európai szemeszterünk	148
Török Bálint	In memoriam Esterházy János	159
A Baross Gábor Társaság	állásfoglalása a magyar vasút helyzetéről	163
Gróh Gáspár	Metz Kati is elment...	165
SUMMARIES		170
E SZÁMUNK SZERZŐI		174

Ebben a számunkban a Magyar Nemzeti Galéria *Nemzet és művészet* című kiállításának anyagából válogattunk, Róka Enikő cikkéhez. A címlapon Bikessy Heinbucher József *Paraszt és szolgáló Pest megyéből* című, 1816-os (eredetileg színezett) rézkarca látható.

Köszönet a Magyar Nemzeti Galériának a közlésért.

otpbank

NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

nka
Nemzeti Kulturális Alap

AZ EURÓPAI MEGÚJULÁS ÉVE

Az EU–magyar elnökség filozófiájáról

Elfogytak a kitaposott ösvények

Tágabb perspektívából jól látható, hogy Európa számára sorsdöntő évek előtt állunk. Több mint húsz éve veszek részt különféle európai tanácskozásokon, konferenciákon, és ezeken az összejöveteleken egyvalami állandó volt: a résztvevők mindig egyetértettek abban, hogy létezik egy ösvény, egy kitaposott, bevált ösvény, amelyen haladni érdemes, amelyen haladni kell. De az elmúlt másfél évben alapvetően megváltozott ezeknek a találkozóknak az alaphangulata. Ma egész Európa azzal a kényelmetlen helyzettel szembesül, hogy a kitaposott ösvények elfogytak. Az eddigi utakon legfeljebb a múltat lehet bejárni újra, és végül ismét a múlt hibáihoz, kudarcaihoz lehet megérkezni. Új célokhoz nem. Egyre inkább az a felismerés alakítja a közhangulatot Európa-szerte, hogy aki a mai, rohamosan átalakuló világban sikert akar elérni, az csak új utakon juthat el a céljaihoz. Új ösvényekre van szükség. Tudjuk, ez néha bozótirtással, az elkorhadt fák kivágásával, sziklák félregörgetésével jár, és olyan helyzetek is akadnak, ahol a szó szoros értelmében utat kell törnünk áthatolhatatlannak tűnő helyeken.

Voltaképp arról van szó, hogy Európa és talán a világ számára is valójában az utóbbi évekkel ért véget a 20. század. Véget ért, nem fog visszatérni, nem lehet visszahozni, semmi sem lesz már úgy, mint előtte, semmi sem fog már úgy működni ezután, ahogyan a 20. században működött. Ezzel szembe kell néznünk, és aligha kell bánkódnunk emi-

att. Inkább lehetőséget érdemes látni benne. A teljes megújulás lehetőségét.

A 20. század második felében Európa sikeres választ adott az akkori legfőbb kihívásra, a tartós európai béke megteremtésére. Éppen idén, április 18-án ünnepeljük az Európai Szén- és Acélközösség megalapításának hatvanadik évfordulóját. Ez a történelmi lépés két szörnyűséges világháború után, melyek elsősorban Európát sújtották, megnyugvást jelentett az európai népek döntő többségének.

A kommunizmus és a Szovjetunió bukása után Európa sikeres választ adott a kettészakítottság kihívására, újraegyesítette a kontinenst, ennek köszönhetően ma Európa olyan egységes, amilyen évszázadok óta nem volt.

Ugyanakkor azonban szembe kell néznünk azzal a jelentős és alapvető társadalmi problémával, hogy a rendkívüli erőfeszítéseket igénylő teljesítmények közben érzékelhetően gyengült a közösségi kohézió az elmúlt egy-másfél évtizedben. Az európai emberek, európai társadalmak elbizonytalanodtak mind az unióval, mind Európa jövőjével kapcsolatban. Ma már, a 21. században a tartós béke, vagy az újraegyesítés gondolata nem elégséges motiváció az európai emberek számára ahhoz, hogy higgyenek az unióban. Ennek okát abban kereshetjük, hogy Európát most egy olyan új kihívás érte, amellyel évszázadok óta nem kellett szembesülnie.

Civilizációs verseny

A világban ma civilizációs verseny zajlik, ami újdonság a Nyugat számára, hiszen a nyugati civilizáció hegemoniáját évszázadokon át nem kérdőjelezte meg senki. De ennek a Nyugat, illetve Európa számára kényelmes helyzetnek immár vége.

Sok civilizációkutató vallja, hogy minden civilizációnak két fő erőforrása van: az emberi energia és az állandóságtudat. Az emberi energia nem más, mint a gazdaságban

felszabaduló energia – amit a szellemi, fizikai munka, vagyis az értékteremtés valamilyen formája szabadít föl. Az állandóságtudatot pedig azok a biztos, egyetemes értékek adják, amelyek segítenek eldönteni, hogy mi jó, mi rossz, mi igaz, mi hamis, mi helyes, mi helytelen. Az adott civilizáció önazonossága ez, amely kulturális, vallási és erkölcsi hagyományokban gyökerezik, s amelyre a benne élő közösségek mindenkor bizton támaszkodhatnak.

Európa egy ideje mindkettőben gyengélkedik.

Ázsia viszont ma már mindkettőben jól teljesít. Korábban inkább az állandóságtudatra összpontosított, de ma már gazdasági erőforrására legalább annyira támaszkodik. Nekünk csak akkor van esélyünk versenyben maradni, ha szembenézünk azzal, hogy egyikben sem vagyunk erőnyerők immár, és inkább föl vesszük a kesztyűt.

A 20. század áramlatai

Az embernek egyre gyakrabban támad az az érzése, mintha elrugaszkodtunk volna a valóságtól. Az élet minden területén olyan áramlatok, irányzatok uralkodtak el a nyugati világban, amelyek a valóságot próbálják felülírni valamilyen fikcióval: utópiával, illúzióval.

Így foglalta el az értékteremtő munka helyét az érték nem teremtő, másokat megkárosító spekuláció. Az állandóságtudatot jelentő, valódi kulturális hagyományainkat így váltották föl a mindent kétségbe vonó ideológiák, a valós cselekvést az ideológiai viták, az államot a piaci önszabályozás láthatatlan keze, a valódi pénzt a virtuális pénz, az emberek közti bizalmat a fedezet nélküli hitelek, és ezt a sort hosszasan lehetne folytatni a nevelés, a kultúra, sőt a gyógyászat vagy a táplálkozás területén.

Ma már nem tűnik merész kijelentésnek, hogy valóság helyett utópiákra, illúziókra, vagyis fikcióra építeni bármit

is, törvényt szerűen deficitese vállalkozás. Ha pedig így van, vajon nem következik-e ebből logikusan az a válasz az itt körbejárt kérdésre, hogy azért érezzük bizonytalanabbnak és gyengébbnek a civilizációnkat, mert egy eleve kudarcra ítélt vállalkozás elszívta civilizációs erőforrásainkat?

Mindez nemcsak logikus és történelmi tényekkel is alátámasztható magyarázattal szolgál mai helyzetünkre, hanem azt a felszólítást is magában foglalja, hogy ha az európai civilizáció versenyben akar maradni, akkor meg kell újulnia.

Mit is jelent a megújulás?

Európa megújulása azt jelenti, hogy a saját, eredeti erőforrásaihoz kell visszatérni. Önmagának kell maradnia, de megújult önmagának. A 21. századhoz illő önmagának. Ehhez a 20. század kimerült irányzatain túl kell lépniünk, és érdemes visszatérni az európai önazonosságunkat biztosító szellemi forrásvidékhez és felszabadítani emberi energiáinkat.

Nem nehéz belátnunk, hogy a spekuláció és a „mindent hitelből” szemlélet vezetett a veszedelmes mértékű eladósodáshoz és munkanélküliséghez, a pénzügyi és gazdasági válsághoz. Látható, hogy egy mérték fölött nincs jó adósság és rossz adósság, ez az utópia is megdőlt. Egy határon felül minden adósság veszedelmes, bármilyen szerkezetű legyen is.

Az a képtelen téveszme is megdőlt, hogy egy gazdaságnak az a jobb, ha nem mindenkinek van munkája, aki egyébként munkaképes. Azt is látjuk, hogy a versenyképeség és társadalmi kohézió csak utópisztikus elméletekben állítható szembe egymással, a valóságban azonban egymást felételezik és erősítik. Az is kezd mindenki számára egyértelművé válni, hogy a bűnözők jogai nem lehetnek fontosabbak a törvénytisztelő emberek jogainál, hogy az állam igenis lehet jó gazda, ha nem hagyjuk, hogy a magánérdek behálózza, és a pénzügyi válságokat és környezeti veszélye-

ket, katasztrófákat egyaránt csak úgy van esélyünk elkerülni, ha erős államot működtetünk, amely képes érvényesíteni a közérdeket a magánérdekkel szemben, ott és amikor arra szükség van.

A 20. századi ideológiáinak, ideológiai vitáinak bealkonyult, mert megkötötték a kezünket, amikor cselekedni kellett volna. Az utópiák füstbe mentek, a spekuláció bajba sodort mindannyiunkat. Mindezek alapján a megújulás iránya a valóság felé mutat, mert a valóság tisztelete tudja ismét felszabadítani erőforrásainkat.

Minden emberi közösség értelmét az adja, hogy a közösség több, mint a tagjainak összessége. Minden értelemben. Erősebb, mintha tagjainak erejét pusztán csak összeadjuk, bölcsebb, mint a legbölcsebb tagja.

Ha szabad ezt a kifejezést használnom, egy jó közösség tudása magasabb rendű tudás, ereje magasabb rendű erő, mint bármelyik tagjáé. Ezért tud a közösség többet adni végső soron minden tagjának, mint amit ő ad a közösségnek.

Mindez igaz az európai közösségre is. Ha csak annyit tud nyújtani, vagy annyit se, amennyit az egyes nemzetek magukban is el tudnak érni, akkor az emberek miért éreznék úgy, hogy van értelme? Ma divatos kifejezéssel élve a közösségnek hozzáadott értéket kell jelentenie. Ezt nem érzik ma az európai polgárok. Ezért kételkednek az Európai Unió jövőjében.

Az európai országok polgárai érzékelhető eredményeket várnak tőlünk, új válaszokat a mai kor kihívásaira. Mindenekelőtt gazdasági növekedést, munkahelyeket, szociális biztonságot, rendet és közbiztonságot.

Az is közhelynek tűnik már, hogy nem lehetséges megújulás, amíg a múltból örökölt súlyos gazdasági nehézségeken úrrá nem leszünk. Ma ezek között az eladósodás látszik a legnagyobb gondnak, ami számos más bajunk forrása. Látható, hogy a válság is azokat az országokat érintette súlyosan, ott keletkeztek komoly politikai és társadalmi problémák, ahol súlyos adósságok halmozódtak föl.

Vagyis ma az eladósodás a legsúlyosabb gazdasági béklyó, amely hátráltatja egész Európát abban, hogy megújuljon, és a 21. század kihívásaira új, korszerű megoldásokat találjunk. A „hitelből mindent lehet” szemlélet okozta a globális pénzügyi és gazdasági válságot, és ez a gondolkodásmód vezetett oda, hogy Európa legtöbb országa, köztük Magyarország is adósságcspadába szorult.

Ebből az adósságcspadából csak úgy tudunk kitörni, ha bátran szakítani merünk a rossz beidegződésekkel, amelyek a hitelre és spekulációra alapuló rendszert jellemezték, és új megoldásokkal minden energiánkat a munkahelyteremtésre és egy minden szempontból fenntartható gazdasági növekedés beindítására fordítjuk.

Mindenki erős Európát akar

Mi, magyarok, ebben a történelmi összefüggésben szemlélve a 21. századi Európa helyzetét, készültünk föl a soros elnökségre.

Magyarország felkészülten és tetterre készen várja az elnökség hat hónapját. A közvetlen felkészülés időszakában sort kerítettünk egy nagy európai konzultációs sorozatra, amelynek keretében végiglátogattunk minden európai uniós tagországot és számos unión kívüli országot, és egyeztettünk mindegyik ország vezetőjével. Megismertük véleményüket Európa jövőjéről, az előttünk álló kihívásokról, és természetesen a magyar elnökség programjáról is. Ezek a tárgyalások jelentősen alakították a magyar elnökség programját. Most, amikor átvesszük a soros elnökséget, mi, magyarok, elmondhatjuk, hogy meghallgattuk Európát.

Európa jövőjéről sokan sokféleképp vélekednek, akadt azonban egy olyan gondolat, amely közös nevezőjévé vált a megbeszéléseknek. Mindenki más módon, más szavakkal, de végső soron azt fejezte ki, hogy erős Európát szeretne,

mindannyian erős Európában vagyunk érdekeltek. Mindenki látja, érzékeli, hogy egy erős Európa minden nemzet számára támaszt és erőforrásokat jelenthet, viszont egy gyenge Európa csak kolonc lenne valamennyi nemzet nyakán.

Mi, magyarok is erős Európában gondolkodunk, abban vagyunk érdekeltek, hogy erős nemzetek erős közösségének tagjai lehessünk. Abban vagyunk érdekeltek, hogy Európa megőrizze történelmi szerepét a világ jövőjének alakításában. Ehhez a jövő évben bátor tettek, határozott döntések kellenek. Azt szeretnénk, ha ezt az elnökséget a megoldott kérdések, az elvégzett feladatok tennék emlékeztetővé, és kevésbé a külsőségek. Az a célunk, hogy hat hónap elteltével mindenki számára egyformán világossá váljon, hogy az „Erős Európa” eszménye nem utópia, hanem közösen megalkotható valóság.

Magyarország ez évben nagy lendülettel indult meg egy új irányba, és úgy látjuk, hogy törekvéseink és feladataink nagyrészt egybeesnek az unió törekvéseivel és feladataival. Mi tehát úgy tekintünk a jövő esztendőre, mint Magyarország megújulásának évére, amely a csillagok szerencsés együttállásának folytán éppen egybeesik a magyar elnökség időszakával.

Ez lesz a legnehezebb év

Ugyanakkor megkockáztathatjuk, hogy a kommunizmus bukása óta ez lesz az európai közösség legnehezebb éve. Miközben az unió tengernyi kihívással küzd a nemzetközi pénzügyi-gazdasági válság miatt, már látható, hogy a válság utáni világban egy teljesen új pályán, új szabályok szerint kell Európának versenyezni. Nem csupán szövetségek, földrészek, de egész civilizációk, és ezzel együtt alapvető gondolkodásmódok versenyére kell készülnünk. Az új vetélytársak szédítő sebességgel erősödnek. Ebben a

versenyben kell felmutatnunk: Európa nem az a komótos, dekadens, megfásult öregúr, mint aminek sokan lefestik. A magyar elnökség alatt föl kell ismét mutatnunk a világnak, hogy Európa, a piacgazdaság őshazája képes új, innovatív megoldások felé fordulni akkor, amikor a régi megoldások idejétmúlttá válnak.

Az idő is sürget, mert az emberek elbizonytalanodtak Európa jövőjét és benne a saját jövőjüket illetően. A veszélyeket jól látják, de a kiutakat még nem. Megoldásokat várnak a gazdaság beindítására, új munkahelyek megteremtésére, a régi munkahelyek megőrzésére, valamint az energiabiztonság problémájára, és válaszokat még számos további gyakorlati kérdésre.

Nem szabad hagynunk, hogy a ma érzékelhető, elsősorban a gazdaság gyengélkedéséből eredő csalódottság és kétség tovább növekedjen az unió polgáraiban.

Mindannyian érzékeljük, hogy a válságkezelő erőfeszítések országainkban és az uniós fórumokon is sok erőnket, energiánkat emésztették föl. Az eddigi megfeszített munka ellenére is nagyon sok megoldatlan ügy és új kihívás halmozódott föl a jövő évre. Sorsdöntő kérdésekben nem sikerült dűlőre jutni.

Ezért nem túlzás azt mondani, hogy az unió történetének egyik legnehezebb éve előtt áll.

Európa számíthat ránk

Magyarországnak ebből adódóan sokkal több feladatra kell készülnie, mint azt valaha gondoltuk volna. Válságokhoz szokott, edzett nép vagyunk. Európa mindig számíthatott a magyarokra, amikor a civilizációnk nehéz helyzetbe került, vagy bármilyen értelemben meggyengült. Most is számíthatnak ránk.

Ma olyan akadályok tornyosulnak előttünk, amelyek leküzdéséhez nem szépnek – bár ez sem tilos –, hanem erősnek,

elszántnak és bátornak kell lenni. A hatékony tettek ideje jött el. Éppen ezért fontos, hogy két olyan közép-európai ország elnököl a jövő évben, amelyek maguk is a megújulás útját járják.

Egy biztos, mi, magyarok az elnökség ideje alatt minden tőlünk telhetőt meg fogunk tenni annak érdekében, hogy az uniós és unión kívüli európai országokkal együtt erőssé és megbízhatóssá tegyük Európát.

Megoldandó feladat, leküzdendő nehézség már most is van előttünk bőven. Mindenekelőtt a válság folytán nehéz helyzetbe került uniós gazdasági és pénzügyi együttműködés területén lesz sok teendőnk. Egy erős Európa abban érdekelt, hogy sikerüljön hosszú távra stabilizálni az eurót és működőképesé tenni az európai gazdaságirányítási együttműködést.

A magyar elnökség határozott elgondolást, programot kíván megfogalmazni az európai gazdaság talpra állítása érdekében. Közös programunk, az *Európa 2020 stratégia* végrehajtása során éppen ezért a munkahelyteremtésre fogunk koncentrálni. Meggyőződésünk, hogy kiemelt figyelmet kell fordítanunk a munkahelyteremtés motorjának számító kis- és középvállalkozásokra.

Európa egyik legnagyobb kihívása az energiabiztonság megteremtése és ezzel egyidejűleg az energiatermelés környezeti terheinek csökkentése. Az energiabiztonság érdekében közös célunk, hogy több lábra állítsuk az ellátást, csökkentjük a kontinens egyoldalú függőségeit. Ezért az energiahálózataink jobb együttműködéséhez minden feltételt meg kell teremtenünk: összekapcsolásokkal, a hiányzó szakaszok vagy irányok – mint pl. Közép-Európában az észak–déli irány – pótlásával.

Európa ereje az együttműködésünk nagyságában és nyitottságában is rejlik. Ezért tartjuk fontos feladatnak az uniós bővítés folytatását, és ezen belül is Horvátország csatlakozásának ügyét. Déli szomszédunk csatlakozása az egész Nyugat-Balkán számára fontos jelzés lehetne, és nagymér-

tékben hozzájárulna a térség biztonságának és stabilitásának erősítéséhez.

A valódi megújuláshoz, az erős Európához nélkülözhetetlen a határok szabad átjárhatóságának ügye. Az európai kultúra arra a gondolatra épül, hogy a szabadság erősebbé tesz egy közösséget. Ennek szellemében valamennyi tagállam számára biztosítanunk kell ezt a gyakorlati és érzelmi szempontból egyaránt fontos lehetőséget. A magyar elnökség céljai között szerepelni fog, hogy az előírt feltételek teljesítése esetén Románia és Bulgária polgárai is csatlakozhassanak a schengeni szerződéshez, és a lehető leghamarabb megtapasztalhassák az unió valódi nyitottságát.

Az erős Európa fogalmával összeférhetetlen nagy társadalmi csoportok leszakadása, kimaradása az értékteremtő folyamatokból és közös gyarapodásunkból. Épp ezért különösen fontos számunkra, hogy európai magasságba emelve foglalkozzunk a cigány vagy roma népesség társadalmi és gazdasági integrációjának kérdéseivel is. Az unió szintjén összehangolt romapolitika megalapozását várjuk több olyan, már most előkészület alatt álló megállapodástól és közös programtól, amelyekkel kapcsolatban a magyar elnökségnek sok teendője lesz.

Magyarország készen áll arra, hogy elvégezzük az előttünk álló feladatokat, és arra is, hogy a megörökölt problémákra megoldást találjunk. Tudjuk, hogy ezen a téren szokatlanul nehéz teher nehezedik rögtön az induláskor a magyar elnökség vállára, de bizakodásra ad okot, hogy mi itthon hasonlóan nehéz gondokat már megoldottunk Magyarország új korszakának első hat hónapja alatt, és úgy érzem, hogy a lendületünk továbbra is kitart.

Tudjuk azt is, hogy az elkövetkező fél év hozhat számos váratlan feladatot is számunkra. Látjuk, hogy milyen turbulenciák teszik próbára az egész világon a gazdasági talpra állást éppúgy, mint a stabilitást és a biztonságot.

JOSEPH FISCHER UTÁN WILHELM SCHLOTTERBECK:
A VÁG MARGITTÁNÁL
Színes akvatinta, papír, 1818

A magyar elnökségnek nem elég kiforrott, átgondolt és végrehajtható programmal hozzáfogni a munkához, de arra is késznek kell lennie, hogy a váratlan fejleményekre is kellő erővel reagáljon.

Feladatokkal teli elnökségre kell készülnünk, de minden feltétel és a magyar felkészültség is adott ahhoz, hogy a munka végeztével, június végére egy erősebb és magabiztosabb Európát adjunk majd át lengyel barátainknak, akik 2011 második felében veszik át a stafétát.

A magam részéről derűlátó vagyok. Úgy vélem, még idejében felismertük a bajok és veszélyek természetét, idejében reagáltunk a világban zajló rohamos változásokra, s ennek folytán a jövő esztendő a megújulás éve lehet mind a szűkebb hazám, Magyarország, mind tágabb hazám, Európa számára.

ORBÁN VIKTOR

KÖZÉP-EURÓPA, AHOGY (FÉLRE)ISMERIK*

Magyarország és a nyugati média

Kis államok esetenként méretükhöz képest aránytalanul nagy tettekre képesek. Ha nem magyar példát szeretnének, nézzék meg, mit tett Lettország. Magyarországnál sokkal rosszabb gazdasági helyzetből – 17%-os deficitből – rángatta ki magát saját hajánál fogva – klasszikus münchenhauseni eset. Látványos tett volt, amely például szolgálhat Európa egésze számára. Ezzel azt akarom mondani, hogy mi itt Magyarországon valami hasonlót teszünk a jelenlegi kormány vezetésével. Egy olyan nagy horderejű reformprogrammal, amely úgy vonulhat be a történelembe – ha a történészek is úgy akarják –, mint az átalakulás összeurópai modellje.

Ez, nyilvánvalóan politikai okokból, igen gyorsan halad a maga útján. Minden politikában jártas ember tudja, hogy a reformprogramokat hatékonyan, gyorsan, a kormányzás első 12–15 hónapjában kell végrehajtani. Később egyre nehezebbé válik komoly reformok keresztülvitele. Ugyanakkor azt gondolom, kisebb reformok végrehajtására mindig van lehetőség.

Másodszor Magyarország démonizálásáról szeretnék beszélni, amit Kovács Zoltán államtitkár említett – és egyetértek vele. Már korábban utaltam arra, hogy hat és fél évvel azután, hogy először beválasztottak az Európai Parlamentbe, még mindig *új* tagnak számítunk. Még mindig nem vagyunk teljes egészében, százszázalékosan olyanok, mint a

* Záróbeszéd az Európai Néppárt és a Mandiner internetes hírportál által Budapesten 2010. december 17-én megtartott *Magyarország imázsa* című nemzetközi konferencián.

régi tagok. Az EU-15 továbbra is egyfajta *corpus separatumot* képez, nem hivatalosan. Ez a realitás.

Hadd éljek ismét egy nem magyar példával. Legjobb tudomásom szerint a volt Kelet-Németországból származó EP-képviselő a mai napig nem töltött be európai parlamenti bizottsági elnöki tisztet. Véletlen egybeesés lenne? Sok különös véletlen egybeesés van a világon. Ez azt mutatja, hogy a megkülönböztetés nyomokban tovább él.

Úgy tűnik nekem, hogy e démonizációnak, e negatív sztereotípiáknak, amelyek tovább szaporodnak, régre visszanyúló, történelmi tradíciójuk van; e meggyökeresedett képek pedig abból az interpretációból származnak, ahogy a nyugati média mutatja be, hogy mi történik Európának ezen a felén – és a nyugati véleményalkotás részben ezen nyugszik.

A negatív megjelenítés olykor Magyarországra fókuszál. Néha Lengyelországra – gondoljunk csak arra, hogyan szerepeltették a Kaczyński-kormányt, különösen a német, de valamilyen mértékben a brit és a francia médiában is. Ha nem is becsmérték, de megvetően beszéltek róla, vagy ha szlengben jobban tetszik, jól lehúzták. A tisztelet nélküli bánásmód érezhető volt. Jelenleg Litvánia a brit sajtó igen kedvelt célpontja – a francia és a német sajtóban nem láttam Litvániát érő támadásokat.

Különös módon, azt gondolom, a csehek jórészt – bár nem teljesen – mentességet élveznek ez alól. Ha kapnak a fejükre, az a roma kisebbséggel való bánásmód miatt van. Amit meglepőnek tartok, az az, hogy a korábbi szlovák kormány, amelynek tagja volt ez a rendkívül rosszízű párt, a Slovenská Narodna Strana, a szlovák nacionalista párt, simán megúsza annyival: „Igen, ez kissé kínos, de összességében épp nem nézünk oda.”

Pedig ha volt Európában rasszista párt kormányon, hát ez volt az. Alig több mint ezer kilométerre Le Pentől, hogy mást ne mondjunk. És ez valahogy mégsem része a negatív imázsnak. Ez pedig olyan következetlenséget szül, amelynek mi, közép-európaiak tudatában vagyunk. Nem

vagyok biztos benne, hogy a nyugati média, amely létrehozta ezeket a képeket, tudatában van annak, hogy milyen különbözőképpen is kezeli ezeket a többé-kevésbé azonos – de bizonyosan párhuzamos – jelenségeket.

A harmadik ponttal kapcsolatosan: Minket, közép-európaiakat „idegennek” tekintenek, de nem „egzotikusnak”. Nem vagyunk elég egzotikusak ahhoz, hogy kíváncsisággal forduljanak felénk. Ha továbbmegyünk kelet felé, az a kelet már egzotikus. Mi itt valahogy olyanok vagyunk, mint a többi, és mégsem vagyunk olyanok, mivel mi itt összeütközésbe kerülünk azzal a nézőponttal, hogy alapvetően meg kellene elégednünk azzal, amit a Nyugat – amely nem itt van – mond arról, hogy milyenek legyünk, de amilyenek valójában nem vagyunk. Elég különbözőek vagyunk ahhoz, hogy irritálóak legyünk, ha más nem is. És ez újra és újra felmerül. Mert végeredményben a Nyugat, Európa, bármit is jelentsen ez mostanság – a költő Shelley szavait idézve –, a „világ morális törvényhozójának” tekinti magát. A szakirodalomban Zygmunt Bauman *Legislators and Interpreters (Törvényhozók és tolmácsok)* című könyve elemzi e jelenséget a legjobban.

Így kérdésem költői kérdés persze: vajon valóban szüksége van-e a Nyugatnak egy Európán belüli negatív pólusra, egy olyan országra, amely így vagy úgy mindig nemkívánatos példaként szolgálhat, hogy azt lehessen mondani: „lehet, hogy rosszul áll a szénánk, de az övék még rosszabbul”?

Én azt gondolom, hogy ez reális. Ez az európai valóság része, és ezért van az, hogy mi itt Magyarországon – bár ez nem kizárólag magyar probléma – újra és újra szembeszegülünk ezzel az egész negatív képpel. A kép néha ugyan pozitív, de a tendencia összességében mindig negatív. Alapvetően azért, mert a Nyugat hajlik arra, hogy saját problémáit, saját szorongásait exportálja. A szorongásra pedig számos oka van – a globalizáció, a gyors ütemű változás, a gazdasági válság, a bevándorlók jelenségével való megbirkózás stb. Exportálni

akarja saját nyugtalanító érzéseit és büntudatát azért, hogy azt mondhassa: „itt rosszul mennek a dolgok, de nézzék csak, amott sokkal rosszabbul mennek” – és hogy ez az *amott* éppen melyik országot is jelenti, az édesmindegy.

E rendkívüli időkben Magyarország rendkívüli szerepet tölt be. Részben azért, mert jobbközép kormány van hatalmon, és a média nagy részének – elnézést a *terminus technicusért* – baloldali az episztémológiája, baloldali feltételezéseik vannak arról, hogy milyen a világ, hogy milyennek kellene lennie a világnak. És ilyen értelemben a jobbközép kormányok nemcsak valahogy kellemetlenek, hanem disszonánsak is, még akkor is, ha jelenleg az Európai Unió kormányainak zöme jobbközép beállítottságú. Ám a felvilágosodás általános örökségében van valami, ami azt sugallja, hogy valójában a baloldal a jó, a becsületes, az erényes és így tovább igazi, teljes jogú letéteményese. És azt hiszem, ezek az erkölcsi kategóriák segíthetnek hozzá leginkább e jelenség megértéséhez.

Mindent tekintetbe véve itt van azután Nyugat-Európa nagyobb államainak azon hajlandósága, hogy rossz színben tüntessék fel a kisebbeket. És nemcsak Közép-Európában. Gondoljanak csak arra, hogyan bánt a brit média Portugáliával a McCann-ügy kapcsán. Nézzenek utána, nagyon érdekes. A portugálokat „valahogy gyanúsak”, „nem igazán megfelelőnek” bélyegezték. Ehhez igen hasonló párhuzamokat lehet találni más kis államokkal kapcsolatban is.

Arra akarok kilyukadni, hogy a média a maga játéktérén hatalomgyakorló. Ez a hatalom kulturális, amelyért bizonyos értelemben felelősnek kellene lennie, de amelynek meglétét tagadja, mondván, hogy „mi csak a közvéleményt tükrözzük”, vagy „mi azt adjuk a közönségnek, amit a közönség akar”. Hát ez egy kicsit sántít. *A médiatvékenység hatalmat rejt magában, és ez a hatalom valahogy ingyen van. A média a társadalom potyautasa*, olyan dolgokat mondhat, amelyekért nagyon nehéz felelősségre vonni, mivel olyankor rögtön a sajtószabadság szoknyája mögé bújik. Igen, a

sajtószabadság létezik, és veszélybe is kerülhet, ám ugyanakkor e szabadság együtt jár bizonyos mértékű felelősséggel is, amelyet nem vagyok biztos, hogy a média bármikor a legteljesebben felvállal.

Utolsó gondolatom magával Magyarországgal kapcsolatos, és itt visszatérhetünk arra a korábbi felvetésemre, miszerint egy igazán nagyszabású reformfolyamat közepén tartunk. Talán komolyan el kellene kezdenünk gondolkodni Magyarország *soft power*jének, a vonzerőre épülő érdekérvényesítési erejének fejlesztésén. Ebben sosem jeleskedtünk, és szerintem alaposabban el kellene gondolkodnunk rajta.

Van előttem egy lista: kezdjük például a magyar wellness-turizmussal. Gyakorlatilag bárhol Magyarországon ásunk egy lyukat, ott termálvíz fog feltörni, ez rendkívüli unikális adottság. Olyasvalami, amelyre építhetünk. És nyilvánvaló, hogy sokan azért jönnek ide, mert ez tetszik nekik. Jómagam történetesen nem vagyok különösebben termálvízrajongó – csak el ne veszítsem magyar útleveletem e kijelentés miatt. Aki igazi magyar, az szereti a termálfürdőt – de én félek, nem szeretem.

Bioélelmiszer – e terület fejlesztéséért a jelenleginél sokkal többet tehetnénk. Rengetegféle terület van, ahol Magyarország igen hasznos és érdekes élelmiszereket termel. Sokkal többet kihozhatnánk például a mangalicából. Nem teszünk eleget érte, és sokkal jobb kis- és középvállalkozási (kkv-) rendszerre lenne szükség hozzá, amit az előző kormány botránnyosan figyelmen kívül hagyott.

Azt gondolom – és ne nevéssenek –, hogy a magyar fogászat a magyar *soft power* valódi erőssége lehetne. Gondoljanak csak bele. Rengetegen jönnek azért Magyarországra, mert itt színvonalas és olcsó fogászati ellátásban részesülnek. Próbáljanak csak meg Nagy-Britanniában egy tisztességes beavatkozást elvégeztetni, és nézzék meg, mennyibe kerül. Magyarországon körülbelül a tizedéért lehet ugyanazt megkapni.

Azután itt van a magas kultúra. Egyre csak azt mondogatjuk: „milyen kiváló az irodalmunk, csak kár, hogy ügyet sem vet rá senki”, pedig ez nem is igaz. A minap a *Times Literary Supplement*ben egy meglehetősen hosszú recenzióra bukkantam egy angolra fordított Krúdy-novelláskötetről – és hát le a kalappal az előtt, aki Krúdyt fordít. Ő a 20. század legbonyolultabb magyar írója, a szemle pedig igen méltató hangon szól a könyvről. Szerzője, a természetesen magyar származású George Szirtes, jól meg tudja ítélni mind az eredeti szöveget, mind a fordítást. Szóval mi magyarok folyton csak panaszkodunk, hogy csodálatos irodalmunkat nem igazán értékeli senki – de akkor tessék, nevezzék meg nekem az észet próza egyik legnagyobb mesterét. Ugye, mi sem ismerjük más kis kultúrák irodalmi alkotásait. A neve Tammsaare, és munkássága elérhető magyar nyelven. Mégsem olvassa senki. Ha jól tudom, németül is olvasható, de azt hiszem, angolul nem.

Kulturális hatalmunk zenei téren sem éppen elhanyagolható. Számos olyan világszínvonalú magyar előadót ismerünk, akik a világörökség részei. Véleményem szerint a ma élő legkiemelkedőbb európai zeneszerző a lett Pëteris Vasks, akinek zenéjét én magam történetesen ismerem és kedvelem, de élek a gyanúperrel, hogy a magyarok közül alig néhányan hallottak róla.

Végezetül szólnék néhány szót a magas politikáról. Úgy gondolom, e kormány sokkal többet tesz, mint elődje. Közép-európai együttműködés van születőben. Szeptemberben az Európai Parlamentben hat közép-európai külügyminiszter informális találkozására került sor, amelyen magam is részt vettem, és lenyűgözött, ahogyan megtalálták a közös nyelvet – és nemcsak filológiai értelemben, az angolt, hanem az, ahogyan képesek voltak közös hangot megütni és a problémák meglehetősen széles skálája terén megállapodásra jutni. És ez még csak a kezdete a közös erőfeszítéseknek. Hozzátenném még, hogy Magyarország jelenleg

a lehető legjobb kapcsolatban van Romániával, amilyenben már nem is tudom, mióta nem volt. Valóban igen előremutató a két ország kapcsolata. És, kedves nyugati újságírók, ez nem része a sztorinak.

A kilencvenes években, amikor Londonban oktattam, minden évben megkérdeztem a tanítványaimat: „vajon miért jósol a nyugati sajtó háborút Magyarország és Románia között?” Sohasem kaptam választ. A hallgatók kerültek ezt a kérdést, mint a pestist. De a nyugati újságírók csak tovább hajtogatták ezt, bár nem volt igaz. Sohasem lehetett volna igaz. De így vagy úgy mindig előkerült – a *The New York Times* például különösen élen járt a hírverésben –, most viszont az, hogy kiváló kapcsolatot ápolunk Romániával, bezeg már nem kerül a címlapra.

Az is ide kívánczik, hogy Szlovákiával is sokat javult a kapcsolatunk a Fico-kormány mandátumának lejárta óta – ugyan még most sem tökéletes, de jobb, mint volt. Ám ez ugyancsak nem képezi részét a nyugaton tálalt sztorinak. És mi mondanivalója van a nyugati sajtónak arról a jelentős támogatásról, amit Horvátországnak és Szerbiának, de bizonyos fokig az egész Nyugat-Balkánnak nyújtunk? Megint csak az motoszkál bennem, hogy vannak területek, ahol Magyarország igen pozitívan teljesít, ám az mégsem kerül a széles nyilvánosság elé. Ez részben a mi hibánk. Biztos vagyok benne, hogy sokkal többet tehetnénk ezért, ám részben a nyugati média is hibás, amiért nincs képessége ezen információk befogadására. Pedig én ezt szeretném látni, és bízom benne, hogy a nyugati sajtó a magyar elnökség ideje alatt arra is oda fog figyelni, amit Magyarország jól csinál.

SCHÖPFLIN GYÖRGY
(Fordította Kazanlár Szilvia)

MIÉRT BETEG ÉS MITŐL SZENVED A MAGYAR EGÉSZSÉGÜGY?

Nick Thorpe beszélgetése Mikola Istvánnal

NICK THORPE: *Beteg a rendszer, és ennek a betegségnek a fő oka a forráshiány, a pénzhiány. Ma Magyarországon a hazai magyar bruttó összterméknek, a GDP-nek 4,3%-át tudjuk az egészségügyre költeni, és ez azt jelenti, hogy közpénzből egy évben egy emberre 350–400 dollárt tudunk elkölteni. Ez az összeg sokkal magasabb az európai országokban, hiszen például Ausztriában majdnem 3000 dollár fejenként, Németországban pedig még több. Az Egyesült Államokban pedig átlépték a bűvös 6000 dolláros határt, ezért aztán mi a 350–400 dollárunkkal csodát nem tudunk csinálni.*

MIKOLA ISTVÁN: *Ugyanakkor fejlett az orvostudomány, az itt dolgozó orvosok ismerik az új technológiákat, alkalmazni akarják az új innovatív gyógyszereket és terápiás eljárásokat, de ennek a forrásai alig-alig vannak meg. Eből származik a frusztráció, ami áterjed a betegekre is. Épp az előbb beszéltem egy fiatal nővel, aki szeretne kisbabát, de a lombikbébiprogram csak néhány próbálkozást támogat, akármeddig nem tudja finanszírozni ezeket az egyéni, teljesen jogos elvárásokat. A legnagyobb gondja ma a magyar egészségügynek a forráshiány.*

N. T.: *Hiányzik a pénz az államnak, de a paraszolvencia nagy, például a szülészetben 4 milliárd Ft-ot fizetnek a betegek évente.*

M. I.: *Ez valószínűleg a szülészeti szakmában van így, de a labororvos, a belgyógyász vagy a gyermekorvos eleynészően kicsi összeget kap, ha kap egyáltalán, de tényleg ez a helyzet, hogy a paraszolvencia nagy probléma*

a magyar egészségügyben, egy kontramotiváció, egy ellenősztrőnző rendszer, amit mindenképpen ki kellene váltani. Ha Európát nézzük, én egyetlenegy technológiát, technikát ismerek a paraszolvenca megszüntetésére, ez pedig a szellemi szabadfoglalkozású szakorvosi jogállás, ami annyit jelent, hogy ha egy szakorvos önálló munkára képes, akkor szerződést köt az egészségbiztosítóval, szerződést köt egy kórházzal, és a tevékenységét jogszabályban előre kihirdetett szakorvosi díjtételekkel számolja el.

Mi 2001-ben készítettünk egy ilyen törvényt – melyet miniszterként magam szignáltam –, amiben ezt a jogállást megalapoztuk. Sajnos a 2002-es politikai fordulat ezt elsöpörte, most újra elő kellene venni, mert úgy tűnik, ez az a rendszer, ez az a jogállás, ami mellett a paraszolvenca értelmezhetetlen lesz. Tehát ismétlem, az orvos szabadfoglalkozású, szerződéses jogállásban a tevékenységét szakorvosi díjtételekkel számolja el az egészségbiztosító felé. Ez persze azt is jelenti, hogy idővel megszűnik a félféudális, paternalisztikus, *bátyámuram* rendszer, mert nem biztos, hogy a professzor úr fogja a legtöbb pénzt keresni egy ilyen jogállásban, hanem aki a legjobb minőségben, a legrövidebb idő alatt állítja talpra a beteget, vagyis nyújt gyógyírt a bajára. Lehet, hogy ez egy tehetséges fiatal orvos lesz. Ezért is van sok ellenézés a szabadfoglalkozású orvoslás intézményesítésével szemben, de úgy látjuk, Magyarország ezt az európai megoldást nem kerülheti el.

N. T.: *Az orvosságma ellenzi, vagy látja az előnyét?*

M. I.: A fiatalok támogatják, az idősebb korosztály húzódozik. Az én korosztályom, a hatvanévesek inkább ellenzik. Amikor én ezt a szellemi szabad foglalkozású szakorvosi jogállásról szóló törvényt szignáltam, nagy vitáim voltak a vezető orvoskollégákkal. Nem örültek, mert Magyarországon a szakmai hierarchia szerint többnyire

ma is a főorvos szabja meg a mozgásterét a beosztott fiatal orvosnak. Ma már ez anakronizmus, Európában ma már ez nem így van. A rendszer reményeim szerint változni fog, és ezzel a paraszolvencia lassan meg fog szűnni.

N. T.: *A bába szakma létrejöttét mennyire tudja segíteni egy új rendszer?*

M. I.: Nem gondolom, hogy ha kiforna egy bábarendszer, azzal a céllal történne, hogy a magyar egészségügynek a problémáit megoldja. Itt kifejezetten a szülés és a várandósság állapota körüli problémáknak a megoldásáról van szó.

N. T.: *Támogatná, ha lenne külön bába szakma?*

M. I.: Én azt támogatom, hogy a bábáknak szakmai kódja legyen, tehát hogy ők intézeteken kívül, kórházon kívül önálló munkát tudjanak végezni. Ezzel az otthon szülést is támogatom, de csak bizonyos feltételek mellett. Hiszen az otthon szülés csak akkor engedhető meg, ha teljesen rizikómentesnek néz ki, vagyis igazolható az, hogy nagyobb kockázattal nem jár. Mert ha kockázattal jár, akkor intézményben kell történnék, hiszen nem lehet veszélyeztetni sem az anyának, sem a gyerekeknek az életét.

Most itt arra van szükség, hogy a bábák a szülésztársadalommal valamiféle megegyezésre jussanak. A szülésznek vállalnia kell azt, hogy a gyógyító a professzionális hátteret biztosítja az otthon szüléshez. Készen van akkor is, ha rizikómentesnek ígérkező esetben valami váratlan szövődemény lép fel. A bábáknak és a szülés körül segítőknek pedig tudniuk kell azt, hogy ők akkor vezethetnek otthon szülést, ha az igazoltan rizikómentesnek látszik. Nagyon kényes kérdésről van szó, a szabályozása most van folyamatban, és azt hiszem, hogy ez sikeres is lesz, a várandós kismamák érdekében megegyezés, konszenzus lesz a szakmák között.

Hangsúlyozni szeretném ugyanakkor azt, hogy ebbe az egyeztetésbe be kell vonni a védőnőket is, hiszen Magyarországon ők azok, akik a fogtatástól a gyermek születé-

séig, sőt a gyermek születése után, a kisgyermekkorban is végigkövetik az anya és magzatának és az őket körülvevő családnak a helyzetét. Segítik a családot a gyermekvállalásban, a születésben és a gyermeknevelésben is. Ez a védőnői rendszer egy hungarikum. A külföldiek nem mindig értik, hogy ez a rendszer miről szól. A bábák mellett a védőnőnek a szerepe nálunk nagyon fontos marad. Ebben a megegyezésben, ami most a szakmák között formálódik, a védőnőknek is szerepet kell biztosítani.

N. T.: *A referenciaosztályt jó ötletnek tartja-e, fogják-e a szülészorvosok egyáltalán engedni?*

M. I.: Tudok erről a referenciaszülészettel kapcsolatos tervről, de ebben az írott anyagban egyértelműen az szerepel, hogy kórházban kívánják létrehozni, tehát pontosan tudják a szülészorvosok, hogy egy ilyen intézetnek a létrehozása és a bábák által történő szülésvezetés ezekben az intézményekben akkor biztonságos, ha a háttérben ott van az a professzionális szülészeti szakmai háttér, amely bármilyen probléma esetén be tud avatkozni, és nemcsak be tud avatkozni, hanem készséggel is teszi mindezt.

Tehát lehet, hogy ez az intézményi rendszer lesz az a forma, amelyet a szülészek és a szülés körül tevékenykedő bábák, védőnők is el tudnak fogadni. Nem tudom, hol akarják a referenciaintézetet létrehozni, de azt gondolom, a szülész szakma nyitott lesz erre.

Nem szabad azt a látszatot kelteni, hogy itt királyi módon élnek a szülészek a paraszolvenciából. Jobban élnek, mint a többi orvos, ez kétségtelen, de még így is nehéz helyzetben vannak, hiszen éjjel-nappal rendelkezésre kell állniuk. Ugyanakkor a paraszolvenciától el kell választani a kikényszerített pénzeknek az ügyét. Bizonyos szülészeti gyakorlatokban tarifák vannak, megsúgják, hogy mennyi pénzt kell adni a szülést vezető orvosnak, mennyit kell adni a szülésznőnek és nem tudom, még kinek-minek. Ez elfogadhatatlan gyakorlat, ez bűncselekmény.

Tehát amiről az elmúlt hónapokban viták folytak, és amivel kapcsolatban én is szót emeltem: a kikényszerített pénzeknek nincs helyük az orvosi gyakorlatban. Ez bűncselekmény, és ezt hivatalból minden eszközzel üldözni kell. Összehívtam néhány hónappal ezelőtt a szüléstartársadalomnak a vezetőit, a szakmai kollégiumok tudományos vezetőit, leültünk, végigbeszéltük ezt a kérdést, és azóta úgy látom, alapvető változás történt. Ezek a vezetők felhívták a munkatársaik figyelmét is arra, hogy nem lehet tarifákkal működni egy államilag finanszírozott, a magyar biztosítási rendszer részét képező szülészeti osztályon.

N. T.: *Készült egy betegjogi szabályozás a választási lehetőségekről, információadásról. Mennyire működik ez a gyakorlatban? Ha nincs, kinek a hibája?*

M. I.: Énszerintem Magyarországon a betegjogok érvényesítésével nem állunk rosszul. Ma jogszabályok vannak a betegek jogainak érvényesítési lehetőségeire, és ez az intézményeknek a döntő többségében működik is. Én két nagy kórházat vezettem, és mint kórházszövetségi elnök, több egészségügyi intézménybe láttam bele cselekvő módon, nagyon közelről. Azt gondolom, hogy a betegjogoknak az érvényesülése Magyarországon ma nem rossz, és nem kell emiatt szégyenkezni. Létrejöttek azok az intézmények, melyek a betegjogokat érvényesítendő akár hatósági súllyal is el tudnak járni. Gondolok itt az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálatra. De emellett több olyan intézmény, alapítvány van, melyek a betegjogok érvényesítését felkarolták. Azt gondolom, hogy az elmúlt években ebben dinamikus fejlődés volt. Persze vannak kivételek, vannak problematikus esetek, de a betegjogok érvényesíthetők.

N. T.: *Van-e olyan egészségügyi rendszer Európában, ami tetszik, és lehetne tanulni belőle?*

M. I.: Mindegyiktől van mit tanulni, de ön is tudja, hogy az Európai Unióban az egészségügy nemzeti hatáskörben

maradt. A fennkölt európai uniós eszmék, a munkaerő, a szolgáltatások szabad áramlása sajnos még nem érvényesül maradéktalanul az Európai Unióban. A magyar beteg, ha kimegy külföldre, bizonyos sürgősségi ellátástól eltekintve, fizetnie kell a gyógyításért. Nem vehet akárhol igénybe szolgáltatást, annak ellenére, hogy európai polgár. Tehát az országhatárok az egészségügyi szolgáltatás tekintetében továbbra is fennállnak, és az európai prioritások ezen a területen még nem érvényesülnek teljeskörűen.

Ugyanakkor Európa igyekszik olyan direktívákkal élni, amelyekben közös nevezőket fogalmaz meg az egyes egészségügyi ellátórendszerek között. Van törekvés az egységesítésre, de még nincs igazán egység. Más a helyzet, mint a gazdasági vagy a pénzügyi területen, ahol egyértelműen harmonizált jogszabályok írják elő a lehetséges mozgásokat. Nagyon sok egészségügyi rendszer van, amiből tanulni lehet. Ma számunkra a legnagyobb kihívás, hogyan tovább a bismarcki típusú, tömeges kockázatvállalásra épülő szociális biztonsági rendszerrel, a társadalombiztosítással. Hiszen ez egy nagy nemzeti konszenzusban megkötött, közel 120 éves társadalmi megállapodáson nyugszik. A munkaadók és a munkavállalók jövedelemarányos járulékot fizetnek be egy közös kasszába, és mindenki, akinek gyógyírt kell nyújtani a bajára, ebből a kasszából kapja a finanszírozást.

Nos, ez nagyon szép, csak az a baj, hogy a kassa lassan üres, mert alacsonyak a bérek, előregszik a társadalom, egyre kevesebb az aktívan dolgozó ember, aki járulékot tud fizetni, nagy a munkanélküliség, aki munka nélkül van, nem tud járulékot fizetni. Ráadásul a gazdaság élénkítése, a versenyképesség fokozása miatt egyre csökkentjük a munkaadói, munkavállalói járulékokat, azoknak a szintjét. Egy szóval a kasszába egyre kevesebb pénz folyik be.

Most, amikor a 2011-es költségvetési törvényt tárgyaljuk a parlamentben, azt látjuk, hogy az egészségbiztosításnak

a társadalombiztosítási kasszájában már a pénznek több mint a fele nem munkaadói és munkavállalói jövedelemarányos járulékból, hanem adóbevételekből fog befolyjni. Az állam pedig azt mondja, ha én teszem bele a pénzt, akkor szeretném látni, hogy itt mi történik, és egyre nagyobb szerepet, felelősséget vállal a rendszerben. Úgy tűnik, hogy a bismarcki szolidaritási nagy rendszer csúszik át egy állami gondoskodó rendszer irányába, az angol NHS-nek, a National Health Service-nek az irányába. Ezt aggódva figyeljük, hiszen ismétlem, egy közel 120 éves társadalmi szerződés, megállapodás, amin nyugszik a társadalombiztosítási rendszer. Ezt újragondolni és újraformálni nagyon nagy kihívás, de a politika kénytelen ezzel szembenézni.

N. T.: *Ha lenne tíz éve, mit szeretne elérni a tíz év alatt?*

M. I.: Bízunk benne, hogy lesz tíz év, nem is lehet ennél rövidebb idő alatt megváltani az egészségügyet. Én azt gondolom, hogy a gazdasági fellendülés megindul Magyarországon. Ez azt jelenti, hogy a kasszáink, a nagy elosztórendszereink feltöltődnek pénzzel, és az egészségügyben egy strukturális és egy finanszírozási reformot tudunk véghezvinni, talpra állítjuk a rendszert, megerősítjük a lakóhely közeli háziiorvosi, családorvosi ellátást. Mert az a jó a beteg és a rendszer szempontjából, ha minél többen a lakóhelyük közelében gyógyulnak meg véglegesen. Nem kell feleslegesen mászkálni a rendelőkbe, meg kórházakba vizsgálatokra. Talpára kell állítani ezt a piramist.

A háziiorvosi ellátást meg kell erősíteni. És ha minél több beteget tudunk ellátni háziiorvosi szinten a lakóhely közelében, akkor tehermentesítjük ezzel a méregdrága kórházi szakellátást. Strukturális átalakításra készülünk, és ez meg is kezdődik a következő évben. Progresszív ellátó rendszert építünk ki. Ebben a csúcskórházak, a nagy megyei kórházak, klinikák, a városi kórházak és járási, tehát területi kiskórházak és szakrendelők is a helyükre kerülnek. És mindehhez egy olyan betegirányítási rendszert dolgozunk

ki, melyben a házi orvos, ha nem tudja helyben meggyógyítani a beteget, akkor megszabja azt az utat, amin keresztül a vizsgálatokon, gyógyítótevékenységeken keresztül a beteg végül is el tudja nyerni a gyógyulását.

A finanszírozás terén pedig újra kell gondolnunk azt a teljesítményelvű elszámolást, ami mára sajnos eltorzult Magyarországon. Ebbe bonyolult lenne belemenni, de a lényeg az, hogy mi egyetértünk a normatív dominanciájú finanszírozással. De azok a technikák, amelyek ebbe beleépültek, így például a *teljesítményvolumen-korlát*, mellyel felső határt húzunk, és nem hagyjuk dolgozni még a nagyon jól felszerelt intézeteket sem mondjuk du. 3 órától, el kell törölni. Reméljük, hogy a normatív dominanciájú teljesítményfinanszírozást, az ún. „homogén betegcsoportfinanszírozást” ráfordításanalízisekkel újra bearázva, a hibákat kijavítva tovább tudjuk működtetni. Hiszen Magyarország az elsők között vezette be ezt a normatív dominanciájú finanszírozást, amit Franciaországban dolgoztak ki, majd az Egyesült Államokban tettek gyakorlattá.

N. T.: *Geréb Ágnes, aki szakértője az otthon szülésnek, börtönben van, miközben készül az otthon szülésről szóló törvényjavaslat. Mit lehet tenni, hogy ez a kérdés ne legyen „bűnügy”?*

M. I.: A Geréb Ágnes-ügyhöz nehezen tudok hozzászólni, hisz vádat emeltek ellene, ő előzetes letartóztatásban van, amennyire tudom, bűncselekménnyel vádolják. Az igazságszolgáltatásnak kell ebben eljárni, meg kell állapítani a bűnösségét, ha ez egyáltalán megállapítható. Utána lehet arról beszélni, hogy mi legyen Geréb Ágnesnek a sorsa. Ebbe mi nem tudunk beleavatkozni, hiszen az igazságszolgáltatás önálló hatalmi ág. Geréb Ágnes valóban harcolt az otthon szülésért, ki fog derülni, ki kell, hogy derüljön, ezt jogilag elfogadható módon tette-e, vagy sem. Személyes sorsa miatt sajnálkozom, de azt kell hogy mondjam, nem szabad az ő aktivitásán, cselekedetein múlania annak a megegyezésnek, amire beszélgetésünk elején

utaltam, hogy a szülészeti szakma, a szülést segítő szakemberek és szervezetek között valamiféle közmegegyezés jöjjön létre. Tehát ezt Geréb Ágnestől függetlenül is meg kell tenni. Az igazságszolgáltatás pedig meg fogja állapítani, hogy bűnös vagy nem bűnös. Ebbe mi nem tudunk beleszólni.

N. T.: *Ha szabályozva lett volna az otthon szülés, akkor nem a bíróság előtt állna, hanem a szakma előtt, mint amikor bármi baj történik egy kórházban. Ez kettős mérce.*

M. I.: Mint törvényhozó, azt tudom erre mondani, hogy a „lett volna, meg nem lett volna” kérdéssel nagyon nehéz valamit is kezdeni, mert a szabályozás az mindig egy időben, egy akkor értelmezhető cselekvésre vonatkozik. Millió területe van az életnek, ahol új szabályozásra van szükség, ahol a kor túlhaladta a korábbi szabályokat. Geréb Ágnest emberként sajnálom, és el voltam képedve, amikor láttam a tv-ben, hogy lábbilincsben vezették be. Ezt méltatlannak tartom. Arra kell törekednünk, hogy szabályozzuk az otthon szülést. Van egy ilyen társadalmi elvárás, ami most egy konferenciának is a témája. Ezt úgy kell tennünk, hogy a gyereket váró nő és a gyereke is biztonságban legyen. Tehát odáig szabad engedményeket tenni az otthon szülést akarók kedvéért, amíg ez nem veszélyezteti az anyának és a gyermeknek az egészségét. Azt gondolom, hogy ebben a szülész szakma is partner lesz. Nem is tud mást tenni, partner lesz, hiszen nekik is figyelni kell a világban folyó dolgokat. Az áldott állapot nem betegség. Új szeleknek kell fújni, új szemléletnek születni. De nagy körültekintésre, nagy óvatosságra és a szereplőknek a közmegegyezésre való törekvésére van szükség, mert nagyon nagy a felelősség.

NICK THORPE

GORBACSOV: AZ UTOLSÓ DOBÁS*

Avagy mi is történt valójában

Magyarországnak és nekem régre, mintegy ötven évre visszanyúló közös múltunk van, és a hosszú évek során rengeteget tanultam az országtól. Először 1961-ben látogattam ide, hogy magyar nyelvtanfolyamon vegyek részt Debrecenben. Akkoriban az Osztrák–Magyar Monarchiával foglalkoztam, és a British Council megállapodást kötött a magyarokkal, akik gondoskodtak a mindenféle diákokból álló vegyes társaságról – voltak ott nyugat-európaiak éppúgy, mint a keleti blokkból érkezettek, élükön, ahogy emlékszem, egy ukrán ezredessel – aki éppenséggel származhatott a korábban Magyarországhoz tartozó Ruténföldről is. A magyartudásom ugyan hagyott némi kívánnivalót, de az olvasással legalább elboldogultam, és bizonyos idő elteltével – miután nagyban inspirálódtam az idősebb Seton-Watson munkáiból – kezdtem megérteni Magyarország temérdek erősségét. Több könyvet is elolvastam róla, így John Lukacs Budapestről szóló remek könyvét, vagy Josef Horvath *Budapest um die Jahrhundertwende* című művét, és ha már itt tartunk, a háromkötetes *Erdély történetét*, amelyet volt szerencsém a *The Times* irodalmi melléklete számára szemlézni még 1987-ben.

Ezután, 1988-ban a londoni magyar fesztivál alkalmából felkértek, hogy tartsak négy előadást a magyar történelemről, amelyekben azt hiszem, sikerült megtalálnom a helyes hangot. A magyaroknak biztosan sikerült, hiszen mindeközben felmentették Kádár Jánost tisztségéből, a ve-

* A *Klasszikus kommunizmus 1917–1990* című konferencián, a Terror Háza Múzeumban elhangzott előadás átirata. A Budapesten 2010. október 7–8-án tartott konferenciát a XX. Századi Intézet és a Konrad Adenauer Alapítvány szponzorálta.

zető reformer Pozsgay Imre pedig tagja lett a Politikai Bizottságnak; ez biztos jele volt annak, hogy nagy változás van készülőben. A *The Daily Telegraph* történetesen még épp időben küldött ki Budapestre, hogy tanúja lehessen e változásnak, magában a parlamentben. Úgy láttam, hogy ezután az emberek valahogy még az utcán is másképp jártak. Schmidt Máriát akkoriban ismertem meg, és csodálom e múzeumban végzett munkáját. És micsoda véletlen, a jelenlegi kormányzat több tagját is tanítottam, amikor Oxfordban tanulnak. Egy szó, mint száz, hosszú a közös történet.

E dátum nemcsak Magyarország húsz évvel ezelőtti felszabadulása miatt jeles, persze. Az sokkal tágabb összefüggésben történt, és itt a németországi eseményekre gondolok. November 9-e, a berlini fal leomlása drámai fordulat volt, és Willy Brandt teljes joggal könnyezett. Akkoriban kapcsolatban álltam a csodálatos Margaret Thatcherrel, és bárcsak sikerült volna meggyőzőnöm, hogy belássa az igazságot Németországgal kapcsolatban: az ország egyesítése igen nagyszerű dolog – és mi a Brit-szigeteken ezt már legalább, mit mondjak, a harmincéves háború óta így akartuk. Adenauer mindig azt mondta, hogy a legrosszabb, amit a britek elkövettek Németországban, az volt, hogy átengedték Poroszországnak a Bergi Nagyhercegséget 1815-ben (amely nem más, mint a világháborúban jeleskedő Ruhr-vidék) – létrehozva egy hatalmas herceg-püspökségre hasonlító Németországot.

Személyes emlékeimmel nem csupán őszinte hangot szeretnék megütni; saját, nagyon is testközeli belebonyolódásom a magyarországi ügyekbe valami sokkal nagyobb horderejű dolgot jelképez. Az a bizonyos ötven évvel ezelőtti debreceni tanfolyam egy apró fogaskereke volt annak a gépezetnek, amelyet a hidegháborút kutató történészek az első enyhülésnek, *détente*-nak neveznek. Hruscsov – 1961-ben nyomatékosabban, mint 1956-ban – elfordult Sztálintól, egy emberarcú szocializmus felé. Magyaror-

MARKÓ KÁROLY: MARGITTA
Tempera, papír, 1830 körül

szág e folyamatban jóval jelentősebb szerepet töltött be, mint mérete indokolta volna. Ebben közrejátszott, hogy a magyar diaszpóra bizonyos részeinek megengedték régi kapcsolataik újbóli felvételét. Már a hatvanas években, amikor Ausztria virágzásnak indult, Magyarország egyfajta kirakatként szolgált, igaz, ez a kirakat többé-kevésbé véget is ért a Váci utcában: alig két villamosmegállónnyal elhagyva a Keletit, az ember az igazi kommunista Európa kellős közepén találta magát. De Magyarországon legalább valami elkezdődött, volt valamennyi mozgástér, sőt még olyan gazdasági reformról is szó esett, ami nem pusztán kitaláció volt. A hetvenes években Magyarország produkálta a legnagyobb egy főre eső adósságot a nyugati bankok felé, vagyis – Moszkvától független, de számára ugyanakkor hasznos – kapcsolatban állt a Nyugattal, elsősorban

Németországgal. Később, az 1980-as évek végén jött el Magyarország igazi ideje, amikor vezető szerepet vállalt a vasfüggöny lebontásában, a keleti blokk felszámolásában. A vasfüggöny magyar részét 1989 júniusában bontották le, így a Nyugat-Németországban menedéket kereső keletnémeteknek nem kellett mást tenniük, mint Magyarországra eljutni, amit azon a nyáron több tízezeren meg is tettek. Ez vezetett a keletnémet kormány megalázó vereségéhez és bukásához november 9-én, és mint közismert, magát a berlini falat is ledöntötte a lakosság megmozdulása. Ezt követően a keleti blokk más részein is – így Csehszlovákiában november 17-én – hasonló forradalomra került sor.

Románia esete egyedi volt. Ceaușescu, amikor kirakatpere után a veszthelyre vezették, azt mondta, az amerikaiak és az oroszok mindent elrendeztek egymás között. Érdekes kijelentés. És a maga nemében nem az egyetlen, a magyarok is tettek hasonlókat. 1956-ban valaki azt mondta: a kommunizmus addig fog fennmaradni, amíg éppen a kútfőjénél, Moszkvában szét nem robban. A másik érdekes kijelentést maga Nagy Imre, az 1956-os forradalmi kormány vezetője tette, nem sokkal 1958. június 16-i kivégzése előtt. Állítólag azt mondta, biztos benne, hogy egy nap majd felmentik a vádak alól, csak attól fél, hogy éppen kivégzői fogják rehabilitálni. És így is történt: kivégzésének 41. évfordulóján, az 1956-os vértanúk ünnepélyes újratevésén 400 ezren vettek részt, és ott beszédet mondtak mind a kormány, mind az ellenzék képviselői (leghíresebbként Orbán Viktor is). Nagy Imre jól ismerte kommunizmusát, és okkal, hiszen több mint két évtizeden át élt moszkvai száműzetésben, és egyes vélemények szerint az NKVD ügynöke volt Komintern-körökben.

A Fal lerombolása akkoriban eposzi hőstettnek tűnt, ma már sokkal kevésbé tűnik annak. Eljátszom a gondolattal, hogy a jövő történészei a kommunizmus utolsó hazugságaként fogják azt számon tartani, hiszen ezzel a

módszerrel mentették át magukat a lenini kísérlet utolsó örökösei. Mert átmentették magukat, legalábbis az intelligensebbek. Önök talán vitatják, hogy ez a posztkommunista „gyarmatok” borzasztó öröksége, vagy azt mondják – mint az európai és amerikai államgépezet általában –, hogy a helyzet az 1660-as angol restaurációhoz hasonlatos, amikor a józan ész győzedelmeskedett, és a fanatikusok az őket megillető helyre kerültek? Ez volt a külügyminisztériumok általános vélekedése, amely a Sztálin utáni korai időszakra megy vissza, amikor maga Churchill a Vasfüggöny kifejezés megalkotója is azon igyekezett, hogy Eisenhowerrel együtt vezetője legyen annak a mozgalomnak, amelyet később *détente*-nek neveztek el.

Örök probléma a kommunizmussal kapcsolatban, hogy az igazságot manipulálhatónak tekinti. Ennek egyik eredménye, hogy az írásbeli források problematikusak. Rengeteg, elsöprő mennyiségű ilyen forrás áll rendelkezésre, de hol találjuk bennük az igazságot? Valójában kevés az olyan könyv, amely tényeket tárna fel. Ha közelebről megvizsgáljuk, mondjuk a Woodrow Wilson Intézet kiadványait, nem megdöbbenő, hogy az azokban szereplő kijelentések a *Reader's Digest* szintjén állnak? Nyilván túlzok, de többel tartozom a kommunizmus megértéséért az elmúlt húsz-egynéhány évben Alain Besançonnak és Vlagyimir Bukovszkijnak. Bizony, az emlékiratok. Az emlékiratok többet számítanak a kommunizmusban, mint a „kapitalizmusban”, és jó kérdés, hogy miért. Tökéletlen magyartudásom ellenére figyelemmel olvastam Farkas Vladimir *Nincs mentségét*. Ő hatvan évvel ezelőtt éppen itt, a Terror Háza épületében, a sztálinista titkosrendőrség főhadiszállásán dolgozott vezető tisztként. Memoárjában olyan történetet mesél el, amely segít megérteni a kommunizmus mibenlétét. Farkast idős felvidéki zsidó nagyanja nevelte, aki mosásból élt egy dohos pincében. Édesanyja Franciaországba, apja Moszkvába emigrált, ahol a Komintern egy részlegét vezette (később pedig a magyar

ÁVÓ-t). Vladimir a magyar sztálinizmus bukása után két évtizedet ült börtönben, és a hatvanas évek elején szabadult. Első útja kislányához és feleségéhez vezetett, akik hallani sem akartak róla.

Kétségtelen, hogy Farkas Vladimir könyvének megvannak a maga hibái, de sok memoárepizódból többet tudhatunk meg, mint a könyvtárnyi olvasmányból, amely szóba szokott jönni a kommunizmusról beszélve. A kommunizmus emléke az antikommunista klasszikusok folytán marad fenn, amelyek írásából Arthur Koestlerrel és Szamuely Tiborral az élen a magyarok alaposan kivették a részüket. De éppen itt felesleges taglalnom, milyen fontossá vált Magyarország azon a nyáron, huszonegy évvel ezelőtt.

Mi történt hát? Az 56-os magyar menekültek, aki azt mondta, az egész Moszkvában fog szétrobbanni egy nap, igaza lett. Mi történt Brezsnyev 1982 végén bekövetkezett halálával? Vlagyimir Bukovszkij szürreális körülmények között hozzáfért a Politbüro archívumához, és bebizonyította, hogy Andropov 1975-ben tudta, mi folyik. Az amerikaiak vesztesre álltak Vietnamban, azonban olyan mérnöki kapacitásuk volt, amely csúcstechnológiájú fegyverzetel látta el őket – például okos bombákkal, amelyeket tíz évvel később Afganisztánban vetettek be –, és persze Andropov meg a KGB pontosan átlátták ennek jelentőségét. A fegyverek érve még a régi vágású marxistákat is meggyőzte arról, hogy a kapitalisták fognak győzni, és Nyugat- és Kelet-Németország kontrasztja igen nyilvánvalóan ugyanerre a következtetésre vezetett. A 70-es években még lehetett úgy érvelni, hogy „a kapitalizmus összeomlóban van”, és sok nyugati marxista pillanatnyi diadalt ülhett: 25%-os volt az infláció, és az IMF-et kellett segítségül hívni Angliába, az „ipari forradalom fellegvárába”, „A brit katonákat a társadalombiztosítási hálózatnak kellett eltartania, Az amerikaiak lelki és szellemi csődöt mondtak Vietnamban”.

Nem csoda, hogy Moszkvában azt gondolták, egy kis türelemmel győzni fognak. 1981–83 tapasztalatai azonban újra azt mutatták, hogy a kapitalizmus erőre kap. A legkülönösebb tévedés az Afganisztán 1979 karácsony napján történő lerohanására vonatkozó elhamarkodott döntés volt. A történeteket részletesen leírta egy orosz orvos, aki szemtanúként szégyenkezve emlékszik vissza Hafizullah Amin kisleányára, amint sírva rohan apjához, aki épp csak kikelt kórházi ágyából és még magán viselte műtétje nyomait – amire egy a KGB szakácsai által előidézett ételmérgezés gyógyítása miatt volt szükség. Ezt a háborút nem lehetett és nem is volt érdemes megnyerni. A kommunisták már 1918-ban azzal büszkélkedtek, hogy tudják, hogyan kell kezelni az iszlámot. Igaz, ami igaz, fontos segítséget nyújtottak a török nacionalistáknak, és érdekes látni, hogy – noha a levélváltás három hónap szünettel történt – Mustafa Kemal Atatürk és Lenin milyen jól megértették egymást. De 1979-re a szovjet tudás elpárolgott, a birodalom pedig elmerült a háborúban. Egyáltalán nem könnyű megírni mindennek a történetét, hiszen a rendszer hazudott, még saját magának is, még legtitkosabb feljegyzéseiben is. Elvértve akadnak ugyan utalások arra vonatkozóan, hogy mi is történt valójában, de a hazugságok olyan méreteket öltöttek, hogy – ahogy valaki mondta – az SZSZSZK elnevezés minden egyes betűje hazugságot rejtett. Kíváncsi vagyok, mit fognak kihozni a történészek Mihail Szergejevics Gorbacsovól. Az ő szerepe a késői kommunizmusban az volt, hogy biztosítsa a nyugatot: nincs semmi félnivalója, a kommunizmus valóban emberi arcot öltött. Ez volt az, ami megdöbbsentette Margaret Thatchert Gorbacsov 1984 végi látogatásakor. Nem az, amit mondott. Az, ahogy nézett. Thatcher tudta, hogy nem a régi-módi apparatcsikkal áll szemben. Éppen a látogatás idején, elég különös módon javában zajlott a bányászok sztrájkja Nagy-Britanniában, amelyet Moszkva az 1926 óta szokásos módon támogatott, ám ez nem akadályozta meg Thatchert

abban, hogy – saját szavaival szólva – „üzletet kössön”. Ez elsősorban abból állt, hogy biztosították Amerikát, Oroszországban változás van készülőben.

A szovjetek megpróbálták együttműködni az európai baloldallal, és előrevitték a leszerelés ügyét. Ez egy régi, a 40-es évek végére és az 50-es évek elejére visszanyúló stratégia része volt, amelynek értelmében meg akarták akadályozni, hogy Németország csatlakozzon az amerikaiakhoz és a NATO-hoz. Az 1951–52-es sztálini feljegyzés német egyseget ígért a semlegesség fejében (vagy „finnlandizációt”), illetve ott volt Molotov 1954-ben egy összeurópai „biztonsági konferencián” tett javaslata, amely 20 évvel később az EBESZ megalakulásához vezetett. Ez egy másik módja volt ugyanazon cél elérésének, és a gépezet 1980-tól és az olimpiai játékoktól lendült mozgásba, amelyeket Moszkvában, e kritikusaiktól megtisztított, amolyan tiltott várossá lett helyen rendeztek meg. Németországban tömegesen mozgósították a baloldalt, a rohadásnak pedig Helmut Schmidt vetett véget – aki kész volt véget vetni saját kormányának, nehogy az vessen véget Németországnak. Mindenesetre 1981-ben a Nyugat talpra állt.

1979 októberében meghatározó pillanat következett be, amikor az USA központi banki rendszere közel 20 százalékosan határozta meg a kamatot az infláció leküzdése érdekében. Ezáltal (és más úton is) korlátozták a hiteleket. A hivatalba lépő Reagan- és Thatcher-kormányok tudták, hogy ez munkanélküliséghez vezet, de ezt az árat meg kellett fizetni, mivel az inflációt már nem tudták kezelni, és ez a Nyugat belső és külső ellenségeit segítette. Margaret Thatcher különösen nyíltan beszélt erről. Nem rejtette véka alá, hogy a leszerelést mutatós képtelenségnek tekinti, és ami a szovjet SS20 rakéták telepítését illeti, azt pedig egyenesen képmutatásnak, hogy teljes legyen a kép a szovjetekről.

Erre egyetlen egyenes válasz volt adható, igazi lenini szellemben. A jobboldal józan észére és különösen „a mi

közös európai otthonunkra” kellett apellálni – ez eredetileg Brezsnyev, ha nem egyenesen Adam Rapacki kifejezése. Ám ekkor igen merész stratégia került napirendre. A Szovjetunió vissza akart nyúlni egy Berija-féle politikához: ennek értelmében az NDK-t (mint államot vagy előállatot: hivatalos kihirdetésre nem igazán került sor) egyszerűen eladták volna a nyugatnémeteknek. Természetesen az egészét kódolt nyelv mögé rejtették, még Wilhelm Pieck naplójában is, de hát ez volt a mendemondák lényege. Moszkvát idegesítette Ulbricht, és megállapodást tudott kötni a Nyugattal. Andropov Bukovszkij dokumentumai szerint valami hasonlót mondott vagy sugallt (és valóban azt is elmondta Brezsnyevnek, hogy a Hitler-kultusszal szembeni elővigyázatossággként földi maradványait más bunkerbeli maradványokkal, így a kutyájával együtt a magdeburgi KGB-parkoló alá temették el, s a ládákból őrzött tetemeiket az éj leple alatt az Elba egy mellékfolyójába süllyesztették).

Ehhez a stratégiához volt szükség az emberarcú szocializmusra. Ami aztán létre is jött, Gorbacsovval – bár, hogy az alkoholtilalom szerves részét képezte-e, kérdés. Az első években, azon túl, hogy a szokásos módon, a régi rendben hatalmon lévők széles körének leváltásával megszilárdította pozícióját, nem tett túl sokat Gorbacsov. Megerősödtek a beruházások, de valódi gazdasági reformra egyáltalán nem került sor. Nem volt sok formális gazdasági reform a blokkban sem, bár Magyarországon természetesen informálisan (ha ez a jó szó) már évtizedek óta változások mentek végbe. Mindenesetre rendkívüli volt látni, hogy Gorbacsov szinte olvashatatlan, *Peresztrojka* című könyve bestseller lett, különösen Németországban.

Ha minden úgy folytatódott volna, mint a „régis szép időkben”, talán hozott volna valami maradandó sikert a szovjeteknek. A Nyugat, mint mindig, amikor a hála vagy elismerés valami jelét kínálták fel neki, felsorakoztatta volna a támogatásokat, kitermelte volna a kommentátorokat,

akik elmondják, hogy végtére is a szocialista országokban teljes a foglalkoztatás, és a bankárok, akárcsak Flaubert Dambreuse-e, boldogan fizettek volna, hogy megvásárolják őket. Az események azonban megmutatták, hogy szegény Gorbacsov az SZKP utolsó dobása volt. Azt gondolta, hogy kézben tarthatja az ügyeket a reformkommunistákkal, hogy Kelet-Németország egyfajta Ausztriaként élhet tovább, és hogy a szovjet népek támogatni fogják a szocialista internacionalizmust.

Végül is egyfajta különös hamis tudat volt ez, amely teljes egészében figyelmen kívül hagyta a felszín alatt kialakuló nacionalizmust, amely aztán az egész építményt elsöpörte. A kommunizmus egész jelensége eltűnt, amikor – ahogy az a magyar mondta – szétrobbant Moszkvában.

NORMAN STONE

(Kazanlár Szilvia fordítása)

AZ ÚJ VILÁGREND – HÚSZ ÉV TÁVLATÁBAN

„De ne feledkezzünk meg a nagy katonai-biztonsági konfliktusok kezelése közepette az Észak–Dél problémáról sem, ennek szociális feszítő erejéről, és hogy mit jelentenek a különböző szellemi-vallási-politikai fundamentalizmusok! Gyakran vallási fundamentalizmusokra támaszkodva azt jelentik, hogy az Észak–Dél konfliktusában a szociális és politikai fundamentalizmus a 21. század bolsevizmusaként jelentkezhet és törhet a világra.”¹

(Antall József a NATO munkaműhely budapesti tanácskozásán, 1993. június 3.)

„A politikai fundamentalizmus, amely nemcsak iszlám problémaként jelentkezhet, a 21. század bolsevizmusaként világunkat a legsúlyosabban fenyegeti.”²

(Antall József a Nemzetközi Demokrata Unió /IDU/ végrehajtó bizottsága ülésén, 1993. szeptember 1.)

A rany János Nagy Lajos királyunk uralkodásáról, a „magyar lovagkorról” írta, hogy „daliás idők” voltak. Bennem a rendszerváltozáshoz vezető út és az első szabad választás időszaka él úgy, mint a „daliás idők”, az önzetlenség, a bátor kezdeményezések és a szép remények ideje. De világtörténelmi korszakhatár, vízvonalzó is 1989/91: az európai kommunista dominók eldőlésével, majd a Varsói Szerződés feloszlásával, végül a Szovjetunió békés szétesésével megszűnt a kétpólusú világ, az atomháború közvetlen veszélye. Reálisnak tűnt, hogy egy új, békés és tartós nemzetközi rendszer váltsa föl a fegyverek labilis egyensúlyán nyugvó korábit. Noha azt én egy pillanatil sem gondoltam, hogy a történelem mint a háborúk és a politikai drámák folyamata

most véget ért, de személyesen is bíztam abban, hogy a demokratikus értékek és módszerek végre fokozatosan érvényesülni fognak az egész világon, az agresszió és elnyomás pedig egyre jobban visszaszorul, mert egységes elítélést, ha pedig szükséges, fellépést fog kiváltani.

A 20. században négy kísérlet történt, hogy hatékony nemzetközi rendszer jöjjön létre a rend és a béke, egyúttal a *status quo* fönntartására. Három kezdeményezés a már száz évvel ezelőtt legerősebbé váló hatalom, az Egyesült Államok elnökeitől indult ki, egy pedig az uralkodó társadalmi-gazdasági rendszer megdöntését meghirdető Szovjet-oroszországtól. A Woodrow Wilson által megálmodott Nemzetek Szövetsége vonzó gondolat volt, és megérintette Európa háborúban kifáradt tömegeit. Kudarcát egyrészt a világháborút lezáró, de méltánytalanságoktól hemzsegő s így újabb ellentéteket szülő békerendszer okozta, másrészt az a tény, hogy tagjai nem voltak hajlandóak tettekkel is kiállni a szervezet helyes elvei mellett. Magának az alapítónak az országa már a kezdet kezdetén elfordult attól, hogy kötelezettséget vállaljon saját önző érdekein túlmenő cselekvésre. Amikor ezt a hibát egy másik amerikai elnök, Franklin Roosevelt orvosolta, és az Egyesült Nemzetek Szervezete néven elődje javaslatát újraélesztette, annak eredményességét meggátolta a Szovjetunió agresszív magatartása és az ebből eredő hidegháború. Az az ideológia, amely a nacionalizmus és a kapitalizmus megdöntését hirdette meg, helyükbe a nemzetköziséget és a magántulajdont megszüntető kommunizmust állítva, és az egész világot egyetlen tanácsállammá remélte alakítani, megvalósíthatatlan utópiának bizonyult. A Lenin által kialakított és Sztálin által Oroszországban és Európa keleti felében létrehozott rendszer a nemesnek hirdett cél érdekében bevetette a tömegterror és az agresszió minden eszközét. Első ízben az I. világháború végén, majd még nyilvánvalóbban 1939/40-ben megmutatta, hogy valójában egy népeket meghódító és elnyomó rendszer. 1956-os

magyarországi viselkedése ezt még a hívók és a kételkedők számára is bebizonyította. Váratlan bukását azonban elsősorban gazdasági dogmáinak kudarca és az ebből fakadó katonai meggyengülése idézte elő.

Amerika békéje

Húsz évvel ezelőtt, miután az európai kommunista rendszer összeomlott, és a hidegháború a nyugati értékek győzelmével véget ért, az ENSZ Alapokmányának magasztos céljai megvalósulni látszottak: Kuvait Irak általi megszállása közös nemzetközi katonai fellépést vont maga után. Gyakorlatilag az egész világ (örömmel vagy aggodalommal) azt feltételezte, hogy új világrend született. Ezt hirdette meg George H. Bush 1990. szeptember 11-én a Kongresszusban mondott beszédében: „Egyedülálló és különleges a jelen pillanat, amikor új társas viszony veszi kezdetét a nemzetek között. Az Öböl-válság ugyan súlyos, egyúttal azonban ritka alkalmat kínál ahhoz, hogy meginduljunk az együttműködés új, történelmi korszaka felé. Ezekből a nehéz időkből új világrend bontakozhat ki, egy új korszak, amely mentes lesz a terror fenyegetésétől, erőteljesebben fogja szolgálni az igazságosságot, és jobban fogja biztosítani a békét. Egy új korszak, amelyben a világ összes nemzete, Keleten és Nyugaton, Északon és Délen, virágozhat és harmóniában élhet együtt. Generációk százai keresték az utat a tartós békéhez, miközben ezer és ezer háború kísérte az emberi erőfeszítéseket. A ma küzdelmeiben ez az új világ akar megszületni. Ez a világ teljesen más lesz, mint amilyent eddig ismertünk. Olyan lesz, ahol a dzsungel törvényét a jog uralma váltja fel. Olyan világ lesz, amelyben a nemzetek közös felelősséget vállalnak a szabadság és az igazság érvényesüléséért. Olyan világ, ahol az erős tiszteli a gyöngye jogait.” Kuvaitnak az Öböl-háborúban történt felszabadítása után 1991. március

5-én Bush elnök megismételte látomását egy újabb kongresszusi beszédben. „Most már kezd láthatóvá válni, hogy lehetőségünk van az új világrend létrehozására. A hidegháború diktálta patthelyzettől megszabadulva az Egyesült Nemzetek Szervezete képes lehet arra, hogy betöltse alapítói elképzeléseit. Egy olyan világ jöhet létre, amelyben a szabadság és az emberi jogok tisztelete minden nemzet körében otthonra talál. [...] Noha még ez az új világrend sem garantálhatja, hogy beköszönt az örök béke kora, de célunk kell, hogy legyen a tartós béke.” Az 1941-es Atlanti Chartára emlékeztető szavakat hallva egyesek attól tartottak, hogy amennyiben az Egyesült Államok lesz az egyetlen szuperhatalom, akkor uralkodni fog az egész világ felett, ez a „Pax Americana” kora lesz. Mások örömmel fogadták, hogy eljön a jóindulatú, felvilágosult „Pax Democratica” kora.

Mára nyilvánvaló, hogy túlzottan optimista volt ez a két beszéd. Az embernek az 1941-es Atlanti Charta meg nem valósult ígéretei jutnak az eszébe. Húsz éve azonban igen sokan osztoztak az amerikai elnök optimizmusában, megvallom, én is. Magyarország akkori miniszterelnöke, Antall József, a kommunizmus szilárd ellenfele és meggyőződéses atlantista volt. Minden tőle telhetőt megtett, hogy a korábban kommunista uralom alatt élő országokat, „az új Európát”, lehorgonyozza az euroatlanti közösség kikötőjében. Kezdeményezte a Közép-Európa magját alkotó három ország szoros együttműködését, „Visegrádot”, azzal a kettős céllal, hogy feloszoljon a Varsói Szerződés, és a Hármak mielőbb csatlakozhassanak az Európai Közösséghez és a NATO-hoz. A keményvonalások moszkvai puccsa és a Szovjetunió felbomlása után az új Oroszország barátságosnak mutatkozott, megindult a demokrácia és a piacgazdaság felé. Az Atlanti-óceán két partja közötti szolidaritás és szövetség mély benyomást gyakorolt a közép-európaiakra 1990 előtt, és utána is. Ez a szolidaritás jól működött, amikor a Szovjetunió rettegett ellenfél volt, és működni látszott az első posztkommunista évtizedben is.

A hidegháborút követő első években a korábbi „rab nemzetekre” komoly figyelem irányult. Úgy tűnt, hogy Németország őszinte hálát érez Magyarország iránt, amiért 1989-ben engedte, hogy a keletnémetek Nyugatra meneküljenek, ami azután kiváltotta a berlini Fal leomlását és lehetővé tette a német egység helyreállítását. (Ennek mostani, 20. évfordulóján a Szövetségi Köztársaság elnöke, Christian Wulff ennek ismételt hangot adott.) Miközben Havel és Walesa elnökök a világsajtó hősei lettek, a nyugati vezetők rendkívül sokra becsülték Antallt, rá nagyon figyeltek, gyakran kikérték a véleményét és tanácsát. Sajnos azonban az 1990. novemberi Párizsi Charta gyönyörű mondatai nem néztek szembe Közép- és Kelet-Európa sajátos politikai, gazdasági és társadalmi problémáival. Nem is kerültek kidolgozásra olyan intézkedések, amelyek megkönnyítették és irányították volna ennek az övezetnek az átalakulását, hogy a tervgazdaságból jól működő piacgazdasággá válják, és az állampolgárok ne csak a szabadságnak örüljenek, de közelebb jussanak a nyugati jóléthez is.

Európa keleti felében az 1989-es eufória rövidesen átváltott csalódottságba. Ennek elsődleges oka a remélt gazdasági fellendülés elmaradása és a piacgazdaság már elfelejtett nehézségei voltak, de a Nyugattól is jóval több támogatást és megértést vártak az emberek. Magyar részről ehhez hozzájött még, hogy a nemzeti kisebbségek számára igényelt jogokból is kevés valósult meg, az is a magyar kisebbségek szívós harcának, nem pedig a nemzetközi támogatásnak volt köszönhető. Az autonómiát és a kollektív jogokat a többi demokrácia egyáltalában nem támogatta.

Márai Sándor, a külföld által csak a közelmúltban felfedezett írónk 1939-ben, az új világháború kitörésekor keserűen jegyezte meg, hogy az európaiság az ő szemében azt jelentette, „mint hinni abban, hogy az értelem és a szolidaritás ereje hatalmasabb, mint az ösztönök rémuralma”. Az ösztönök rémuralma 1939–45 után azonban 1991-ben újra

feltört és elárasztotta a Balkánt. Európa nem volt képes az indulatok megfékezésére, a béke megteremtésére. Amikor egyértelművé vált, hogy a szerb katonai akció és az elkövetett háborús bűntettek után a délszláv állam még konföderációs formában sem tartható fenn, Magyarország Antall József vezetésével aktív diplomáciai szerepet vállalt abban, hogy Magyarországot és a délvidéki magyarságot a háború minél kevésbé érintse, majd hogy az önrendelkezés elvét a világ elfogadja. A több éven át tartó, tömeges háborús bűntettektől kísért vérontásnak végül az Egyesült Államok katonai beavatkozása vetett véget 1995-ben, azt igazolva, hogy a békefolyamatnak nevezett tehetetlenkedésből a kitűt csak a fegyveres beavatkozás hozta el. Ez, majd négy évvel később a koszovói albánok elűzését megakadályozó NATO-légicsapások azt mutatták, hogy az új világrend képes sikeresen működni.

A kommunizmus kártékony örökségével küszködő országok befogadása az euroatlanti intézményekbe a vártnál jóval lassúbb volt. Noha Lengyelországgal és Csehszlovákiával együtt 1991. december 16-án az „Európai Egyezmény” aláírásával az Európai Közösség társult tagja lettünk, a teljes jogú tagság gondolatának elfogadásával 1993 nyaráig várunk kellett. Tettekben, a PHARE-program keretében, kétoldalú alapon (pl. a brit Know-How-Fund) is kaptunk támogatást, de ennek nagysága eltörpült a volt NDK-nak juttatott anyagi és gyakorlati segítség mellett. Ezt meg kellett értenünk, túl sok volt a rászoruló eszkimó és kevés a fóka, de a mindennapi anyagi gondok aláásták az első demokratikus kormányok belső bázisát, valamint a Nyugat iránti korábbi lelkesedést. Külügyminiszterként (1994 nyara után pedig ellenzéki képviselőként) számos külföldi tárgyaláson és előadásomban hangot is adtam aggodalmamnak, hogy a nyugati értékek nagy győzelme után az euroatlanti közösség elszalaszthatja az alkalmat a győzelem kiaknázására, a nyugati civilizáció történelmi határának visszaállítására és

keleti irányú kiterjesztésére. Idéztem a régi figyelmeztetést, hogy nem elég a győzelmet kivívni, az ki is kell használni: „Vincere scis, Hannibal, victoriam uti nescis!” Az Egyesült Államok által vezetett NATO rugalmasabbnak bizonyult, bizonyára azért is, mert annak bővítése elsősorban nem gazdasági, hanem politikai és katonai kérdés volt. A legmagasabb szintű, intenzív lobbizás után, aminek fő terhe Antall betegsége folytán elsősorban reám és közvetlen munkatársaimra hárult, az 1993 októberében Christopher amerikai külügyminiszter által Budapesten bejelentett „békepartneriséget” mint a NATO-tagság előszobáját üdvözölhettem, az 1994. januári prágai USA–Visegrád csúcstalálkozón pedig Clinton elnök bejelentette, hogy a NATO-bővítés eldőntött, már csak idő kérdése. A Maastrichti Szerződéssel létrejött Európai Unió is elfogadta, hogy a tagságra aspirálók beadhatják felvételi kérelmüket. Magyarország nevében 1994. április 1-jén ezt elsőként meg is tettem a soros elnöknel, Athénban. Az új világrend európai alapköve le volt fektetve.

Az új világrend megrendülése

Bush elnök proklamációjának 11. évfordulóján az Egyesült Államok ellen elkövetett terrorista merényletek szétzúzták azt az illúziót, hogy az egyetlen és „nélkülözhetetlen” („indispensable” – Albright külügyminiszter megfogalmazása) szuperhatalom az egész világon képes biztosítani a békét és a biztonságot, hiszen önmaga is sebezhetőnek bizonyult. 2001. szeptember 11-ét követően minden demokratikus állam egyetértett abban, hogy az iszlám terrorista, fundamentalista szárnyát le kell győzni és meg kell semmisíteni. Ettől a demokrácia további elterjedését és egy biztonságosabb világ beköszöntését várták. Sokféle magyarázata van annak, hogy az 1990-es évek sikerei után az új évezred első évtizede miért járt együtt annyi bajjal. A világ mai képe

és az előrejelzések nagyon különböznek a kilencvenes évek optimizmusától. A média az Egyesült Államok hanyatlását és Kína további erősödését, új szuperhatalommá válását jósolja. Észak-Korea és Irán atomhatalmi eredményei, illetve törekvései aggodalmat váltanak ki (joggal), de Kína hadipotenciáljának a gyors növekedése, úrprogramjának sikerei kevésbé töltik el félelemmel az európai és az amerikai közvéleményt. Reméljük, hogy ez is indokolt, hiszen Kína vezetői racionálisak és okosak. Indiától és Braziliától, két gyorsan növekvő óriás demokráciától, még kevésbé van oka a világnak tartani. Japánt és a nyomában járó Dél-Koreát sincs okunk leírni, jövőjük biztató, de Kínával szemben ellensúlyt aligha képeznek. Tajvan és Szingapúr pedig, imponáló és inspiráló teljesítményével, kínai ország. A „nagy” és „kis tigrisek” sem mentesek azonban a várható belső nehézségektől. A túl gyors növekedés, a gazdaság „túlfűtöttsége” számos gazdasági és társadalmi baj forrása szokott lenni. Az iráni sah rendszere ebbe bukott bele, a társadalom nem tudott lépést tartani a gyors változásokkal, a várakozásokkal együtt nőtt az elégedetlenség, a magukat vesztesnek érzők tábora. A nemzeti és vallási ellentétek is komoly feszültségeket támasztanak; ezek időnként véres, elhúzódó polgárháborúkhoz (Ceylon, azaz Srí Lanka), sőt nemzetközi konfliktusokhoz (India és Pakisztán Kasmír-ügyében) vezetnek. Mindent összevetve azonban Dél- és Kelet-Ázsia (Ausztráliával és Új-Zélanddal együtt) ma sokkal inkább reményt, mintsem aggodalmat keltő világ, jó, ha Magyarország is minél jobban figyel e régióra, minél intenzívebb kapcsolatokat alakít ki vele.

Távolról sem megnyugtató viszont a Közél- és Közép-Kelet helyzete. A hatalmas népesség, a mélyszegénység, a technikai és szellemi elmaradottság és a természeti csapások (rendszeres földrengések, árvizek) mellett megoldhatatlannak tűnő vallási és törzsi konfliktusok jellemzik. E térséget Európa és Amerika nem hagyhatja magára, és nem is tud tőle elzárkózni. Egyrészt ma még nélkülözhetetlen az otta-

ni olaj- és földgázvagyon. Másrészt az iszlám fundamentalizmus nem hajlandó békét kötni a Nyugattal, miközben súlyos csapásokat visel el, nem adja fel a reményt, hogy terrorista merényletei idővel meghátrálásra bírják a világ vezető államait, sőt hosszabb távon akár minden földrészen vezető erővé teheti az iszlámot. Antall 1993-as jóslata máris megalapozottnak bizonyult. Az Al-Kaida, az Irán által támogatott Hezbollah, a terrorista merénylők és híveik Izrael létét sem fogadják el, és az Európában letelepedett mohamedán népesség fizikai jelenléte révén ma már képesek belülről fenyegetni a hagyományos európai értékeket és a törvényes rendet. Még nem tudni, hogy Merkel kancellár minapi kijelentése a multikulturális utópia kudarcáról milyen reakciókat fog kiváltani, elvezet-e egy új politikához, ami az elkerülhetetlenbe történő beletörődés és a militáns bevándorlóellenesség két véglete között egy járható középúttal, működőképes megoldást hoz. Ennek külpolitikai kulcsa az arab–izraeli konfliktus enyhítése. (Megoldásról ma még korai beszélni.) Egy működőképes, nemcsak segélyekből élő palesztin állam létrehozása az alap. Ebben ma ugyan széles körű egyetértés van, de eddig minden kísérlet megbukott azon, hol legyenek ennek a határai. Itt is Amerika és Európa egyetértése és közös fellépése adhat esélyt az eredményre. Egy elismert és működőképes palesztin állam léte nagyban kihúzná a talajt a fundamentalisták alól, egyben megerősítve az ún. mérsékelt arab államokat, Szaúd-Arábiát, Egyiptomot és Jordániát, valamint az Öböl államaikat. Segítené az iraki helyzet stabilizálódását is, de ott a külső tényezők mellett szinte megoldhatatlanok a belső feszültségek, a síita–szunnita és az arab–kurd ellentét. Új helyzetet teremtett Törökország politikai fordulata. Évtizedeken át, gyakorlatilag Kemal Atatürk államának megszervezése óta Törökország egy szekularizált, az alapvető európai normákat magáévá tevő alternatívát jelentett az iszlám tanításokra épülő arab (és újabban perzsa) világgal szemben. Bármenny-

nyire érthetőek is a Törökország európai uniós tagságával szembeni ellenérvek, számomra is nyomósabbak a felvétel előnyei. Antall József nyomdokain haladva ez a mai magyar álláspont. Csak kérdés, nem késtünk-e ezzel el, ez a nyolcvanmilliós középhatalom nem fordul-e el végleg Európától, hogy az oszmán hagyományok feltámasztásával a Közel-Keleten próbáljon regionális nagyhatalommá válni?

Nemcsak Törökország problémája a kurd kisebbség. Irak mellett Iránnak is jelentős kurd lakossága van. Közép-Európa nemzeti kisebbségeinek problémája eltörpül a legtöbb ázsiai ország soknemzetiségű voltából eredő mai és a jövőben várhatóan növekvő feszültségek mögött. A legtöbb nyugati elemző és politikus ezt a kérdést teljesen figyelmen kívül hagyja, és „nemzetépítés”-ről beszél Irak, Afganisztán és más országok esetében, ahol semmilyen értelemben nem beszélhetünk egységes nemzetekről. Véleményem szerint ezekben az országokban is a területi és/vagy személyi elvű (kulturális) autonómia jelentheti az egyedüli megoldást, hiszen egyetlen etnikai-nyelvi csoport sem tudja tartósan uralma alatt tartani országa más nyelven beszélő, más felekezethez tartozó törzseit, területeit. A decentralizáció, a föderalizmus azonban kompromisszumkészséget, demokratikus gondolkodást és az egyes közösségek egymás iránti kölcsönös tiszteletét igényli, ezek a tulajdonságok pedig Európa keleti felében is ritkán lelhetők fel.

Mi lesz Európával?

Az Európai Unió és a NATO mégis sokat tehet a mai világproblémák megoldása érdekében. Ehhez azonban rendezniük szükséges egyrészt saját belső problémáikat, másrészt Európa és Észak-Amerika kapcsolatát. Az Egyesült Államok és Kanada belpolitikájában is éles vitáknak vagyunk a tanúi, én azonban ezeket nem becsülném túl. Mindkét országban

olyan erősek a demokratikus intézmények és konvenciók, olyan széles a művelt középosztály, olyan minőséget képviselnek a közvéleményt formáló tényezők (a média mellett az egyetemek és a politikai műhelyek), hogy a viták a szélsőségek lenyesésével előbb-utóbb megoldódnak, kompromisszumhoz vezetnek. Észak-Amerika gazdasága azért is erős marad, mert a demográfiai helyzet kitűnő (a népesség fiatal és dinamikus), a tudományos intézmények pedig magas fizetéssel és optimális munkakörülményekkel a legjobb koponyákat tudják megnyerni. Ott magas a munkakultúra, a verseny éles, de hatékony, jók a természeti adottságok, és – nem utolsósorban – a lakosság hazafias, mindenkit országá javának a keresése motivál. Európa ezeken a területeken sokkal rosszabbul áll. A többségi (beszéljünk nyíltan: fehér) népességre a „demográfiai kapituláció” jellemző, a születési arányszám egyre alacsonyabb, és csak néhány ország mutat eltökéltséget, hogy ezen változtasson. (Magyarország végre elindult ezen az úton.) A helyzetet súlyosbítja, hogy az elmúlt évtizedek elhibázott bevándorlási politikája következtében rendkívül megnőtt mohamedán és más nem európai eredetű népelem szaporodási rátája viszont tartósan magas. Nem rasszizmus tartani ennek a következményeitől. Az „öslakosok” (ez történetileg pontatlan kifejezés) szinte mindent megtettek a bevándorlók integrálása érdekében, ezt szokásuk tiszteletben tartásával, sőt azok megőrzésének támogatásával próbálták elérni. Hogy ez mekkora csődöt eredményezett, azt látjuk Párizs külvárosaiban, Közép-Angliában, Hollandiában, Svédország nagyvárosaiban, az ottani etnikai gettókban és az azokból kiinduló konfliktusokban és bűnözésben. Amerika, „a bevándorlók nemzete”, az eltérő nyelvű, kultúrájú és bőrszínű emberek integrálásában sokkal sikeresebb volt, hogy miért, az beható tanulmányozást érdemelne. Ma szinte beláthatatlan, hogyan tudja Európa megoldani a bevándorlókkal való együttélés problémáját, amit még téz a munkanélküliség és a szakképzett munkaerő hiánya.

A nem európai háttérű tömegek által keltett feszültségek fenyegetik Közép-Európát is, hiszen ha itt nő az életszínvonal és javulnak a szociális szolgáltatások, akkor az Európai Unión belüli mozgásszabadság a problémát ide is importálja.

Persze Közép- és Dél-Európának megvan a maga etnikai problémája: az újabban romának nevezett cigány etnikum. Nyugat-Európa és Amerika ezt a kérdést teljesen félreérti – talán tudatosan. Ha a probléma kizárólag előítéletekből és diszkriminációból eredne, ahogy ezt külföldön annyian hiszik, akkor a megoldás nevelés, felvilágosítás és jó törvények révén nem lenne nehéz. De nem tagadható, hogy a csehek, szlovákok, magyarok, románok, szerbek, bolgárok évszázadok óta élnek együtt a cigánysággal, minden komolyabb feszültség nélkül. A letelepítésükre, földművelővé, később ipari munkássá tételükre tett kísérletek jobbára kudarcot vallottak, elsősorban az érintettek ellenállása miatt, és környezetük elfogadta vándorló, nomád életmódjukat. A cigányság is megtalálta életlehetőségeit a többségi társadalomba nem beépülve, de ahhoz kapcsolódva. A zene, bizonyos kézműves foglalkozások és kiszolgálótevékenységek – legalábbis a történelmi Magyarország területén – nemcsak a túlélést, de egyes esetekben a valódi kiemelkedést és az integrációt is lehetővé tették számukra. A kommunizmus azonban az integrációt és a beolvadást megpróbálta felgyorsítani, és kötelezővé tette – miközben a tanításra és nevelésre már nem futotta a figyelemből. A probléma váratlanul tört fel, amikor a kommunizmus megbukott, a mesterséges iparosítás csőddel végződött, a visszaállított kapitalizmusban a képzetlen fizikai munkát felváltották a gépek, és a termelékenység érdekében a cigány munkavállalók nagy többségét elbocsátották. Ennek semmi köze nem volt a diszkriminációhoz. A munkajövedelmüket elvesztőknél az állam szükségképpen a hóna alá nyúlt, a segélyek biztosították számukra a mindennapi betevő falatot, a gyermekvállalást támogató intézkedések pedig valóságos demográfiai robbanást eredményeztek a körükben. Termé-

szetesen nem lett a cigányság helyzete irigylésre méltó, sőt nagy többségük rendkívül rossz és állandóan újratermelődő még rosszabb körülmények között él, ez pedig – az alkoholizmussal párosulva – a bűnözésnek is melegágya. Ez nem országspecifikus, viszont nagy hasonlóságot mutat a nyugat-európai munkanélküli bevándorlók helyzetével és magatartásával, vagy más olyan közösségekkel, amelyek jórészt segélyekből élnek. Ezt látjuk az arab menekültek esetében, kivált a gázai övezet lakosságánál, de Boszniára és Koszovóra is jellemző. Nyilvánvaló, hogy a megoldást nem falak építése jelenti, amire pedig sok példát látunk, de a szigorú határellenőrzés sem oldja meg a szegény országokból a gazdagabbakba igyekvő tömegek gondjait. Nyugat-Európa azonban ne vessen követ Közép-Európára a roma népesség helyzete kapcsán, miközben a közelmúltban Olasz- és Franciaország elég radikálisan próbált megszabadulni az ottani jóléti szabályozásból és általános prosperitásból profitálni próbáló közép-európai cigányoktól. Magyarország ebben a tekintetben bírálat helyett inkább elismerést érdemel, hiszen hosszú idő óta tesz komoly erőfeszítéseket a hátrányos helyzetben lévő cigány népesség felemelésére, elsősorban a tanítás és a munkához juttatás révén. Járóka Lívia, az Európai Parlament első roma származású képviselője épp e folyóiratban (2009. október) mutatott be egy igen ígéretes, a helyzet radikális megjavítására alkalmasnak tűnő koncepciót, reméljük, meg is valósul. De a sikerhez magának az érintett közösségnek, annak egyes tagjainak is hozzá kell tenniük a maguk részét. Ha Európa komolyan veszi saját elveit, akkor a magyar uniós elnökség jó alkalmat teremthet arra, hogy a szociológusok, a kormányhivatalnokok, a szociális munkások, a közgazdászok, a jótékonyági szervezetek és nem utolsósorban az egyházak dolgozzák ki a cigányság beilleszkedéséhez vezető intézkedéseket – összeurópai szinten. Ez hozhat belátható időn belül valódi megoldást.

IFJ. NEUHAUSER FERENC: A VERESPATAKI BÁNYA

Olaaj, vászon, 1832

A belső konfliktusok mellett jelentkező külső, nemzetközi problémák megoldására csak a szoros euroatlanti együttműködés ad esélyt. Magyarország a rendszerváltozás óta elkötelezte magát mind az Európai Közösség, mind a NATO felvételi követelményeinek a teljesítése mellett. Ezt nemcsak saját nemzeti érdekeink diktálták, hanem e két intézmény alapértékeivel történő azonosulásunk is. Mindkét intézmény tagságából igen sok előnyünk származott, de hátrányokat is tapasztalunk, és ezek jóval nagyobb figyelmet, visszhangot váltanak ki. A NATO esetében az anyagi és emberi áldozat-

tokkal járó ázsiai szerepvállalás elfogadtatása igényel gondos érvelést, az EU esetében pedig annak nagy létszámú és nagyvonalúan fizetett hivatali apparátusa, az Európai Parlament magas költségei (fizetések, utazások és fordítási költségek) zavarják polgárainkat, akiknek a jövedelme vagy nyugdíja csak töredéke a hasonló állású nyugati kollégáikénak. Tájékozottabb honfitársaink úgy érzik, hogy az unióban meggyengült az alapítók eszméinek és céljainak a befolyása, túl sok önzést és szűk érdekérvényesítést tapasztalnak, valamint egyenlőtlenséget az egyes tagállamok között. Sokszor úgy tűnik, hogy az unióban kettős mérce érvényesül: „Quod licet Iovi, non licet bovi”; Jupiternek, a nagyhatalmaknak megengedett az, amit a kisebbek esetében bírálnak, legyen szó önálló külpolitikai állásfoglalásokról, költségvetési hiányról, szubvenciókról vagy romapolitikáról.

Az iraki diktatúra elleni háborút a közép-európaiak túlnyomó része indokoltnak tartotta, részvételével támogatja, és értetlenül szemlélte Nyugat-Európa ezzel kapcsolatos megosztottságát. (Az más kérdés, hogy hosszabb távon az amerikai stratégia sok hibát követett el, a világsajtóban uralkodóvá vált Amerika bírálata, és ez a magyar közvélemény is erősen befolyásolja.) Még kevésbé értette az ateista kommunizmustól megszabadult világ, hogy az a földrész, ami közel két évezreden át a kereszténység bázisa volt, amelynek kultúrája erre a világvallásra épült, miért nem volt hajlandó ezt a tényt belefoglalni az Európai Unió Alkotmányába, majd a Lisszaboni Szerződésbe. A hosszú kommunista uralom idején ezeknek az országoknak a lakói a nyugati civilizáció részének tekintették magukat, ragaszkodtak üldözött vallásukhoz, hagyományaikhoz, az európai értékekhez – mindahhoz, amit ma Nyugat-Európában annyian elhallgatnak vagy megtagadnak. Mi, magyarok ugyanakkor mindig érdeklődéssel, sőt rokonszenvvel tekintettünk más kultúrákra, kutattuk keleti gyökereinket, kiváló orientalistákkal, arabistákkal, turkológusokkal, indológusokkal, Afri-

ka-felfedezőkkal rendelkezünk, ifjúságunknak pedig hősei voltak az amerikai indiánok. Vannak azonban olyan szokások, mint a vérbosszú, a kényszerházasság, a „becsületbeli gyilkosság”, a halálra kövezés, a női körülmetélés, amiket az emberi méltósággal és jogfelfogásunkkal ellentétesnek tekintünk, és Európában elfogadhatatlannak tartunk. Örülünk, ha Európa legalább ebben egyetértene.

Magyarország erősebb és egységesebb uniót szeretne látni. A külügyminiszteri tisztséget másodszor betöltő Martonyi János a *Magyar Nemzet* 2010. október 2-i számában hangsúlyozottan kiállt a szolidaritás és a kohézió erősítése, az egyenlő elbánás, a közös mezőgazdasági politika és az egységes energiapolitika mellett, továbbá megerősítette, hogy „az Atlanti-óceán két oldalát olyan sűrű kulturális, történelmi, kereskedelmi, pénzügyi, gazdasági szövet köti össze, amelynek erősítése mindkét fél érdeke”. Mi az oka, hogy a közép-európai országok látható módon jobban ragaszkodnak az atlantizmushoz, az Egyesült Államok és Európa szövetségéhez, mint azok a nyugat-európaiak, akiket a II. világháború alatt és után Amerika mentett meg két diktatúrától és segítette elő gazdaságuk páratlan fellendülését? Ezt – nagyon tömören fogalmazva – a következő okokkal magyarázom. Ahogy Antall József a NATO vezető testületében, az Atlanti Tanácsban 1991. október 28-án felidézte: „A NATO 1949-es létrejötte a vasfüggöny mögött maradt népek számára mindenkor a remény forrása volt. Hiszen tudtuk azt, hogy ha Nyugat-Európa nem marad stabil, ha Észak-Amerika jelenléte megszűnik Európában, akkor nem marad olyan szilárd pont, amely nekünk reményt nyújthat.” A rendszerváltozás előtt a hivatalosan ellenségnek deklarált Amerika és a NATO ezekben az országokban rendkívül népszerű volt. A felszínen ez a nyugati zene és film iránti rajongásban nyilvánult meg, de jóval mélyebben gyökerezett. A kommunista tömb összeomlását, szabadságunk visszanyerését nem az enyhüléssel megelégedő Nyugat-Európa,

hanem „a gonosz birodalmát” a technológiai és tudományos versenyben legyőző Amerika segítette elő. Végül a visszarendeződéstől, az orosz nagyhatalmi ambíciók feléledésétől tartó egykori rab nemzetek a NATO-tagságban látták és látják függetlenségük garanciáját. Nem arról van szó, hogy ezeknek az országoknak irracionális oroszfóbiájuk lenne. Különbséget tesznek a szovjet elnyomók és a rengeteg szenvedésen átment orosz nép között. Magyarország Jelcin Oroszországgal kifejezetten jó, bensőségesnek is mondható viszonyban volt, de a 90-es évek derekán a „vörösbarna” orosz irányzatok erőssége, majd NATO-tagságunk orosz elrenzése csak erősítette az atlanti kapcsolat iránti vonzalmat. Putyin hatalomra kerülése és a „közel-külföld” felé mutatott aktivitása, a nyomásgyakorlás és a fenyegetés politikája, az energiahordozók fegyverként való alkalmazása nemcsak a baltiakban és a lengyelekben növelte az aggodalmat. Mégsem kell az aggodalmat túlzásba vinni, hiszen Közép-Európa biztonságát a NATO garantálja, Oroszország nem egy túlfegyverkezett kommunista diktatúra, Putyin (vagy Medvegyev) igen távol áll Sztálintól. Mind a félelem, mind a kritikátlanság rossz tanácsadó. Mindenesetre az elmúlt évben kibontakozó orosz politika nyomán új értelmet nyer Antall emlékeztető mondása a levett bilincsről és a magyarok baráti kezéről. A magyar–orosz viszony kulcsa Moszkvában van, az orosz vezetés politikáján múlik.

A 2009-es Lisszaboni Szerződés megerősítette, hogy az EU közös kül- és biztonságpolitikát fog folytatni. Vajon sokan elhitték-e, hogy ezzel egy új szuperhatalom jött létre? Kisebb jelentőségű ügyekben is nehezen hozható közös nevezőre 27 ország, nagyhatalmak és kis államok nemzeti érdeke, de az olyan nagy kérdésekben, mint az Egyesült Államokhoz, Oroszországhoz és Kínához fűződő viszony, az egység még verbálisan sincs meg. Az egyetértés hiánya talán az energiapolitika terén mutatkozik meg leginkább. A nagy európai gőzgyártók sorra kötötték a különalkukat Oroszországgal,

ennek következtében Európa energiafüggősége fennmaradt, talán még növekedett is. Papíron már vagy négy új vezető hivatott biztosítani Európa gázellátását, de csak egy, az Európa északi és keleti részét elkerülő Északi Áramlat épül ténylegesen. Irán atomhatalmi törekvéseit ugyan egész Európa elítéli, de nincs döntés, hogy mi lenne a legjobb ellen-szer, a szankciók vagy a barátkozás? Hasonló tanácsstalanságot mutat Európa az arab–izraeli konfliktus kérdésében is. Folyamatosan békítgeti Izraelt, lenyelte a határán emelt falat és a palesztin területek blokádját, de elítéli a blokádtöréssel próbálkozó hajók elleni katonai akciót. Elismeri a Palesztin Hatóság vezetését, de nagyvonalú támogatást nyújt a rivális Hamasznak Gázában. Évtizedek óta költséges békefenntartó missziókat tart fenn Cipruson, újabban a Balkánon, pénzeli a sok NGO-t, de még egyetlen „békefolyamat” sem teremtett valódi, szerződésen alapuló békét. Az Európai Unió válságkezelése egyre inkább az ENSZ tehetetlenségeire emlékeztet. Mindazonáltal minden csúcsertekezlet vagy válságtanácskozás megerősíti az integráció mélyítése melletti elkötelezettséget, és ha ez a közös érdekek alapján történik, akkor ez magyar részről is üdvözlendő.

Európa legnagyobb gondja azonban nem a külpolitika, hanem gazdaságának állapota. Magas fizetések, magas árak, nagy munkanélküliség és az azt szükségszerűen kísérő nagy szociális támogatások mellett lehetetlen lépést tartani Amerikával vagy Ázsia rohamosan növekvő, de árait alacsonyan tartó gazdaságaival. Azaz lehet, ha a képzettség és a technológia terén Európa legalább Amerika szintjén van. Az egyetemi képzés bolognai rendszere azonban erre nem tűnik alkalmasnak. Illetve minden rendszer alkalmas lehet erre, ha jó az alapképzés, ha megbecsüli a jó tanárokat, ha sokat követel a diákoktól. Magyarország az elmúlt években ezen a területen rossz európai divatokat követett, most itt is fordulat várható. De a legjobb, legeredményesebb oktatás sem tesz egy országot, vagy akár egy egész földrészt versenyképessé, ha

a tehetségek elvándorolnak. 40–50 éve Angliában félreverték a harangokat a „brain drain”, az agyelszívás miatt. Azóta az Amerika és Nyugat-Európa közötti jövedelmi és életminőségi szakadék jórészt eltűnt, de most két új szakadék is létezik: egy Európa nyugati fele és Közép-Európa között, a másik köztünk és a tőlünk keletre fekvő országok között. (Nálunk, és még inkább az utóbbiakban, létezik egy még súlyosabb, belső szakadék: a kis létszámú, de hivalkodó gazdagok és a nagy többség közötti.) Mindezt csak a gazdasági felzárkózás csökkentheti, tüntetheti el idővel. Az egész világot megrázó pénzügyi válság azonban – csakúgy, mint a jóval súlyosabb 1929–33-as – az Európán belüli gazdasági és életszínvonalbeli különbségeket csak növelte. Görögország és más déli államok magas költségvetési hiánya erősen próbára tette az euróövezet stabilitását, de végül a szolidaritás elve felülkerekedett, Németország vezetésével egy pénzügyi mentőcsomag megmentette a csődtől fenyegetett országokat. Ekkor kezdtek beszélni a szorgalmas és józan Északról, szembeállítva a felelőtlenül költekező Déllel. A korábban szárnyaló közös pénz, az euró is megsínylette a krízist, és általános volt a vélemény, hogy mind az egyes országok esetében, mind nemzetközi szinten csak alapvető gazdaságpolitikai változásokkal lehet ismét növekedési pályára térni. Gideon Rachman, a *Financial Times* egyik vezető publicistája szellemes megjegyzése szerint „az idej davosi fórumon a bankárok szidása majdnem olyan népszerű sport volt, mint a sízés”. (2010. február 1.) De ahogy a gazdasági mutatók kissé javulni kezdtek, az önkritika és a fogadkozások elhalkultak, és ez nem jó előjel a jövőre nézve.

A 2008 előtti években az EU új tagországai (az egy Magyarország kivételével) kitűnő gazdasági eredményeket mutattak föl, növekedésük jelentősen meghaladta a nyugat-európaiat; ez a sikersorozat most megtört. A Gyurcsány-kormány rossz gazdaságpolitikája a korábban „éllovas”-nak számító Magyarországot már a válság kitörése előtt sereghajtóvá tette. A gazdasági leszakadás, a botrányos belpolitikai

lépések és a korrupció elburjánzása viszont valósággal elsöpörte a nyolc éven át kormányzó politikai erőket, és európai összehasonlításban is szinte egyedülállóan nagy felhatalmazással bíró kormánytöbbséget hozott létre. Ez ugyanakkor hatalmas felelősséget is ró e többségre, a siker esetleges elmaradásának következményeire gondolni sem jó.

A társadalmi feszültségek egyik furcsa következménye, amihez hasonlót szomszédágunkban nem tapasztaltunk, a radikális jobboldal jelentős erővé válása lett. Számomra az elért százaléknál aggasztóbb olyan nézetek megjelenése, amelyek túllépnek egyetlen párt vonzaskörén. Többről van szó, mint amit sajnós a világsajtó egy része terjeszt, Magyarországot alaptalanul rasszizmussal, sőt az antiszemitizmus központjává válással vádolva. A rablóból pandúrrá, kommunistából kapitalistává, szovjet csatlósból a nyugati erőközpontokhoz simuló, 2006-ban újra megválasztott vezetés elleni tiltakozók egy része a globalizációnak nevezett mai kapitalizmusban és annak olyan intézményeiben, mint a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap, illetve a nálunk működő multinacionális cégekben kezdte látni bajaink fő okát. Az egykor kötelező politikai gazdaságtani szemináriumok marxista szövegeit leporolva a jobboldali médiának még a mérsékeltnek tekintett része is azt sugallta, vagy egyenesen hirdette, hogy 1990-ben nem történt meg a rendszerváltozás, hogy a kapitalizmus és annak fellekvára, az Egyesült Államok (Izraellel szövetségben) maga a megtestesült Gonosz, és hogy a nyugati gazdasági modell elfogadásával ismét rosszat választottunk. Súlyos hiba, ha Magyarországon akár az Egyesült Államokat, akár az Európai Uniót lebecsülik, előnytelen kapcsolatnak állítják be, és a „globalizáció”, azaz a mai kapitalizmus, az adott gazdasági és kommunikációs viszonyok ellen keltenek hangulatot a társadalomban. Mindezt tetézi olyan illúziók keltése, hogy bajainkból a Kelet sikeres országai (mint Kína) vagy a kevésbé sikeres Oroszország fog bennünket kihúzni. E balítéletekkel próbáltam szembeszállni

a *Hitel* 2010. februári számában *A métely, az örök kétely* címmel megjelent esszémben. Érdekes, hogy sorstársainknál, a balti országoktól a lengyeleken át a bolgárokig hasonló mértékű kiábrándulással és téveszmékkel nem találkozunk. Társadalmunknak világosan kellene látnia, hogy lemaradásunk elsődleges oka az elmúlt évek rossz kormányzása, és nem valamilyen irracionális magyarellenesség, összeesküvés. Számomra az is egyértelmű, hogy a közös tőről fakadó jobb- és baloldali szélsőséges nézetek legjobb ellenszere a bűnözéssel szembeni hatékony fellépés, a korrupció felszámolása példás ítéletekkel, a természeténél fogva mohó kapitalizmus megrendszabályozása, de nem megfojtása az adópolitika révén, és ami az utóbbiból fakad: az erős gazdaság és az erős középosztály.

Van kiút!

Nem tisztem, hogy kéretlen tanácsokat osztogassak Európa mai vezetőinek, hogyan próbálják megoldani azt a rengeteg nehéz problémát, amivel szembetalálják magukat. Ezek jórészt a mi problémáink is. Azt azonban szükségesnek és kívánatosnak tartom, hogy folytatódjék a NATO és az EU bővítése – de csakis a tagságra érett, alkalmas államokkal. Még fontosabb, hogy a régi és az új tagok rendszeres és őszinte, a „politikai korrektség” álszent konvencióitól mentes eszmecseréket folytassanak közös gazdasági, társadalmi és politikai dilemmáinkról. Úgy vélem, már csak azért is indokolt lenne jobban figyelni az új tagállamok nézeteire, mert a rabság és elszigeteltség időszakában mi sokat megőriztünk Európa hagyományaiból és értékeiből, az elnyomó és autokratikus rendszerek okozta szenvedéseink következtében pedig erősebb bennünk a ragaszkodás a szabadsághoz és a függetlenséghez. Ettől függetlenül Közép-Európa fontosabb, mint Nyugaton hiszik. Gazdasági erő tekintetében persze nem állunk jól, kulturális hagyományok és értékek tekintetében

azonban igen. Gondolkodásunk nyitott, mentes a Nyugat divatos közhelyeitől és túlzásaitól (mint például a homoszexualitás valóságos kultusza), vagy a történelmi tudatlanságtól. (Tudom, hogy a jelennek élő, a múltat lebecsülő és a jövő iránti felelősségérzettől mentes nyugatiak hajlamosak elmaradottságnak és hibának tekinteni a történelem „túlzott” ismeretét, a történelmi látásmódot, de ezzel csak önmaguknak ártanak.) Területünk és népességünk jelentős, stratégiai helyzetünk ismét fontos, elsősorban Oroszország és Törökország, de még a Közel-Kelet vonatkozásában is. A globális stratégiai elemzéseket készítő STRATFOR alapítója és vezetője, az Ungváron született George Friedman szerint nagy veszély az erősödő Oroszország és a német-francia vezetésű EU összefogása, amit csak az „Intermareum”, a Lengyelországtól Törökorszáig húzódó országok egybehangolt politikája akadályozhat meg. Az *Economist* Közép-Európa-szakértője, a washingtoni CEPA (Közép-európai Politikai Elemzések) internetes folyóiratában ugyan Oroszország jelentős gyengülését jósolja, de ő is Közép-Európa (elsősorban a baltiak és Lengyelország) szárnyalását (és Dél-Európa hanyatlását) várja. Ha csak az energiahordozók szállítási útvonalaira gondolunk, Közép-Európa megkerülhetetlen. A közép-európai munkaerő többsége képzett, invenciózus, kész nehéz körülmények között is dolgozni, hogy máris több millió munkavállaló dolgozik Nyugat-Európában külföldi hiányszakmákban, orvosoktól és informatikusoktól ápolókon át mezőgazdasági munkásokig, láthatjuk, hogy nem járt rosszul a bővítéssel az unió. Ideje, hogy az „új Európa” érdemben is bele tudjon szólni az unió politikájába.

A II. világháború után Nyugat-Európa tanult a múltból, és túllépett mind a régi ellentéteken, mind az egyes államok szűk, önző gazdasági érdekein. Sokan akartuk ezt a példát követni Közép-Európában, ezért kezdeményezte húsz évvel ezelőtt Antall a visegrádi együttműködést. Azóta ez az együttműködés hullámhegyeken és hullámvölgyeken

át kiállta a próbát, életképesnek bizonyult. Ma mind a négy országban jobbközép pártok kormányoznak, és közös szándékuk az együttműködés szorosabbá tétele. E négyes magot megőrizve én régóta szorgalmazok egy informális „kibővített Visegrádot”, a politikai és szellemi párbeszéd kiterjesztését a magot körülvevő kisebb országokra, Skandináviától a Baltikumon át Ukrajnára, Romániára, a Balkánra, Szlovéniára. Sok a közös vonás és érdek ebben az övezetben.

A Magyarországgal szomszédos hét országban élő jelentős magyar népességben nem kellene a közép-európai mag országai közötti jó viszony akadályát látni. Magyarország nem revizionista állam, szomszédjait a legkisebb mértékben sem fenyegeti, ellenkezőleg, 1989 óta csak jóindulatot és segítőkészséget tanúsított irántuk. Ahhoz viszont következetesen ragaszkodik, hogy szomszédjai a Nyugat-Európában élő nemzeti kisebbségekkel szemben érvényesülő demokratikus elvek és gyakorlat szerint bánjanak a hozzájuk csatolt magyarokkal. Ha az elmúlt húsz évben ehhez ragaszkodtak volna nyugati barátaink, ha ezt a kezdetben felvételi feltételként megjelölt magatartást valóban elvárták volna, akkor ma nem lenne érzékelhető feszültség és vita egyetlen szomszédunkkal sem. Az 1990-es évek elején egész Európa esküdött a kisebbségek jogaira, de az EU-ba igyekvő és jelentős kisebbségekkel rendelkező államok hamar rájöttek, hogy ezt nem kell komolyan venni. Magyarország a maga részéről komolyan vette a kisebbségek jogait és belső önszerveződését, az 1993-as LXXVII. törvénycikkkel személyi elvű autonómiát biztosított az országban élő 13 nemzeti és etnikai kisebbség számára. Ebben a kormányt saját politikai elvei és a hazai igények vezérelték, nem pedig az a naiv remény, hogy ennek hatására a szomszédos országok is teljesítik magyar lakosságuk autonómiaigényeit. A törvény további javítására, a visszaélések kiküszöbölésére született meg a 2005. évi CXIV. tc. a kisebbségi önkormányzati képviselők választásáról, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségekre

vonatkozó egyes törvények módosításáról. A szabályozás a bel- és külföldön egyaránt egyre nagyobb figyelemmel kísért cigány népelem helyzetére kiemelt figyelmet fordít, noha nem oldhatta meg az egész problematikát. Valamennyi közép- és kelet-európai országban jelentős a nemzeti és etnikai kisebbségek száma. A kormányzati hozzáállás nagy eltéréseket mutat, mind a törvények, mind a gyakorlatban érvényesülő jogok tekintetében, de egy lassú, visszaesésekkel is terhelt javulás megállapítható. Az optimális modellt Magyarország és a határain kívül élő magyar kisebbségi közösségek egyrészt a svájci kantonok önkormányzati jogában, másrészt Dél-Tirolban, az ottani olasz és német ajkú lakosság autonómiájában látják. Ez utóbbi egy annyira jól működő, mind a belső, mind a nemzetközi feszültségeket feloldó megoldás, hogy indokolt lenne, ha az európai intézmények (Európa Tanács, az EBESZ nemzeti kisebbségi főbiztosja és maga az Európai Bizottság) egységesen kiállnának mellette és átvételét szorgalmazzák.

A világ sohasem volt egypólusú, és amennyiben a húsz évvel ezelőtt meghirdetett nemzetközi rendet bárki kizárólag az Egyesült Államokra építve képzelte el, az sem a történelmet, sem az előre jelezhető tendenciákat nem ismerte és nem értette. Majdnem ekkora tévedés azonban azt hinni, hogy le lehet írni Amerikát, mint hanyatló hatalmat, amelynek a helyét mások fogják átvenni. A most induló *Hungarian Review*-ban John O'Sullivan, a Prágában működő Szabad Európa/Szabadság Rádió főszerkesztője Magyarország érdemei és érdekei számbavétele alapján érvel meggyőzően, hogy milyen veszélyekkel fenyeget bennünket is, ha Európa letérne az atlantizmusról. Tudjuk, hogy a világ távol van az ideálistól, demokráciáira, ezen belül az Európai Unióra is ráfér a változás, a javítás, de hol, milyen keretben legyen a mai világban Magyarország? A NATO-n és az EU-n kívül Magyarország gazdaságilag és katonailag védtelen, sőt védhetetlen lenne, exportja magas vámokba ütközne, lakossága meg lenne foszt-

va a szabad utazás és munkavállalás lehetőségétől, életszínvonalára radikálisan romlana. Egyetlen lehetséges maradt: betago­lódni az orosz gazdaságba. A hazai „radikális nemzettek” torz és beszűkült látóköre a fentiekkel nem számol.

Azoknak, akiknek nem tetszik a „globalizáció”, az, hogy minden hír pillanatok alatt bejárja a világot és reakciókat válthat ki, hogy a bezárkózás és elszigetelődés ma egyszerűen lehetetlen, érdemes elgondolkodni 2010 októberében. Amikor a hónap elején egy nyitott zagytaroló fala átszakadt, és nagy mennyiségű mérgező anyagot tartalmazó, lúgos vörös iszap zúdult két falu és egy kisváros nagy részére, a vízfolyások révén veszélyeztetve még távoli területeket is, a hír órák alatt bejárta a világot. A helyszínre siető média, a világ tv-csatornái jóvoltából a részvét mellett igen számottevő technikai és anyagi segítség érkezett. Ez is a globalizáció következménye volt, és azt bizonyította, hogy annyit kritizált „szép új világunk”-ban ma valóban senki sem áll egyedül.

JESZENSZKY GÉZA

Jegyzetek

¹ Antall József: *Modell és valóság*. Budapest, Athenaeum Nyomda Rt., 1994. II. köt. 369. o.

² Antall i. m. II. köt. 374. o.

NAGYBÁTYÁMRÓL, KODOLÁNYI JÁNOSRÓL

Elég nehezen szántam rá magamat, hogy megszólaljak a Nagybátyámról, Kodolányi Jánosról rendezett szimpóziumon. Mégis megteszem, úgy is, mint szinte az első kísérletet egy nagyon régi adósság törlesztésére. Köszönetfélét a rokonnak és mesternek, akinek tudása és szeretete nélkül aligha jutottam volna messzire a szellem világában.

Nem irodalomtörténészként és nem kritikusként beszélek. Olyan élménysort próbálok felidézni, ami az én személyes életemben volt döntően fontos. Nehéz méltón szólni róla – inkább csak jegyzetfélét tesztek közzé, amely a tárgyat körvonalalaiban tapogatja ki. Hiszen én még költőként sem írok igazán olyan verseket, amelyek vallomásosnak nevezhetők – s ha igen, tárgyukat, címzettjüket meglehetősen átváltoztatom. Most pedig mint borotvaélen kell végig-egyensúlyoznom a személyesség és az objektivitás közötti keskeny ösvényen.

A nagybátyámhoz 1960–1964 között, amikor tizen-nyolc–huszonkét éves voltam, rendszeresen eljártam. Az évnek abban a részében, amelyet ő Budapesten töltött, októbertől ápriliséig, minden héten, általában szombat délelőttönként, felmentem hozzá, és három–négy órás beszélgetéseket folytattunk. Négy év alatt ez körülbelül százszor három–négy órára gyarapodott. Száz délelőttöt töltöttem el abban a páratlan magániskolában. Afféle görög peripatetikus iskola volt ez, személyes, baráti, informális és mégis szigorú – a mester–tanítvány kapcsolatnak az a ritka, legegységesebb formája, amely évezredek óta ugyanaz maradt, lényegét és formáját tekintve is, s amelybe Platón dialógusai is betekintést engednek.

Ezen a baráti kurzuson a nagybátyám arra akart rávezetni, hogy legyek azzá, ami tehetségem és sorsom szerint lehetek, azzá, ami legbelül vagyok. Arra, hogy szabad ember legyek, de a lét és a kozmosz örök törvényei szerint. Arra, hogy ismereteimet önállóan szerezzem meg. A célkitűzések talán túl fennköltten hangzanak egy relativista korban – de végül is nem hárítható el, hogy olykor így beszéljünk a vég-ső dolgokról.

Az élet valódi tétjeiről.

Nagybátyám módszere életszerű és izgalmas volt, drámai, sok humorral és olykor éles helyzetekkel. Ennek a szemléltetésére talán elég, ha az első beszélgetésünkről számolok be részletesen. Ez akkor történt, amikor a nagybátyám tizenegy–tizenkét év után, 1960 kora tavaszán visszaköltözött Budára. 1959 végén az író leánya, Jucka, és férje, Szabó Sándor egykori dramaturg-rendező a Böszörményi út 28. alatt épülő új társasházban vásárolt lakást – amelyet eleve úgy választottak ki, hogy abban nagybátyám, vagy ahogyan én hívtam őt családiról, Jancsi bácsi, és felesége, Tildi néném is helyet találjon ősztől tavaszig. A lakás megvásárlását nyilván a Mózes-regény, *Az égő csipkebokor* megjelenése tette lehetővé, amelyet követett műveinek sorozatban történő újrakiadása.

Szólnom kell azonban nagyobb távlatban is a körülményekről és az előzményekről. A közbeeső időben nagybátyáméknak Budapesten nem volt lakása, mert 1949 tavaszától az ellene folyó budapesti ideológiai hajszák miatt lehúzódtak Akarattyára, és megkezdődött a belső száműzetése. Sokan jutottak akkoriban erre a sorsra, önként vagy kényszerűségből, a szellemi élet legjobbjai közül. Akkoriban, mint tudjuk, egy elmarasztalás, netalán súlyos eszmei vagy esztétikai ítélet Révai Józseftől, vagy Horváth Mártontól, vagy Lukács Györgytől s a kisebb csatlósoktól nemcsak a kenyeret vette el a szellem embereitől, nemcsak nyilvános meghurcoltatással járt, de a személyes szabadságot is komolyan fenyeget-

te. Ezért aztán vidéken húzta meg magát ekkoriban egy sor rendkívüli alkotó, köztük Hamvas Béla, Ottlik Géza, Sinka István és annyian mások. Ismét mások a külföldi száműzetést választották az ég fokozatos beborulása során, 1947 és 1949 között – Kerényi Károly, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Márai Sándor, Szalay Lajos, Hantai Simon, vagy anyám unokatestvére, Veress Sándor zeneszerző, aki soha többé nem látogatott haza berni száműzetéséből.

Amikor hát első alkalommal, valamikor 1960 tavaszán, apám szervezésében, felmentem nagybátyám Böszörményi úti lakására, már évek óta nagyon keveset tudtunk érintkezni. Hiszen az ötvenes években Magyarországon a belföldi közlekedés körülményes, nehézkes volt, szinte elképzelhetetlenül más, mint amit most mi természetesnek tartunk.

Kisgyermek koromban sokat voltam nagybátyáméknál, pasaréti lakásukban. Nagyon szeretett engem, és őrzök fényképeket, amelyeken két-három évesen az ölében ülök. Laci öcsémnek pedig keresztapja lett 1944 májusában, és a nevével is megajándékozta őt második keresztnévként. A háború alatt egy ideig laktunk is náluk ebben a lakásban a Hűvösvölgyi úton, a Kelemen László utca sarkán – azonban 1949 után nagyon nehéz lett az érintkezés.

Az ország takaréklángon tengődött, nagyon nagy volt a szegénység, akadozott a közlekedés. A Rákosi-korszak rettenetes szűkölködésbe szorította az országot. Nagybátyám még ehhez képest is szűkösen élt lent Akarattján, hiszen mindenfajta jövedelmétől megfosztották. Nem publikálhatott, de még nyugdíjat sem kapott, holott évtizedeket dolgozott újságíróként, és egyik lába is súlyosan megrokkant. Még a választójogától is megfosztották egy időre (nem mintha az önmagában valódi jog lett volna). Úgy éltek meg, hogy a felesége, Tildi gondozta a veteményt, csirkét, disznót tartott, kecskét a tejéért, és gondozta a gyümölcsfákat. Nagybátyám fát tudott vágni vagy fűrészelni főzéshez-fűtéshez, azt is csak ülve. Más testi munkát nem nagyon, mert a lába nagyon

rossz volt már akkor, és új ortopéd cipőhöz sem tudott jutni az elvásott helyett. Pedig nagyon szeretett sétálni, szerette a kertet, szerette a természetet. Nos, ebből a jókora kertből kijött annyi termés, hogy a fölösleget aztán Tildi elvitte a piacra, ahol valami mást tudott érte kapni. A villanyt még több mint egy évig nem vezették be, csak valamikor később, 1950-ben, azt is baráti protekcióra. Az 1949–50-es első telet petróleumlámpánál és gyertyafénynél töltötték. Ami pénzt kaptak, az barátoktól és ismeretlen segítőkötől érkezett, sokszor postán, gyakran pedig személyesen: olykor megállt egy ismeretlen ember egy borítékkal a kapunál, bejött a házba, átadta a borítékot, és elment. Vagy hozta a pénzt a postás ismeretlen nevű feladóktól, vagy színész barátoktól és kevésbé szűkölködő pályatársaktól.

Mindez csak pusztá vázlat az alkotásban oly elképesztően gazdag, sorsban oly sanyarú évek életviszonyainak, amelyeket oly részletességgel ismerhetünk meg a publikált Kodolányi-levelekből is. Ebben az időszakban, az 1949 és 1960 közötti tizenegy évben csak egyszer-számra találkoztunk nagybátyámmal, amikor öcséimmal biciklin lehajtottunk Budapestről Akarattyára, s ott megaludtunk, ott kezdve meg Balaton körüli túráinkat. Unokatestvéreimmel és családjukkal tartottuk csak rendszeresen a kapcsolatot Budapesten, s kaptunk tőlük híreket.

Életemnek azon a fordulópontján, azon a bizonyos, úgy emlékszem, péntek délutánon 1960 tavaszán, fölmentem nagybátyámhoz, és miután feszengve ültem egy darabig a Böszörményi útra néző nagy ablak előtt egy karosszékben, üdvözlő semleges mondatok után azt kérdezte tőlem, látszólag különösebb súly és él nélkül: „Na, és mit tanultok történelemből?” Némi rossz sejtelemmel tudatlanságom miatt – hiszen otthon ott sorjázta a polcon nagybátyám könyvei közt a *Suomi titka*, meg a *Suomi, a csend országa* – de mégis vigyázatlanul, rögtön aknára léptem. „A szovjet–finn háborút”, feleltem. „Igen? – mondta –, nagyon érdekes. Mondd

el nekem, hogy mit tudsz te erről?" Én rendkívül gyors fejú, jó verbális memóriájú gyerek voltam, s emiatt a tanulással mindig játszín, igen hamar végeztem, és rohantam el otthonról, ki az utcára, a világba, boldogan zárva el a tanultakat az agyam egy olyan zugába, ahonnan másnap reggelig nem jöhettek elő. Ebben az időben az életem központjában a futball, a biciklizés és a teniszezés állt. S ugyan sűrűn forgattam azt a bőkinsű szerelmes antológiát, amelyet egy kedves barátnőm adott kölcsön a Világirodalom gyöngyszemei-sorozatból – a versek bűvöletes hatását érzelmeimnek tulajdonítottam, és még nem sejtettem, hogy a versek mint versek, önmagukért fognak sorsommal összefonódni, és nem mérnök leszek, ahogy akkor képzeltem el magamnak a jövő fényes országútját.

Elmondtam hát nagybátyámnak monoton hangon azt, ami a tankönyvben állt, a (fasiszta?) finnek támadásáról, agresszív háborújáról, amelyet visszavert a (dicsőséges) Vörös Hadsereg. Kicsit hímezve-hámozva, az említett zavaró előérzettel, némileg kényelmetlen érzéssel adtam elő, már csak azért is, mert a családtól örökölt alapállásom az volt, hogy a történelemkönyveink nem az igazságot mondják, és mert a téma bizony nemigen érdekelt.

Akik ismerték nagybátyámat, azok tudják, hogy beszédének volt egy olykor élesen felcsattanó tenordallama, amely a csúcson fejhangra váltott át, s most ez a hang harsant fel az alacsony mennyezet alatt: „És ezt a sok sületlenséget te elhiszed?” Kis hatásszünetet tartott, és rám meredt kicsit kidülledő, meleg pillantású, mély tűzű, világos íriszű szemével, amelyből most átható fény áradt. „Hát neked mindent be lehet mesélni?” Újabb kis szünet, az átható tekintettel. „Neked bármit lehet hazudni?”

Némán, leforrázva ültem. Ilyen megaláztatás sosem ért, sem az iskolában, sem otthon. Azt képzeltem, okos vagyok – szüleim és tanárain is így mondták. Végül megszólaltam: „De mit mondhatnék? Ez áll a tankönyvben!” „Keresésél

meg egy hiteles forrást. Menjél el könyvtárba, kérdezd meg valakitől, aki tudja.” Természetesen ő ismerte a legjobban ezt a történetet, hiszen Finnországban sokszor töltött hosszú hónapokat a 30-as évek második felében, és nagyon szerette a finneket, és ő is nagy becsületnek örvendett Finnországban. Annak a délutánnak a java része aztán azzal telt, hogy elmesélte nekem a téli háborút, csodásan szuggesztív előadásban, láttatóan, pontosan. Hogyan siklottak a sílécen a mocsarakon fehér köpenyeikben a finn katonák, kiismerhetetlen hadmozdulataikkal, hogyan szégyenítették meg a szovjet hadsereget, amely – és erről tankönyvünk kegyesen hallgatott – a náci németekkel állt szövetségben.

Persze másról is esett szó mindjárt azon a délutánon. Személyiségjegyeimmel, szokásaimmal foglalkozott. Megéreztem, hogy a melegebb tónusra váltó hangot szeretet fűti, szenvedések tapasztalata és a végtelen világ csodájának szerelme. Olyan intuíció és intelligencia, amelyet addig sosem tapasztaltam senkiben, s azóta is ritkán. És rögtön éreztem, hogy az ő számára a lexikális tudás, az intellektuális ismeretek magukban érdektelenek – csak más dolgokkal összefüggésben, és a lélek világába ágyazva van értékük.

Így kezdődött hát a beavatási párbeszéd. Később eszméltem rá, hogy nagybátyám jó néhány tanítómódszere milyen ősi gyökerekre megy vissza – az ő regényeit olvasva, de aztán idősebben, különösen 1972 után, amikor elkezdtem olvasni Carlos Castaneda könyveit, amelyek egy mexikói-indián sámánról, Don Juanról, és az írónak nála történt inaszkodásáról szólnak. (Életem egyik jellegzetes mulasztása, hogy amikor találkozhattam, talán beszélgethettem volna Castanedával Santa Barbarában 1985-ben, az utolsó pillanatban elblicceltem az alkalmat. Talán féltem a nagy tétől, az esetleges csalódástól.)

Castaneda sosem árulta el, ki volt, élt-e az ő Don Juanja, de róla szóló könyveit biztos antropológusi tudással és nagy írói tehetséggel írta meg. Nos, a Castaneda-könyvekben ki-

csit úgy keresi meg a jóindulatú fiatal antropológus az indián sámánt egy sivatagi buszpályaudvaron, némi pénz ellenében kivallatni őt a szakmai titkairól, ahogy én állítottam be a nagybátyámhoz először. A hetykén tudatlan modern fiatal üres egyenrangúság-tudatával. De hát természetesen a történetnek, ha elvezet valahová, az lesz a vége, hogy a tudósból inas lesz. Minduntalan kiderül, hogy az antropológus nem tud semmit kezdeni a váratlan helyzetekkel, mert nem tud befelé figyelni, mert nem ismeri a láthatatlan erőket, amelyek az életet és a világot formálják, és nem is tanította meg őt arra az egyetemen vagy előéletében senki. Tudatlanságával Don Juan a humoros jelenetek sorozatával szembesíti őt. Hagyja, hogy rossz vágányon induljon el, és aztán groteszk csattanók során ébreszti rá arra, hogy tévúton halad. S ezeknek a tévelygéseknek az a fő oka, hogy a civilizált világ téves alapokra épít, nem tanít testi és lelki önismeretre, és az iskolák eltompítják az érzékeny embereket is.

Nos, ilyen volt a dinamikája a fenti beszélgetésnek nagybátyámmal, és máskor is lejátszódtak köztünk ilyen jelenetek. Nagybátyám kikérdezett az olvasmányaimról, vagy arról, hogy mi történt velem, s amikor egy idő után átvette tőlem a szót, gyakran indította hasonló csúfondárossággal a diskurzust. De sohasem nehezteltem rá emiatt. Mert egy dolog önkéntelenül is azonnal megértettem, amint Castaneda hőse is: hogy mit jelent az, micsoda adománya a sorsnak, amikor egy igazi mester bennünket tanítványul fogad.

Akkor én már két nagyon kiváló, szuggesztív költő-író ismertem, mert édesanyám nagyenyedi családi kapcsolatai révén Szentgyörgypusztán – a mai Áprily-völgyben, Visegrád mellett – nyaraltunk éveken át Áprily Lajos és Jékely Zoltán szomszédságában. Nagyon tiszteltem őket, sokat tanultam tőlük, és máig nagy szeretettel él bennem az emlékük. Elég talán annyit mondanom: életem első Bach-hanglemezét Jékely Zoltán ajándékozta nekem, mint ahogy az első angol nyelvű Shakespeare-kötetet is: egy viharverte, piros vászon-

kötésű *Lear királyt*. De meghívott – ő és családja – abba a szűk értelmiségi körbe is, amelyben Erdélyi Zsuzsanna először számolt be népi ima-kutatásairól. Ez már később történt, s e fontos figyelem ellenére Zsoli bácsi mentorsága más volt, mint a nagybátyámé. Lazább, nagyvonalúbb, könnyedebb.

Az, hogy mennyire rendkívüli emberi jelenség volt Kodolányi János, azt talán egy Kodolányi-konferencián nem kell igazán hangoztatni. De bőven vannak olvasó fiatalok is, akik szinte semmit sem tudnak róla. Dióhéjban ezért érdemes emlékeztetni arra, hogy nemzedékében, a kortársai körében hallatlan nagy megbecsülésnek örvendett. Nagyon emlékezetesen jellemzi őt Tamási Áron a kis emlékirat-kötetében (*Vadrózsa ága*), és hosszan foglalkozik vele Várkonyi Nándor az emlékirataiban – pedig ő minden kortársat ismert, tudott kihez viszonyítani. Szabó Lőrincnek legbensőbb barátja volt a nagybátyám, bár nagy viták is dúltak köztük világnézeti és politikai kérdésekben, s emiatt évekre összevesztek a harmincas évek végén. De az is érdekes, ami Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra könyvéből derül ki, hogy amikor József Attila a Szieszta Szanatóriumban pár hónappal a halála előtt sorra behívatta azokat az író barátait, akiket a legtöbbször becsül, s akikkel tisztázni akar múltbeli félreértéseket – most már sejtjük, ha nem is tudjuk bizonyosan, hogy a búcsúzás szándékával –, akkor Illyés Gyulát hívja be magához, Szabó Lőrincet és Kodolányi Jánost. A nagybátyám szellemi kiszorításának fél évszázados története bizonyosan megérdemel egy irodalomtörténeti nyomonkövetést – de én inkább a saját történetemre térnék vissza.

Abban a hatásban, amit ő tett rám, igen fontos volt a belőle szüntelen kiáradó személyes szeretetenergia. Egyik kedves amerikai költő, Charles Olson mondta azt, hogy a zsenialitás jele nem más, a tehetség mellett, mint a rendkívüli energia. Törékeny testű nagybátyám elképesztő energiájú ember volt. Jézus-regénye, az *Én vagyok* körülbelül hétszáz oldalas első változatát 1950 júniusától novemberéig

írta meg Akarattyán, majd ezt eldobta, és újraírta az egész szöveget a következő évben tavasztól őszig (télen akkoriban, a hideg, sötét hónapokban, mintha hibernálna, már nem tudott regényt írni, csak olvasott, készülődött a teremtő fény visszajövetelére s az írásra). 1949-ben ugyancsak szinte egy nyár alatt, késő tavasztól kora őszig írta meg Akarattyán a hasonló terjedelmű *Gilgames*-könyvét. Általában hajnaltól délig írt regényt, és amikor befejezte az írást délben, akkor megebédelt, egy kicsit szundított, és délutántól estig olvasott vagy leveleket írt.

Ezek a levelek igen gyakran 8–10 oldalasak voltak. Ennek a legismertebb, publikált tanúsága a Várkonyi Nándorral folytatott levelezése, amely bővelkedik 15–20 ezer betűnyi, tehát félvíves levelekben, amelyek baráti zsebekben vagy a postán utaztak ide-oda Pécs és Akarattya között. Ha nem is ennyi terjedelmű, de ugyanilyen kitárulkozó, bensőséges és szellemileg izgalmas leveleket írt sokaknak másoknak is. Például Szabó Lőrincnek. Aztán Lőrinc feleségének, Klárának, aki Kodolányi János szeretett mentorának, Mikes Lajosnak volt a lánya, s akit igyekezett lelkileg erősíteni nehéz pillanatokban. A Várkonyi–Kodolányi-levelezésről úgy gondolom, hogy nála jelentősebb foglalata a tudományos és metafizikai, vallási eszmecserének aligha született magyarul abban a korban. Olyan gazdagok, annyira érdekesítőek, olyan a szellemi színvonaluk.

Ezekből a levelekből sejthető meg leginkább, miféle peripatetikus iskolába jártam a nagybátyámhoz. Hallom a hangját minduntalan ma is, amikor ezeket a leveleket olvasom. Csak éppen sétálni nem tudtunk diskurzusaink alatt, az ő elsorvadt lába miatt. Ültünk a négyszárnyú ablaknál a Böszörményi úton, s gyakran szegődött mellénk hallgatóságul a párkányon gubbasztva a macska, akit nagybátyám, ki tudja, milyen ősi időkből ismerhetett. Ő maga is szívesen hivatkozott a régi görögökre, elsősorban Püthagorászra, Hérakleitoszra és Platónra. Idézte őket, elemezte nekem a

mondataikat, a gondolataikat. Úgy tekintek rá, mint az ő kései utódjukra, mert mérhetetlen kíváncsiság és fényes ráció jellemezte őt egyfelől, de másfelől az is, hogy misztikus volt ő is, mint ez a három görög gondolkodó. Az ő számára a legnagyobb – képzeletének a legcsodáltabb és legszeretettelémeltőbb alakja – Jézus volt, azonban nyilvánvaló, hogy őhöz nem akarta, nem próbálta mérni magát, még kései tanítványnak sem merete volna nevezni magát, legfeljebb Júdásnak, esendő embernek. A *mi* Jézusunkról beszélek – mert ahogy a Várkonyi-levelezésből is kiderül, nagybátyám úgy hitte, hogy minden nagy kozmikus korszaknak megvolt a maga Jézus-inkarnációja.

Mindaz az energia, amiről beszéltem, akkor, amikor én megismertem őt, elsősorban már ezekben a beszélgetésekben nyilvánult meg, hiszen előrehaladott bénulása miatt ő akkor már nem írt, és beteljesedett rajta, amit akarattyai leveleiben jóslott magáról, hogy amikor befejezi bibliai regényeit, elvégzi a küldetését, földi útja akár véget érhet. Az utolsó könyvét akkoriban fejezte be, de ezt diktafonba mondta már családtagjai segítségével. Ez a *Visszapillantó tükör*, amelyben csodálatos portrékat találunk kortársairól, barátairól. Képzeljük el, hogy mindaz az energia, ami őbenne akkor is ott forrt és cikázott még, hiszen mai szemmel nézve nem is volt akkor még idős, csupán hatvanegy-hatvanöt éves, átáradt ezekben az elképesztő beszélgetésekbe, a kozmoszt és az egész világot felölelő okfejtésekbe. És természetesen nemcsak velem beszélgetett így, hiszen nap mint nap meglátogatta őt valaki. Barátságai hatalmas körre terjedtek ki, és bizonyos vagyok benne, hogy több barátjának is hasonlóan mutatkozott meg, mint nekem. Azt hiszem, hogy született mester-tanító volt. Az egyik jellemzője az 1948–56 közti korszak szellemi szűkölködésének, hogy az olyan emberek, mint a nagybátyám, nem jutottak semmilyen fórumhoz, gondolataikat nem tudták publikálni. Vajon befogadná-e őket ma a korunk?

Abbildungen
verschiedener Einwohner
Ungarns und Siebenbürgens
i. folge von jemahligen
Zigeunern.

JOHANN MARTIN STOCK:
CIGÁNY CIMBALMOS MULATÓ HUSZÁRRAL
Rézkarc, papír, 1778

Igen fontos, hogy a velem való bánásmódjában őrizkedt attól, hogy életutamat megszabja. Igaz, hogy felismerően valódi szellemi vonzalmaimat, és látván kínlódásomat a Műegyetemen, segített abban, hogy átmehessek a bölcsészkarra – amihez akkoriban igen körülményesen elnyerhető második felvételizési engedély kellett.

Csak annyit mondott nagybátyám: akár még professzor is lehetsz – amivel nyilván az önbizalmamat akarta megtárogatni, nem pályát kijelölni. És olyan sokértelműen metaforikus mondásokat, hogy: „életutadon külön fog járni néha a szív és a fej”, vagy hogy „tartsd csukva az ablakokat”. Soha ki nem ejtett olyan mondatot, amely engem az írói pályára determinált volna. Tudta, hogy ehhez nincsen joga tisztességes mesternek. Magamra találnom, választanom nekem kell, és nehéz próba minden művészi pálya, és sorsunkat kiteljesíteni nehéz, bármi légyen is az. Verset akkor még, amikor tanulóéveimet töltöttem nála, eszembe sem jutott írni, csak pár évvel később, késve, mint szinte mindent. Lassan ismerem fel a belső hangokat, vagy csak későn kezdek hallgatni rájuk – ezt is világosan látta a nagybátyám. S ha volt téma, amely sosem fordult elő beszélgetéseinkben, az az érvényesülés volt, annak útjai-módjai. Csak annyit mondott: „Csak teljes fegyvertzetben lépj elő”, féltvén, hogy eltípor a kor politikai kurzusa, ha túl korán mutatom meg magamat.

Nagyon objektíven, tárgyilagosan mért föl, amikor közelebe kerültem. Úgy tekintett, mint egy szellemi életre született, fogékony gyereket, akiben vannak jobb törekvések, de nyilvánvaló, hogy érzékenységet, eredeti indíttatásait beborítja a hétköznapi ostobaságnak, közhelyeknek a burka. Ha az ember nem indult még meg a maga útján, nem tudott még rátalálni igazi tanáraitra és mestereire, a kamaszkor végén a nemzedéktársak közhelyes rajongásainak akar megfelelni, még ha nem is ért velük egyet – hiába van hajlama a függetlenségre.

Kodolányi János volt az, aki a mindennapok hordalékát, a korszak maszlagát lefejtette a gondolkodásomról. Az érték-

rendszerem jó volt. A szüleim sok mindent megmagyaráztak és még többet érzékeltettek velem. Apám elektronikai mérnök volt, széles látókörű ember, nagyon tiszteltem és szerettem őt. De mint szinte minden férfiember, aki nagy családot tartott el, lassan rabszolgája lett a munkájának, ha szerette is. Amikor mi, a fiai, kamaszkorba értünk, állandó fáradtságából és gondterheltségéből, melyet súlyosbított a politikai rendszer iránti undora, csak a zenehallgatás és a tenisz emelte őt fel, s gyermekeivel egyre kevesebbet foglalkozott. Így hát ugyan ott sorakoztak a család polcain Dosztojevszkij, Tolsztoj, Móricz regényei, vagy az Erdélyi Szépmíves Céh sorozata, és sok más útbaigazító könyv, otthon ritkán esett szó elmélyülten szellemi értékekről. Nyilvánvaló, hogy egyre több gondolat, beidegződés kezdett felhalmozódni bennem is, tudatos szembenállásom ellenére, a korszak harsány vulgármaterialista, marxista közhelyeinek foszlányaiból. A nagybátyámnak jutott tehát a feladat, hogy egy felületes gimnazistából, akiben már működtek bizonyos rossz sémák, egy egész másfajta embert gyúrjon.

Hadd említsek egy-két dolgot, amit bennem fölébresztett, amire ő engem megtanított. A mítosz fontosságát, a misztikát, az úgynevezett irracionalitást, az álmok és a mélytudat fontosságát, a transzcendenciát, a metafizikát, az ember és a kozmosz rokonságát, az igazi magyar történelmet. Valódi nagyjainkról – mint az Árpád-házi királyokról – mesélt nagy olvasottsággal és beleélő képességgel. Vagy személyes tapasztalatból olyan barátairól és kortársairól, mint amilyen Bajcsy-Zsilinszky Endre volt vagy Faragho Gábor, Kudar Lajos, Teleki Pál. Nem mulasztotta el, hogy megismertessen a pályakezdő Szekfű Gyula elhibázott könyvével, *A száműzött Rákóczi*val, talán hogy amikor szerkeszteni kezdem 1991-ben a *Magyar Szemlét*, egyetértően mondogathassuk egymásnak Antall Józseffel a lap egykori nagy szerkesztőjéről: haláláig opportunistá volt, nem lehet szeretni – de lapjába összegyűjtötte három nemzedék értelmiségének legjobbja-it, olykor megint csak feltűnő, opportunistá kivételezéssel.

De nagybátyámtól hallottam először olyanok munkásságáról, mint László Gyula, Vargyas Lajos, Egry József, Fülep Lajos, Hamvas Béla, Kerényi Károly és még sokan, sokan mások.

Nagybátyám szellemi kedvtelései közt nagy része volt az etimologizálásnak is: egy költő inspiráltságával és hatalmas tudással hatolt mélyére a nyelv bölcsességének és szépségének. Regényeiből tudható, milyen gazdagon ismerte és élte át a magyar nyelvet, ismerte történetét. Szeretett szövegeket megmutatni. Talán a legelső ezek közül a *rejt* volt, és elmagyarázta nekem mindjárt, hogy a *rejt*ezik, a *rejtő*zik eredetileg a sámánnak a *révületére* vonatkozik, az ő transz-állapotára, az ő álmodására. És természetesen mindjárt elmondta azt is, hogy a művészetnek milyen mély kapcsolata van a sámánizmussal, és hogy egyáltalán az alkotásnak és a látomásnak milyen köze van egymáshoz. Hasonlóképpen, felhívta a figyelmemet arra, hogy a *lélek* és a *lélegzet* az megint csak ugyanaz a szótő. Mindez nekem természetesen magától értetődik ma, és azóta csak erősödött a személyes élményeimmel – de érdemes volna a tesztet elvégezni mai értelmes diákokkal is: hányan tudják közülük, hogy a lélek és a lélegzet az ugyanabból a tőből származik, és hogy ennek tulajdonképpen mi a jelentősége, és milyen a párhuzama az ógörögül *pneumaként* ismert világlélek gondolatával.

Nincs most helye a hasonló dolgok sorolásának. Azt akarom még megemlíteni, hogy ő, a tömérdek hitványságot megtapasztalt, sokat szenvedő és olykor kicsinyes ember micsoda elképesztő magaslatról tudott tekinteni a jelenre és a maga helyzetére mindvégig – amire ismét csak bőbeszédű tanúságot találunk a Szabó Lőrinc- vagy a Várkonyi-levelezésben. A szellemi arisztokraták módján született demokrata volt. Osztályát, a hagyományos magyar középosztályt felületesnek, tudatlannak, gyávának tartotta. Noha ő maga is nagy vesztese volt a 45 utáni politikai földcsuszamlásnak, azt vallotta, hogy az osztályviszonyokba meredevett magyar társadalom felforgatásának a jövő érdekében

még így is, ezen az erőltetett és durva módon is meg kellett történnie, hogy felszínre kerülhessenek az évszázadosan lefojtott teremtőerők. Hogy ez jót hoz majd a nemzetnek hosszabb távon. Saját személyes sorsát, a földi élet befejeződését, a halált természetesnek fogadta el. Halál tulajdonképpen nincs is, mondogatta. Hitt abban, hogy a Vízöntő-korszak beköszöntése, az átmenet szörnyűségei után, jó fordulatot hoz az emberiségnek – s ebben a szellemben fogadta be, s értette a modern fizika és csillagászat eredményeit, amelyekkel haláláig lépést tartott. Ő adta kezembe Eddington, Niels Bohr, Heisenberg tanulmányköteteit vagy Hollitscher akkoriban megjelent könyvét a kozmoszról.

Arra a lekiállapotra, amelyben ezeket a beszélgetéseket átéltem, így emlékeztem vissza egy prózaversemben több mint húsz évvel később, 1986 táján:

ÁRULÁS

Elsétálni arra, amerre csak annak kedvéért jártunk, aki most már elköltözött. Talán meghalt. Kivonta jelenlétét onnan.

Úgy lépni oda, oldalról, a kioszk üvegfalához, mintha tőle jövet akarnánk megvenni egy létfontosságú könyvet.

Mennyire szerettük azokat az utcákat! Sosem NÉZTÜK meg a részleteket, csak éreztük otthonos terüket, érintésüket, a gyönyörű délelőtti világítást. Fel tudjuk idézni azóta is bármikor, pontosan.

Elsétálni arra, az egyik ilyen tájékra, ellenőrizni a teret, a megvilágítást, a levegő érintését. Most jól megnézzünk mindent. A házak hámlanak, horpadt arcok rohannak a járdán velünk szemben.

Itt semmit sem vásárolunk. Nincs az egész nyomorúságos helyhez semmi közünk, nem hagyjuk lerántani magunkat ebbe az egyetemes otrombaságba.

Mi nem ide indultunk, nem oda, ahonnan ő már elköltözött. Idejönni még egyszer: árulás.

Talán még az is jellemző, hogy hogyan ért véget inaskodásom. A nagybátyám életében – többen megírták ezt – rendszeresen előfordult az, hogy szenvedélyesen, indulatosan összeveszett a legközelebbi barátaival, és családtagjainak is rettenetes dolgokat tudott mondani felindultságában. Robbanékony és túlérzékeny ember volt, nagy szeretetvággyal – mint ahogy rengeteg szeretetet is adott. Talán 1964 őszen történt, hogy hosszabb szünet után, telefonon hívtam föl, hogy megbeszéljük, mikor mehetek fel hozzá. Elképedsemre azt mondta, hogy egyelőre ne menjek el hozzá, mert nagyon csalódott, mert rendkívüli mértékben megbántottam – mert nem olvasom a műveit, és nem érzek iránta hálát. Mint ahogy az édesapám is, mondta: aki nem említette meg egy minapi rádióinterjúban, hogy a Magyar Rádió műsorát sugárzó Lakihegyi-adó megmentését az ő (nagybátyám) közreműködésével tudták végrehajtani apámék 1944-ben, amikor is a visszavonuló nácik robbantási parancsa ellenére éjszaka szétszerelték a berendezést és teherautón nagybátyám egy barátjának tanyájára szállították a Bakonyba, ahol biztonságban érte meg a háború végét s a Magyar Rádió újraindítását.

Ezért ő most minden érintkezést velem be akar szüntetni, zárta le szavait nagybátyám. Az indulatosságból és büszkeségből belém is jutott valamennyi, és én is bevágtam magam mögött a képletes ajtót. Úgy éreztem, a vád érthetetlen és méltatlan – hiszen bennem a nagybátyám iránt csak hála és szeretet élt. Nem fogtam fel, hogy húsz évvel a háború után neki, akit rendszeresen marasztaltak el kedvenc jelzőikkel a kommunista rendszer kidobóemberei, mennyire fontosak voltak az ilyen momentumok – és mennyire hiábavaló lett volna a dolog említése, hiszen az agitprop művelőinek sosem a tények számítanak, sőt a tények egyenest zavarják őket.

Nagybátyám iskoláját sokáig jártam, s talán el is jutottam benne valameddig – de a megbocsátás és kiengesztelés magaslátára még nem jutottam el. Fel sem fogtam, hogy ez

az én részemről is elindulhatna a kettőnk viszonylatában. Rendkívül sajnálom, hogy nem volt bennem elegendő alázat a kiengeszteléséhez. Mert ahogy kiderült azóta a hasonló feljegyzett történetekből, sok barátja újraépítette a hidakat vele ilyen esetek után, és sokszor bizony ő lett a hídépítő. Hogy én ezt nem próbáltam, nem mertem határozottan megkísérelni, nagy mulasztása az életemnek. Bennem a szeretet és a barátság érzése iránta sohasem tört meg – de vajon elegendő-e ez? Később tettem néhány tétova kísérletet, hogy meglátogassam. De unokanővérem mindig azt válaszolta, hogy a nagybátyám gyenge, beteg, nem tud fogadni.

Az is lehet, hogy mindez törvénytörő volt, így kellett történnie. A nagybátyám bizonyára azt is tudta, hogy a tanítványnak le kell válnia a mesterről, amikor eljön az ideje, hogy a saját lábára álljon. Bármilyen fájdalmas lehet ez mindkettőjük számára, az még tragikusabb és életellenesebb, amikor a tanítvány a mester rabja vagy utánczója marad. A leválás történhet természetesebben, átmenetesebben is – velem ilyen drámaian történt, de talán már érett is voltam rá.

Nem sokkal ezután magam is – érthetetlenül, de talán nem véletlenül – írni kezdtem. Későn bontakoztam ki költőként is. Talán mert nem akartam éretlen kísérleteket tenni le az asztalra – mintha mindig a nagybátyám, aztán pedig apósom, Illyés is, lettek volna munkáim képzelt bírái. Miután saját verseimmel egyelőre elégedetlen voltam, 1968 őszén hirtelen nagy tempóban kezdtem magyarra fordítani kortárs amerikai költőket, és fordításaimtól végre, először, megkaptam az elégedettség élményét. Úgy éreztem, ezek a szövegek élnek, a szavak bennük végre a helyükre kerültek. Az volt a szándékom, hogy ezek első csokrát együtt viszem majd el a nagybátyámnak, igazolásul és ajándéku, ha megjelentek nyomtatásban.

Az újvidéki *Új Symposion* közölte le őket, külön tömbként, 1970 áprilisában. Későn. Nagybátyám 1969 augusztusában eltávozott.

Rendkívül szerencsésnek tartom magamat, hogy – véletlenül vagy nem véletlenül – a családomon belül egy ilyen szellemi, lelki mester indított engem el az utamon. Úgy, hogy a függetlenség igényére is megtanított. Más mesterek és lelki mentorok, barátok és ismeretlenek is nagy jelentőségűek lettek az életemben később, és hálás vagyok nekik. Utunk a láthatatlan szellemi hálózatok – múlt, jelen és jövő – sűrűjében vezet. Egy-egy erőteret megérzünk, és erősít bennünket, segít továbblépnünk. Ez az élet egyik nagy ajándéka.

De nem kérdéses, hogy a nagybátyám útnak indító keze nélkül nehezebben találtam volna rájuk, mert hiszen ő tanított meg arra is, hogy ezeket az erőtereket, sugárzásokat felismerjem és becsüljem. Nagybátyám szerette elemezni nekem a csodálatos nyelvezetű és képzeletű magyar népmeséket, az ősi jelentéseket, amelyeket az alakok, a történetek, a nyelvi fordulatok rejtenek e remekművekben. Úgy él bennem ő, mint e mesék hőse, aki nagy próbák útján megmászta az égig érő fát, feljutott a legfelső ágára, és meglátta ott a fényt, hogy lehozzon belőle nekünk annyit, amennyi tőle telt.

KODOLÁNYI GYULA

ÉSZTEK, FINNEK, MAGYAROK, TÖRÖKÖK ÉS MONGOLOK

Kádár György *Bevezetés az uráli filozófiába* című munkájának finn nyelvű bővített kiadásához¹

Friedrich Nietzsche a *Jenseits von Gut und Böse* című könyvében² a következőket írja: „Az urál-altaji nyelvek vidékéről (ahol a szubjektum fogalma a legcsökevényesebb) származó emberek nagy valószínűséggel másként néznek a »világba«, s abban más utakat, módokat fedeznek fel a maguk számára, mint az indogermánok vagy a muszlimok.” Nietzsche eme gondolatai számunkra, észtek, finnek, magyarok, valamint törökök és mongolok számára egyfajta kihívást jelentenek. Nietzsche valójában arra kérdezett rá, lehetséges-e az, sőt netán szükségszerű-e, hogy nyelveinkben eltérő filozófia lakozzék? A filozófia görögül a bölcsesség iránti szeretetet jelenti. Eltérhet-e a finnugor bölcsesség az indoeurópaítól? Független-e a bölcsesség a nyelvtől? Más jelent-e maga a „bölcs” szó, mint a görög „sofia”? A „filozófia” szó fogalma Kínában egészen a 20. századig nem is létezett, annak ellenére sem, hogy a kínai gondolkodók sok, a nyugati filozófusokéihoz hasonló témát fejtegettek. E tekintetben talán jobb lenne, ha nem finnugor (török vagy mongol) filozófiáról, hanem inkább finnugor gondolkodásról és kommunikációról beszélénk. Hiszen a nyelv mindezekelőtt kommunikációs eszköz. Ennél is vitathatóbb az a kérdés, hogy a gondolkodásnak eszköze-e a nyelv, létezik-e gondolkodás nyelv nélkül, és milyen lehetne az ilyesfajta, nyelv nélküli gondolkodás. Közel áll témánkhöz az a nyelvpszichológiában nagy vitákat kiváltó kérdés, hogy hatással van-e a nyelv a gondolkodásra. Másképpen gondolkodik-e

például egy finn, mint egy francia? De mi is valójában a gondolkodás? E tekintetben is Nietzsche lehetett a gondolkodók közül az első, aki felhívta a figyelmet arra, hogy az *én gondolkodom* (*ich denke*) kifejezés helyett helyesebb lenne azt mondanunk, hogy *rám gondolnak*, vagy valami ehhez hasonló, németül *es dünkt mich*.

A gondolkodás nem olyasféle tevékenység, mint a futás vagy a táplálkozás. Gondolkodás nélkül is gondolkodunk, és igencsak nehezünkre esne, ha megpróbálnánk semmire se gondolni. Nem hiszem azonban, hogy a gondolat és a képzelet, illetve minden a fejünkben megforduló és ott áramló más egyéb dolog között határvonalat lehetne húznunk. Másként szólva, nem létezik a *gondolkodásnak* olyan fogalma, melyet definiálnunk lehetne. A finn vagy a magyar nyelv persze egyértelműen létezik. Az a kérdés azonban, hogy létezik-e finn, magyar vagy bármilyen más *gondolkodás*, szükségszerűen homályban marad. Ha ki szeretnénk minderről valamit deríteni, akkor ehhez jobban behatárolható jelenségeket és fogalmakat kell keresnünk. Ilyennek tekinteném nyelvtudósként a kommunikációt és a szöveget. Szöveg-e a regény, a filozofikus esszé, a vers vagy a mondat, a frázis az emberek mindennapi beszélgetésében? Ha igen, akkor most már megtehetjük, hogy feltesszük a kérdést: különböznek-e például a finn, magyar vagy észti szövegek egymástól, illetve hogy beszélgetés közben más-képpen viselkednek-e a finnek, magyarok, észtek, mint a franciák, svédek vagy az oroszok. És van-e a mi „finnugor” kommunikációnkban és szövegalkotásunkban valami hasonlóság, amely valóban egy népcsoporttá köt össze bennünket, és megkülönböztetnek-e bennünket e hasonlóságok más népektől, népcsoportoktól. Számtalan fontos kérdésre még nincsen kielégítő válaszunk.

Annak ellenére, hogy a magyar nyelvet finnugor nyelvnek tartják, nyelvtudósnak kell lenni ahhoz, hogy megtaláljuk a finn, az észti, valamint a magyar nyelv közös alapszavait,

mint például *fazé(k)-pata-pada*, *kéz-käsi-käsi*, *vér-veri-veri*, *víz-vesi-vesi*, *hón(a)alj(a)-kainalo-kaenal*, *nyel-niellä-neelata*, *nyal-nu-olla-noolida*, *váll(a)-olka-olka*, *varjú-varis-vares*, *fél-puoli-pool* stb. A magyar nyelv felépítése is sok tekintetben különbözik a balti finn vagy a keleti finnugor nyelvekétől. Vanak viszont nyelveinkben olyan közös vonások, melyeket a nyelvtudomány és a szótárak gyakran elhanyagolnak. Ilyen vonás például az onomatopoeitika – az ideofón és mimétikus szavaknak a – gazdagsága. A mimétikus szavak gyakran párosával szerepelnek, mint például az észti *kila-kola* 'hulladék' vagy a magyar *csireg-csörög*, *lim-lom*, *szedett-vedett*, *dimbes-dombos*. Vannak szópárok, amelyekben az egyik szó a „visszhangszó” (echo-word), mint a dravida nyelvekben. Ilyenek például az észti *tühi-tähi* kb. 'ipró-apró' vagy a *simmel-sammel* kb. 'mihes-mohás'. Ami azonban még fontosabb: nyelveink korábban sok általános fogalmat is szópárral jelöltek, mint az észti *kopsud-maksad* 'tüdők-májak' (= belsőségek), *käed-jalad* 'kezek-lábak' (= testrészek), sőt: *käejalajuures* (= mellett/e/), vagy a magyar *jöttment* (= sehonnai, hazátlan), *árkon-bokron*, *fű-fa* vagy az erza-mordvin *seidet'-maksot* 'szivek-májak' (= belsőségek), *ojt'-vel'kst* 'tejek-tejszínek' (= tejtermékek).

Feltehetnénk a kérdést, mi az összefüggés az ikerszavak segítségével kifejezett általános fogalmak és a mimézis gazdagsága között. Hiszem, hogy mindkettő kultúráinknak a más kultúrákkal szembeni eltérő vonását fejezi ki. A finnugor népek beszédében az mutatkozik meg, hogy gondolataink számára mindig jobb és pontosabb kifejezéseket keresünk. Mi egy olyan világban élünk és kommunikálunk, ahol a dolgok, jelenségek, történések és tevékenységek előre nincsenek pontosan meghatározva – egész egyszerűen nincsenek előre elnevezve. Ezekről a dolgokról akarván szólni, előbb el kell még neveznünk őket. Ebben látszik a különbség a finnugor és néhány egyéb, főleg nyugat-európai nép nyelvhasználata között. A nyugat-európaiak számára a világ előre megha-

tározott, mindennek megvan a maga neve, nem szükséges már tovább keresgélni. A nyugat-európai többet él a nyelvi, a nyelv segítségével kialakított világban, mint mi.

Hagyományosan a finnugor nyelvekben kevés volt az általános fogalmat jelölő szó. Ehelyett két egymáshoz közel álló, azonos „családba” tartozó szót használtak: például az észti *kopsud-maksad* ‘tüdők-májak’ (= belsőségek), a *tassid-taldrikud* ‘csészék-tányérok’ (= edények), a *hundiid-karud* ‘farkasok-medvék’ (= nagy erdő) vagy a magyarok *test-vér* szava. Ezeknek a szópároknek a jelentése ködösebb, ingatabb, mint egy magában álló szóé, de ugyanakkor általánosabb, sőt elvontabb is. Egy-egy elvont szó helyett például az erza mordvin nyelv jelenleg is szópárt használ, mint a már idézett *tejet-tejszíneket*. Az észti *tassid-taldrikud* valójában az asztalon levő összes olyan tárgyat jelöli, amelyből étkezünk és amelybe ételt szedünk. A nyugat-európai nyelvek az általános fogalmak kifejezésére egy (magában álló) szót használnak, amelynek megfelelői az észti nyelvben újonnan kifejlesztett kissé mesterségesnek tűnő szavak, mint a *pagaritooted* ‘pékárúk’, a *taevakehad*, szó szerint: ‘égívek’ (= az égbolt egésze), a *veekogud* ‘vízi gyűjtő’ (= vízgyűjtő terület), a *puittaimed* ‘facsemeték’, *siseelundiid* ‘belső szervek’. Amennyiben az észti nyelv szabadon, az indoeurópai nyelvek erőteljes behatása nélkül fejlődhetett volna, akkor e terminusok helyett ma valószínűleg ilyesféle szópárokat használnánk: *leivad-saiad* ‘kenyércipó’ (ang. *pastry, breads-white breads*), *kuud-tähed* ‘holdak-csillagok’ (= égitestek) (ang. *moons-stars = celestial bodies*), *jõed-järved* ‘folyók-tavak’ (ang. *rivers-lakes*), *puud-põõsad* ‘fák-bokrok’ (ang. *trees-bushes*), *kopsud-maksad(kliinik)* ‘tüdőmáj-klinika’ (belgyógyászati klinika), miként azt a magyarok az előbb említett *testvér* szavukban teszik³. Mondhatjuk tehát, hogy nyelveinkben az egy szóban kifejezett definiált fogalmak helyett gyakran „prototípusok” által meghatározott fogalmakat használtunk. Formailag ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy egy szó helyett

több szót használunk. Ezek a szavak olyan tárgyakat jelölnek, amelyek bizonyos dolgok csoportjában igen jellegzetesek. Így például az edénykészletből, vagyis az edények csoportjából a csészékre és a tányérokra egyszerűen azt mondjuk észtüil, hogy *tassid-taldrikud*, annak ellenére, hogy létezik a *lauanōud* szó szerint: 'tányéredények' szó is. A matematikában e lehetőségek megfelelőjeként az általános fogalmak kifejezésére egy szót vagy szópárt használunk. A matematikában a halmazokat vagy egy nagybetű jelöli, például *A*, vagy néhány ahhoz a halmazhoz tartozó elem kapcsos zárójelben: {a, b ... i}.

A nyugat-európai nyelvekben viszonylag kevés a mimézis (ideofónia), annak ellenére, hogy a mimétikus szópárok, mint a *fuddy-duddy*, a *flip-flop*, a *helter-skelter*, a *hanky-danky* előfordulása a mai angol nyelvben elég gyakori. Ezek gyakran szlenges szavak. Mégis, van egy nyugat-európai nyelv, amely mimézisben és mimétikus szópárokban ropant gazdag. Ez a nyelv a baszk. Például a hosszan tartó esőre azt mondják *tzirimiri*; a *plisti-plasta* a vízben való gázolást ábrázolja, a *zirku-mirku* pedig az egyik helyről a másikra történő sétálást jelenti.

Mivel a nyelv nem minden esetben kínál megfelelő szavakat a világ ábrázolására, és csökkentett nyelvhasználatú világban élünk, népeink más, a nyelvhasználat periferiáján levő lehetőségeket találtak, úgymint a mimézist, melynek segítségével a finnugorok nagyon sokféle gondolatot vagy dolgot ki tudnak fejezni. Már-már mókás, hogy például az észti nyelvben maga a beszédet jelölő szó is onomatopoeitikus: *rääkima* 'beszélni'.⁴ Feltehetően a haris(madár) (lat. *Crex crex*) sikolyát jelenthette eredetileg. Ily módon Heidegger mondata „*Die Sprache spricht*” 'a nyelv beszél', az észti nyelvben sajátos jelentéssel bír. A beszéd tartalmánál, meglehetően még fontosabb maga a hang, a hangzás.

Ily módon mondhatjuk, hogy nyelveinkben egy másfajta viszonyulás jelenik meg magához a nyelvhez és a

nyelv valóságábrázolásának a lehetőségeihez, ugyanakkor más maga a valósághoz való viszonyulás is. Így Nietzsche sejtése, miszerint a finnugorok másképpen szemlélik a világot, egyfajta bizonyítást nyer. Nyugat-Európában ugyanis Szókratésztől és Arisztotelésztől kezdve hittek a szavak és a dolgok szoros kapcsolatában. Arisztotelész írásaiból kiderül, hogy számára a dolog mivolta és meghatározása majdnem ugyanazt jelenti. Platón számára az ideák világa valóságosabb az érzéki valóságunknál. Ezért a valóság ábrázolására meg kellett találni az annak a háttérben rejlő ideákat, jeleket és jelentéseket. Tévhitként még az érzékek adta lehetőségeket is elvetették. Az effajta világnézet természetesen kerüli és megveti az olyan jelenségeket, mint az onomatopoeitika, vagy a tágabb értelemben vett ideofónia, vagyis a dolgok és a jelenségek utánpótlással (mimézissel) történő ábrázolása. Az arisztotelészi-platóni szemlélet szerint az általános és az elvont fontosabb, mint a konkrét. Az ész nyelvhasználónak meg kell találnia, mi a közös azoknál a hangoknál, amelyeket az ész nyelvben tízesével fejeznek ki az onomatopoeitikus szavak, mint a *sahin* (a levelek, a széna zöreje), a *sabin* (mozgás, mozdulat, gyakran hangtalan, pl. kisebb állatok gyors mozgása), a *solin* (a víz hangos csobogása, valaminek a mozgása a vízben), a *sorin* (a víz vagy egyéb folyadék folyásának a hangja), a *sulin* (a folyó víz hangja), a *surin* (kisebb elektromos gép, motor hangja), a *südin* (kisebb madarak hangja, gyerekek vidám csacsogása), a *sidin* (kisebb madarak hangja, gyerekeké nem), a *särin* (a serpenyőben sült étel hangja), a *sirin* (általában a szöcske és egyéb rovarok csendesebb, monoton hangja). Az Arisztotelész-féle gondolkodóknak az ész nyelv, ugyanúgy, mint a finn, a magyar vagy a baszk, primitív nyelvek, amelyekben az absztrakció foka igen alacsony. Így viszonyultak a misszionáriusok, hittérítők és más európaiak például az ész nyelvhez és az azt beszélők szellemi képességeihez is. Emiatt aztán az észtek arra törekedtek, hogy nyelvüket „európai kultúr-

BARABÁS MIKLÓS: EGY UTAZÓ CIGÁNY CSALÁD ERDÉLYBEN

Olaj, vászon, 1843

(Magyar Külkereskedelmi Bank Rt. tulajdona)

nyelvvé" fejlesszék. Az észtt nyelvújítás persze részben elengedhetetlen volt, mivel a nyelv kultúrnyelvvé alakulásához az észtt parasztok számára ismeretlen fogalmak kifejezésére ezer meg ezer új szóra volt szükség. De a nyelv megújítása során gyakran elvetettek számos sajátos észtt vonást is, úgymint az általános fogalmaknak a szópárokkal történő ábrázolását, vagy a mimétikus kifejezéseket.

Arra következtethetünk tehát, hogy az észtt, ugyanúgy, mint a legtöbb finnugor nyelv, a „nominalizmust” részesíti előnyben a nyugat-európai nyelvek „realizmusával” szemben. Nem bízunk már annyira a nyelvben, mint amennyire az európaiak nagy része időtlen idők óta bízott. Nem hiszünk

abban, hogy a nyelv segítségével tökéletesen, megfelelő módon lehetne a világot ábrázolni, és hogy a világ valamilyen szinten nyelvi. Ha így lenne, a világszemléletünk egyáltalán nem egyezne a püthagoraszi-kabalisztikus szemlélettel, mely szerint a világ egy jelekből – például a héber vagy az arab nyelv betűiből –, szavakból vagy számokból álló meghatározott szöveg. A mi archaikus, nyelvünkben és kommunikációnkban megőrzött és formálódott szemléletünk szerint a világot gyakran drámával tudjuk a legjobban ábrázolni, nem pedig elbeszéléssel. Hiszen az onomatopoeitika és az ideofónia tulajdonképpen gesztikulálás. Mondhatnánk akár azt is, hogy egy sajátos minidráma, minipantomim, amelyben a kezek és az ujjak helyett beszédszerveket használunk, kisebb előadást tartva. Ily módon azok a kultúrák, amelyekben a mimézisnek nagy szerepe van, miként a finnugor, a török, a dravida nyelvekben vagy a baszk, a kínai és a japán kultúrákban, bizonyos értelemben „drámaiabbak”. Ezeknél a nyelveknél a beszélt nyelvben az előadásnak, szereplésnek nagyobb szerepe van, mint az elbeszélésnek. Ezek a kultúrák nominálisabbak is, mint például Kína, amelyben a nominális gondolkodás mindig erősebben képviseltette magát, mint a realisztikus. „*Aki tud, nem beszél, aki beszél, nem tud*” – írja Lao-ce. Csuang-ce elmondása szerint a szavak olyanok, mint a halásznak a háló; amikor a halat már kifogták, a hálót elfelejtetik. Amikor a jelentés egyértelművé válik, a szó elfelejtethető.

A kínai költészetben jóval kevesebb az elvont szó és sokkal több a konkrétum, mint az európai költészetben. A 20. század eleji angol-amerikai imagizmusra Kína volt hatással. A kínai nyelvben többek között az általános fogalmak kifejezésére gyakran használnak szó párokat, mint például *shan-shui* 'hegy-víz' (= táj), *feng-shui* 'szél-víz' (= a hely „energetikai sajátosságai” a hagyományos hiedelmek szerint). Hiszem, hogy a kínai gondolkodásmód jelenleg is közelebb áll a finnugorokéhoz, mint a nyugat-európai,

amelynek nyelveinkre való lefordítására nagy erőfeszítéseket tettek, és amely ennek ellenére gyakran idegennek tűnik számunkra.

A finnek, észtek és a magyarok részben kisebbségi érzésüktől vezérelve megpróbálták eltitkolni és elvitatni saját másságukat, és igyekeztek még az európaiaknál is európaiabbakká válni. Ez egy olyan jelenséget szült, amelyet Arnold Spengler pszeudomorfózisnak nevezett. Részlegesen egy olyan kultúrában élünk, amely nem teljes mértékben a saját kultúránk, és amelyhez nem tudunk teljesen alkalmazkodni. Nem lehetetlen, hogy a finnországi és észtországi alkoholizmusért, a mindkét országbéli, illetve a Magyarországon is tapasztalható nagyszámú öngyilkosságért azok a nehézségek a „felelősek”, melyek abból adódnak, hogy nehezen tudunk megbirkózni ezzel az újonnan elsajátított kultúrával. Részben idegenek vagyunk saját magunk számára. Manapság a kínai kultúra és a kínai (úgy, mint a japán és a koreai) nyelv ismerete elterjedőben van mind Finnországban, mind Észtországban és Magyarországon is. Lehetséges, hogy Távol-Kelettel és Dél-Indiával való kapcsolatainkat a nyugat-európainál könnyebben megérthetnénk. Vajon nem fog-e ebből a filozófia irányában egy új közeledési forma születni? Nem lehet, hogy a kínaiak és a japánok segítségével könnyebb lenne önmagunkat megértenünk és valamilyen módon a kultúránkat, esetleg nyelvünket is átalakítanunk? Nem tudom. Véleményem szerint a filozófiában, ugyanúgy, mint a tudományban is, sokkal inkább invariáns igazságot kell keresnünk, amely kevésbé függ a konkrét nyelvtől és kultúrától. Mindez előtt viszont hasznos, sőt elengedhetetlen lenne kiderítenünk, hogy gondolkodásunk és filozófiánk milyen módon és mértékben kapcsolódik a nyelvünkhöz és a kultúránkhöz. Ez egyben annak a megértését is jelenti, hogy a nyugati filozófia csak egy a lehetséges filozófiák közül, mint a kínai vagy a még meg nem született finnugor filozófia is. Amennyiben érté-

keljük az általánosat, az invariánst, akkor fontos tisztában lennünk saját különlegességünkkel, nemcsak egyszerűen elfogadni az idegen, napjainkban legkedveltebb kultúrát. Az általánoshoz is csak a sok különbözőn keresztül juthatunk közelebb. Nyelveinkben és kultúránkban számos eddig elmulasztott lehetőség rejlik, melyek vizsgálata általános emberi és humanisztikus szempontból igen fontos. Ez a legfontosabb feladataink egyike.

JAAN KAPLINSKI
(Kádár Ildikó fordítása)

Jegyzetek

¹ A kötet magyarul: *Egy lehetséges uráli filozófia*. Bp., Püski Kiadó, 2009. Finn kiadása: *Johdatus uralaillaiseen filosofiaan*. Arator, 2010.

² F. N.: *Túl jön és rosszon*. Ford. Tatár György, Bp., Ikon, 1995.

³ Vagy mint Lükő Gábor kedvenc példájában a finnek a maailma szavukban teszik: maa 'föld' + ilma 'levegő' (= világ) – a fordító megjegyzése.

⁴ Finn történeti megfelelője räikiä 'kiabál, ordít' (a ford. megj.)

ELSŐ LEXIKONOM

Tolnai Ottó megírta Bolond Wilije első lexikonját. Eszembe jutott, hogy meg kellene írni a gyerekkorom lexikonját nekem is.

A CSIRKE NÉZÉSE. Szerettem, ahogy fejét félrefordítva, egy szemmel nézett a csirke. Aztán simogattam és elaludt.

AKÁC. A csepeli kertben sok akácfa volt. Imádtam az illatát, rágcáltam a virágok tövét. Édes volt.

ALUMÍNIUMKANNA. Még főiskolás koromban is járnom kellett tehéntejért, nagyanyámnak. Nem volt hajlandó a bolti tejet meginni. Csepelen még volt tehén a hatvanas évek végén. Kutya, macska, csirke, kacska, disznó is.

BÉKÁK. A gyár mellett egy nagy víztároló volt, talán tűzvész esetére. A tárolóban sok ebihal, majd béka lett. Behordtam a kisbékákat a kertbe. Nagyapám dühös volt, nem tudta, honnan a sok béka.

BICIKLIKÜLLŐ. Ilyeneket szúrtak föl maguknak a terhes nők, ha nem akartak gyereket. Akkoriban minden gyereket meg kellett szülni. Ratkó-korszak volt.

BOGÁR. Wili szerint azért veti magát hanyatt a bogár, mert az égen szeretne mászkálni. Az emberek is úgy gondolják, hogy ha meghalnak, az égben fognak mászkálni.

BOLOND. A kedves bolondokat nem vitték a sárgaházba. Ott ténferegtek az utcán és szórakoztatták az embereket. Ez volt az utcaszínház.

CAPTATÁS. Mi úgy mondtuk, *caplatás*. Én a tömött kacsák után caplattam, akik egy idő után kidőltek.

CEFRE. A rohadó gyümölcsöt hordóba dobva, vártuk, mikor erjed. Az erjedt anyagból, házilag, pálinkát főztünk. A cefre lehetett almából, körtéből, szőlőből, szilvából, ribizliből.

CIGARETTASODRÁS. Amíg nem volt gyári cigaretta, mindenkinek volt kis fémdoboza, dohánnyal, cigarettapapírral. Elővették a papírt, beleszórták a dohányt, finoman megnyalták a papír szélét, és összesodorták. Komoly szertartás volt. Aztán jött az *5 éves terv*, a *Munkás*, a *Fecske* meg a *Kossuth*.

CSOMÓK a zsebkendőn. Régen, mikor még vászon zsebkendőt használtunk, nem papírt, csomót kötöttünk egy-egy sarkára. Így nem felejtettük el, amit különben elfelejtettünk volna. Gondolkodni kellett, miért is kötöttem ezt a csomót.

CSÖRÖGEVÁGÓ. Talán van még olyan kis fogaskerekecske szárral, amivel a tésztában vonalazva csíkokat vágunk. Mire kisül a szalagos fánk, szép cikcakkos lesz a széle.

CSÚNYA. Ami már elviselhetetlenül szép, az csúnya, mondja Wili. És fordítva, mondom én.

CSÚZLI. Minden fiúnak volt Csepelen. Kis követ raktak a két-ágú fa gumijába, és lóttek. Nem figyeltek, kit-mit találnak el, mint Toldi nagy dühében. Sok kutya, macska, gyerek szem esett áldozatul. A gyerekek sosem gonoszok, csak nem látják előre!

DETEKTOROS RÁDIÓ. Barcsi nagybátyám csinált ilyet magának. Néha meg is szólalt.

DON-KANYAR. Szerencsére apám nem pusztult el ott, csak megsebesült. Meglőtték a jobb karját, de azért a ballal át tudta ölelni anyámat.

DRAGACS. Mi tragacsnak hívtuk ezt a kétkerekű talicskát, amivel mindent lehetett szállítani. Költöztetni is lehetett vele, hiszen nem volt akkor még sok bútora senkinek. Szekrény, asztal, székek, sámlik, egy hétköznapi meg egy ünnepi ruha, néhány zománcozott edény, amiket a drótos-tót megjavított. Kis fémlap került a lyukra, amit egy szög-gel rászorítottak az edényre és kész, nem folyt többé.

ÉLESZTŐ. Gyerekkorunkban enni kellett. Nemcsak a kalácsnak jó, nekünk is, mondták.

EPILEPSZIA. Wili úgy látja a habot a szájában, mint rózsát a kerítésen. Egyszer a Nagykörúton én is láttam egy embert, aki földhöz verdeste magát. Senki nem mert hozzányúlni. A feje alá tettem a táskáját, ne verje agyon magát.

ESŐVÍZ. Fadézsába gyűjtöttük az esővizet, mert az lágy volt, hajmosáshoz nagyon jó. A szappanos mosás után még ecettel is le kellett öblíteni a haját, hogy ne tapadjon. Nem volt még akkor WU2.

FALÁB. A csepeli ház mögött ment a vonat. Sok kisfiú szemet lopott ott, felmásztak a mozgó vonatra, és dobálták le a szemet, aztán összeszedték, mikor leugrottak. Sok kis József Attila! A vonat néha megállt, sosem tudtuk, mikor indul újra. Néha átbújtunk, játékból, a kerekek között. Egyszer borzasztó jajveszékeltést hallottam. Egy fiatal nőnek levágta a lábát térdig a mozgó vonat. Sokszor láttam később a nőt, furcsán vonszolta magát két falában.

FELHŐ. Wili szerint isten írja bele a naplóját. A legtöbb ember állatokat, emberalakokat lát bele a felhőkbe. Naplónak még senki sem látta, csak Wili.

FIÓK. A régi, nagy fiókokban el lehetett bújni. Hová bújhat mostanában egy gyerek?

FLAMINGÓ. Nem szerettem különösebben ezt a madarat, de amióta vak Vigh Tibike násztáncot járt vele, azóta még a rózsaszínt is megkedveltem. Fanny kombinéja rózsaszín, a szarral bekent katonatükörben a naplemente, az is rózsaszín.

FOLTOZÁS. Egy ruhánk volt hétköznapi, néha elszakadt, meg kellett foltozni. Később divatba jött a színes folt a farmerra, meg a szakadtság, de én csak nevettem ezen, ez már nem volt az igazi. A *stoppolás* is ide tartozik. Villanykörtére húztuk a lyukas zoknit, függőleges és vízszintes szálakkal beszövegettük.

FŰRÉS. Kell hozzá fűrészbak is. Nagyon nehéz úgy fűrészelnie az embernek, hogy a fűrész fémje egy síkban maradjon, és egy vonalban vágja a fát. Persze baltával sem könnyű, egyedül, széthasítani a rönköt.

FŰSZÁL. Wili csókolgatja a fűszálak kis kardját. Én rágcáltam a füvet és közben gondolkodtam. Mások zenéltek fűszálakkal.

GARABOLY. Nagyanyám így hívta a kosarat.

GEREBLYE. Bolond Wili figyel, hogyan bukik fel nagymama a gereblyében. Nagyapám azt mondta nekem, sosem szabad a gereblyét foggal felfelé támasztani, mert beleléphet valaki, vagy fejbe vághat valakit. Mindig gondolj másokra is...

GITT. Az ablakokat ezzel a ragaccsal tömködtük a fakerethez és kis, háromszög alakú fémekeket nyomtunk bele. Lehetett rágni is, mint a Pál utcai fiúk.

HABCSÓK. Mintha madár tojta volna, és fehér. Nagyon édes, de ha nincs más, szeretjük.

HAPCI. Ha valaki tüsszentett, amikor valaki valami fontosat mondott, az volt a válasz, igaz!

HÓRA HUGYOZÁS. A fiúk mindig szép rajzolatokat pisiltek a hóba. Lányoknak ez nehezebb, de azért megpróbáltuk.

HORGOLÁS. Utáltam a nippek alatt, utáltam a porcelán táncosnőt meg a rózsát meg a bonboniert is. Aztán egyszer csak már nem utáltam annyira, sőt, még kiállítási installációt is csináltam belőlük.

ITT MARADNI. 56-ban sok osztálytársam, szomszédom külföldre ment. Megkérdeztem szüleimet, mi miért nem megyünk. Azt mondták, ez a hazánk. Ennyi volt, semmi más válasz. Soha többé nem kérdeztem ezt, sem magamtól, sem mástól.

JÉGCSAP. Gyerekkorunkban nyalogattuk, mint a fagyaltot. Wili is.

KALADONT. *Kalodon* fogkrém, az egyik első fogkrém a háború után. Gyerekek szerették enni, főleg Wili.

KÁLYHAEZÜST. A kis vaskályhákat kályhaezüsttel festettük be, hogy szebb legyen. Nagyon büdös volt. Mikor leégett a festék, megint csúnya volt. A rendes ezüstöt szidolozta nagyanyám, puha ronggyal átdörzsölte. Majd neked jó lesz, mondta. A kályhaezüstöt jobban szeretem...

- KAMILLA. Sokat gyűjtöttünk gyerekkorunkban. Megszárítottuk, és teát főztünk belőle, ami minden betegségre jó volt.
- KAPCA. Rongydarab, melyet vékony zoknira tekertünk, mert vékonyak voltak a cipőtalpuk és a gumicsizmák. Lehetett zokni nélkül is használni.
- KAUCSUK. A papírmasé fejű babák után jöttek a *kaucsukbabák*. Vékonyabbak, könnyebbek, szebbek voltak, mint az előzők. Mindenki ilyet akart. Most *Barbie*-t.
- KINCSEK. Lőszbaba, madártojás, gombok, színes üvegek, madártoll, gömbölyű kavics, lapos kavics, madárcontváz, üveggolyó, kétfilléres, kihúzott tejfog, száraz virág.
- KIS ÉNEKES MADARAK. Ne süssétek meg a kis énekes madarakat. Akármilyen finomak, az énekük sokkal finomabb.
- KIS SÁMLI. Támlátlan székecske, tetején kis lyukkal, ott lehet megfogni. Még van egy olyan kis sámlim, amin gyerekkoromban ültem, hallgattam nagypapa meséit. Most lemezjátészó van a kis sámlin, bakelitlemezzel szól a Pilinszky. Wili a túlvilágra is magával akarja vinni a kis sámlit.
- KLOTT. Mindenki ilyet hordott, a fiúk gatyát, a lányok ezt a fekete pamutanyagot piros farkasfoggal díszítették.
- KÖRTE. A nyári édes körte kocsma a darazsaknak. Mindig részegek!
- KÖTÉL. Nagypapám a fára kötötte, tett bele egy falapot, és készen volt a hinta. Azóta sokféle kötelet láttam, sokféle használatra, de én az első emléket akarom megtartani!
- KRÁKOGÁS. Nagypapám asztmás volt, sokat köhögött és krákozott. Fojtogatta a csepeli füst és az 50-es évek.
- KREPP-PAPÍR. Színes, gyűrött, tekercselt papír, ha keresztbe vágtuk, vékony csíkok lettek, amiket összevissza dobáltunk, díszítésül. Jelmezeket készítettünk belőle meg virágcserep-díszítést, lámpaburát, rózsát, szegfűt, csipketerítőt. A kivágott darabkákból lett a *konfetti*.
- KUCKÓ. A nagyasztal alatti összekötőfa volt az ülőkém. Az asztal abrosszal leterítve, teljesen zárt világ volt. Itt babáztunk a barátnőmmel.

LAJBI. Nagypám így hívta a *kiskabátot*.

LÉGYCSAPÓ. Farudacska, végén gumilap. Ezzel csapkodta nagypám a legyeket, de nagyon jól tudott kézzel legyet fogni. Szemből kapta el, földhöz vágta, agyontaposta. Nem tudom, mit szólnak ehhez a buddhisták, de sok volt a légy, a szemtelen piaci légy...

LÉGYFOGÓ. Csúnya, barna, ragacsos papírszalag, amit a mennyezethez rajzszögeztünk. Lógott mindenfelé. Rengeteg légy volt. Figyeltük, hogy haldokolnak a legyek a ragacsban. Román György gyönyörű képet festett a haldokló legyekről, mintha kis, fekete emberek lettek volna.

LEVÉL. 56 után nagypám legidősebb unokája Kanadába ment. Évekig nem írhatott, aztán néha írt. Mindig én olvastam föl a levelet, ő közben a szemét törölgette...

LISZT. Kétféle volt, 4,60-as és 5,60-as. Az egyik rántásnak volt jó, a másikkól süteményt lehetett sütni.

LOCSOLÓ RÓZSÁJA. A locsolókannának a végét rózsának hívtuk, mindez jóval előbb volt, mint a *slaug*, ami hosszú gumicső a kerti csapra csavarva. Régen még kannával kellett locsolni. Nagypám szerette locsolni a zöldségest meg a virágoskertet. Mikre emlékszem! Akkor észre sem vettem.

LYUKASZTÓ. A kalauzoknak olyan jegylyukasztójuk volt, ami klattyant, ezért mi, gyerekek, *klattyantónak* hívtuk. A felnőttek azzal ijesztgettek minket, hogy ezzel lyukasztják ki a fülünket. Tolnaiéknál is ez volt az ijesztgetés. Az ijesztgetés nagyon ősi valami, mint az, *hogy elvisz a szenesember*. Később *kukásember* lett belőle.

MACSKA. Ahogyan a macska alszik, úgy akar Wili is. A macska a legmélyebb alvásból is felnéz, ha valaki meg akarja közelíteni.

MÉZESKALÁCS. A csepeli búcsúban mindig kaptam mézeskalács szívet és rózsafüzért. Közben, ahogy nőttem, egyre többször kaptam fenekest a fiúktól, díszes fakanállal.

MEZTELENSÉG. Szárny nélkül a méhecske meztelen, így látja Wili. Mi ruha nélkül vagyunk meztelenek. Ruhánk mez,

- tehát általában színészkedünk. Játsszunk, amíg mez van rajtunk.
- MICISAPKA. Sima gyapjúsapka, kis villámhárítóval a tetején, amire lyukas kétfillérest lehetett húzni. Amerikában, 2001-ben, a metrónál volt ilyen lyukas fémjegy. Majdnem nosztalgiztam! Wili mindent a micibe rak, gyümölcsöt, lisztet, bonbont, löszbabát, madártojást, pihetollat.
- MÍNIMUM. Piros alapozófesték, ezzel festette mindenki a drótháló kerítést, meg a tartórudakat, mielőtt zöldre festette volna.
- NAFTALIN. Molyirtó. Minden átveszi a szagát, de a molyok már immunisak rá. A levendula talán még aktuális.
- NAGY KŐ. Wili úgy gondolja, ő az a nagy kő, ami majd legördül anyja szívéről, ha ő meghal.
- NARANCS ÉS CSOKOLÁDÉ. Tízéves koromig egyiket sem láttam. Az első narancsba beleharaptam, mint az almába. A csokoládé nagyon keserű volt, odaadtam a csirkéknek. Anyám kétségbeesve mondta, mit csinál ez a gyerek.
- OLTÁR. Sok, fehér virág, gyertyák, tömjénfüst, orgonamuzsika. Ma már csak a szobraim vannak, meg gyertyák. Karácsonyi gyertyáimból öntettem bronzba Pilinszky-érmeimet.
- OSTYA. Gyerekkoromban áldoztam. Az ostyát nem volt szabad rágni, csak egyben lenyelni. Nehéz volt, mert az ostya úgy odalapult az ember nyelvéhez, hogy alig lehetett lenyelni. Utána nagyapával cukrászdába mentünk, kaptam egy indiánert, és akkor minden rendben volt.
- PADKA. Házunk előtt nem volt, de dédanyámat, fonott székben, minden nap kiültettük a verandára. Ott ült egész nap, és bosszankodott a gyerekzsivaj miatt.
- PASSZÍROZÓ. Bölcső formájú szita, fagurigákkal. Ezzel kellett passzíroznom a főtt paradicsomot, csak a leve meg a puhája maradhatott, a héját kidobtuk. Nehéz munka volt, mégis, minden nyáron befőztünk. Gondoltunk a télre.
- PATKÁNY. A háború után volt patkány, egér, bolha, poloska. Wili tapsnak hallja a patkányfogó csattanását. Én megmen-

- tettem a kisegereket az egérfogótól, nagy befőttesüvegbe tettem őket, és néztem, hogyan kaparják az üvegfalat.
- PIPACS. Szerettem a pipacsot, sokat szedtem a töltésen. Mire hazaértem, minden szirma lehullott. Talán ekkor jöttem rá, hogy minden virágnak ott a legjobb, ahol kinő.
- PÓKFOGÁS SZUROKKAL. A fiúk szurokgalacsint ragasztottak egy spárga végére, beleeresztették a póklyukba, szegény pók ráugrott és rajtamaradt.
- PONYVA. Nagy, vastag vászonlepedő, amit gyümölcsrázásnál a fák alá terítünk. Csontváry képeit ponyvaként akarták eladni, de jött egy fiatal orvos...
- POSZTÓPAPUCS. *Mamusznak* hívtuk. Csúnya volt, de jó meleg. Wili nagymamájának papucsát a szik ezüstre, a kamilla aranyra festi.
- PÖCEGÖDŐR. Mindenkinek ez volt. Évente járt a szippantós kocsí. Egy ideig az egész utca kakaszgú volt, de aztán elmúlt.
- RÉZVÁJDLING. Sárgaréz edény, ebben vertük a tejszínt habverővel, ami egy fémspirál fanyéllal. Nehéz művelet volt, hol volt még a turmixgép.
- RÓZSAFÜZÉR. Nagyanyám ezzel imádkozott. Hol a rózsafüzérem, kérdezte, és én mindig megtaláltam.
- SARLÓ. Ezzel vágtuk a füvet meg a vadsóskát. Sehol nem volt parlagfű. Minden centi hely foglalt volt, mindennek helye volt, minden helyet ki kellett használni. Wili a bikát bünteti sarlójával, a mányi öregasszony önmagát büntette, halálosan.
- SELYEMGUBÓ. Minden gyerek eperfalevelet gyűjtött a dobozban tárolt selyemhernyóknak. Nem sokból lett gubó, hát még selyem.
- SELYEMPAPÍR. Ilyenbe csomagolták régen a golyó formájú, ragacsos, töltött cukrot, a cukrászsüteményeket és minden drágább ajándékot.
- SÓSAV. Régebben ezt használták öngyilkosságra. Megitták, meghaltak. A sav belülről marta szét őket.

- STANICLI. Papírzacskó, barna papírból. Nem volt még nejlonzacskó. Zöldprobléma sem volt. Nem volt annyi szemét, hogy gondot okozott volna. Az indiaiaknál ma sem gond az emésztőgödör, keveset esznek és jól hasznosítják.
- STELÁZSI. Nagyanyám így hívta a spájz polcait. Minden ünnep előtt nekem kellett a polcok díszes papírjait cserélni.
- SUSZTER. Egy cipőnk volt, sokszor kilyukadt vagy lejött róla a fémpatkó. A cipész bácsik kedvesek voltak, mindenkit megismertek a cipőjükről.
- SÜLT TÖK. Sok sült tököt ettünk gyerekkorunkban. Mint ki-derült, nagyon egészségesen táplálkoztunk akkoriban, kevés hús, sok zöldség... A sült tök illata betöltötte azt az egy szobát, amit télen fűtöttünk.
- SÜSÜ. A kicsit bolond embereket hívtuk így, amíg Süsü, a sárkány, be nem robbant a gyerekek mesevilágába.
- SZAMARAS. Csepelen volt egy szamaras ember. Együtt aludt a szamárral, a szaga is olyan volt. Egyszer szobrokat szállítottunk a szamaras kordéval. A szamaras ember meztelen szobromra ráterítette gumi esőkabátját.
- SZAMOVÁR. Nekem Csehov drámáiban létezik. Wili nem érti, mi az. *Szamárvár* vagy *nikkelszamár*? Kassák szerint elrepül...
- SZECSKÁZÁS. A kiskacsáknak apró darabokra vágtuk a füvet meg a csalánt, és kukoricadarát kevertünk bele. Az igazi szecskázó nagy gép, de mi ezt hívtuk szecskázásnak.
- SZÉNPOR. Összegyűjtöttük a szén maradékát, olajos papírba csomagoltuk, egész jól égett. Majdnem olyan jól, mint a brikett, ami préselt barnaszénpor volt.
- SZÍJCUKOR. Mi cipőfűzőnek hívtuk. Ánizsos íze volt, fekete, rugalmas teste.
- SZILVA. Mindig jó. Nyár végén eszik, ősszel pálinkát főznek belőle, télre megaszalják.
- SZILVALEKVÁR. Az udvaron, üstben főtt a szilvalekvár. A gyerekek kevergették, le ne süljön. Nehéz munka volt.
- SZÍNBOLOND. Ez azt jelenti, hogy valaki nem a színekért bo-

londul, hanem a tisztaságért. Tehát tiszta bolond, gondolja Wili.

SZÓDÁS. A János utcába hetenként járt a szódás, kocsival, lóval. Szódát vegyenek, kiabált. A vasárnapi ebédhez jölesett a *szúrós víz* málnaszörppel, ami igazi málnából készült, meg a *ribizlibor*.

SZÚ. Akkor szeret percegni a fában, mikor csönd van, este. Ha az ember ilyenkor tanul, akkor megőrül.

TÁNC. Wili a kerti söprűvel szeret táncolni, ómama kölesen szeret táncolni, szüretkor szőlőn táncolunk. Én a tévé előtt szeretek táncolni, egyedül. Sokféle táncot tanultam, míg kialakítottam saját stílusomat, mint Isadora. Mindenkinek mondom, fejezzétek ki magatokat tánccal! Olyan jó!

TINTA. Vittük a tintásüveget az iskolába, vigyázva. Olyan szép lilás színe volt. Járt hozzá tollszem, tollszár, tolltartó fából. Jobb volt, mint a későbbi műanyag tolltartó. Mikor megjelent a töltőtoll, akkor otthon tároltuk a tintásüveget, csak a tollat vittük. Ezzel is baj volt, néha elfelejtettük megtölteni. Múltkor láttam egy filmet, amiben a gyerekek tintalevest ittak, napokig fekete foggal nevettek. Felnőtt korukban, szerelmesen, újra ittak a tintalevesből.

TISZTELETES vagy PAP. Kiskoromban jártam hittanra. Jó volt. Hasznosítottam a művészettörténetben. Hatalmas tudás van a Bibliában, nem csak hit.

TÖKMAG. Hetente egyszer moziba mentünk. Nem volt még tévé. Orosz meg magyar filmeket néztünk, ez volt. A mozi padlója tele lett tökmaghéjjal, mire vége lett az előadásnak. Mindenki ropogtatott a sötétben. Mostanában hatalmas, pattogatott kukoricás poharakat visznek a moziba, utána nem marad semmi...

TÚBE FŰZÉS. Nagyanyám mindig engem kért meg, fűzzek túbe, ha varrni akart. Később anyám is erre kért sokszor, amíg varrni tudott, amíg még látott...

TÜKÖR. Rómában volt egy utca, tele tükrrel, mint Schaár utcája. Nekem is volt tükrös szekrényem, de már nincs.

Szeretem a tükröket. Szeretem nézni, hogyan változom. Nem teszek ellene semmit, objektíven figyelek. Minden pillanatot rögzíteni próbálok, bár tudom, lehetetlen... Sokan nem szeretik a tükröt, félnek belenézni, mert lehet, hogy olyat látnak, amit nem akarnak. Én a Napot, a fényt szeretem, a valóságot, az igazságot. Nem könnyű ezeket szeretni, talán nem is lehet. Csak vak Vigh Tibike gyönyörködhet boldogan a mindenségben.

TYÚKSZEM. Bőrkeményedés a lábujjakon. Nagyanyám meleg vízben áztatta lábát, szappanozta, dörzsölte. Aztán törülközőre tettük a lábát az ölembe, és zsilettel kivagdostam a tyúkszemeket.

ÚJRAKÖTÉS. Tankönyveinket a felsőbb osztályosoktól kaptuk az év végén. Szépen, mindet újrakötöttük, kék papírba, piros szélű vignettával.

ÜVEGSZILÁNKOK. Miért szórják be üvegszilánkkal a vastag kőkerítések tetejét? Nem tudják elképzelni, hogyan vérzik el az, aki bemászik a csodakertbe!?

VADSÓSKA. Savanyú ízű, kicsi leveles, indázik, mint a szőlő. Sok vas van benne, jó enni. Ha felmászik egy vasrácsra, kerítés lesz belőle.

VAK. Vak barátom nem volt, de kicsit bolond meg rosszul beszélő, az igen. Mi nem a vakot vittük moziba, hanem a rosszul beszélővel addig mondtunk verseket, míg jobban nem kezdett beszélni.

VAKOND. Szép kis állat, de ott is kibukkan, ahol nem kellene. Sörösüvegeket dugtunk le nekik a földbe, hallgassák a zenét. Elmenekültek.

VÁSÁRLÁS. Nagyanyám naponta négyszer-ötször küldött a boltba, mert mindig elfelejtett valamit. Hitelbe vásároltunk, a néni felírta a dolgokat, hónap végén fizettünk. Ahányszor boltba mentem, mindig kaphattam egy szem cukrot vagy stollverket. Nagyanya a henteshez is engem küldött, boldogult ifjú lány koromban, mert akkor mindig szép húst kapott.

VASÁRNAPI EBÉD. Húsleves, rántott hús krumplival, uborkasaláta, sütemény. Régen nem volt szünnap a szombat, csak a vasárnap. Délig aludtunk, ebéd után moziba mentünk, este beszélgettünk, hol villanynál, hol gyertyánál, hol petróleumlámpánál. Sokszor órákig nem volt villany, mint most Indiában.

VATTACUKOR. Ma is létezik. A gyerekkor nagy szimbóluma. Ha jó leszel, kapsz vattacukrot, mondták. Rontja a fogat, de olyan jó!

VIASZOSVÁSZON TERÍTŐ. Konyhaasztalra használtuk, mert sokszor le lehetett törölni. Tihanyban, a lugasban, még a kilencvenes évek elején is, volt egy viaszosvászonnal letakart asztal. Sokat írtam és rajzoltam rajta.

VULKÁNKOFFER. Mi *vulkánfibernek* hívtuk. Fekete, lakkszerű papírbőrönd. Nyolcadikos koromban ilyenbe csomagoltam agyagszobraimat, így mentem felvételizni a képzőgimibe.

ZSÍR. Nagymamám megivott ebéd és vacsora után egy-egy pohár bort. Ha nagyon égett a gyomra, a spájzba osont és bekanalazott 1-1 kanál libazsír vagy disznózsír, és megnyugodott. Nem volt sok baja kilencvenéves koráig.

Száz szónak is egy a vége, éljen a gyerekkor.

VÁRNAGY ILDIKÓ

NEMZETI MŰVÉSZET A 19. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Az elmúlt évtizedben számos alapvető mű jelent meg magyar fordításban, melyek az 1980-as évektől kezdve meghatározták a nemzet és nacionalizmus témájában zajló diskurzusokat. A nemzetek eredetéről, a kollektív emlékezetéről és nemzeti identitásról szóló elméletek, melyek részben a világ különböző pontjain újjáéledt nemzeti mozgalmakkal összefüggésben kerültek a tudományos érdeklődés homlokterébe, s idővel számos irányzatot és iskolát formáltak, megtermékenyítőleg hatottak a legkülönbözőbb tudományágakra.¹ A művészettörténet területén a 90-es években a washingtoni National Gallery of Art indított szimpóziumsorozatot, mely a nacionalizmus és a képzőművészetek kapcsolatát tűzte ki témájául, de számos németországi kiállítást is megemlíthetnénk, melyeknek megközelítésmódja az újabb tudományos viták nyomait viseli magán.² Magyarországon a nemzeteszmével kapcsolatos vizsgálódásoknak Szűcs Jenő munkássága adott lendületet már az 1970-es években, de tanulmányai nemcsak kortársaira gyakoroltak óriási hatást. Nemzettipológiája valójában a mai napig inspirálja a „nemzeti tudományok” művelőit, így például S. Varga Pál 2005-ben megjelent *A nemzeti költészet csarnokai* című munkájában a 19. századi irodalomtörténeti gondolkodás rendszerezését is Szűcs kategóriáira építve végezte el.³

2010 novemberében a *Felemelő évszázad* kulturális programsorozat keretén belül nyílt meg a XIX. *Nemzet és művészet. Kép és önkép* című kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában. A rendezők (Király Erzsébet, Veszprémi Nóra és jómagam)

feladata az volt, hogy egy olyan kiállítási koncepciót dolgozzanak ki, amivel bemutatható a 19. század képzőművészete, ugyanakkor annak egy olyan olvasatát adja, mely lehetőség szerint aktuális tudományos diskurzusba illeszkedik és továbbgondolható, a további kutatásokat inspiráló lehet. Ismerve a társtudományokban az elmúlt évtizedekben megszületett munkákat, az idő rövidege ellenére amellett döntöttünk, hogy megpróbáljuk nemzet és művészet összekapcsolódásának legjellemzőbb tárgyi emlékeit a látogatók elé tárni, rámutatva egyfelől arra, hogy a század folyamán változó, különböző nemzetfogalmakat hogyan fejezték ki a ránk maradt alkotások, másfelől pedig, hogy a képzőművészetnek milyen szerepe volt a nemzettudat alakításában. A nemzetfogalmak leírásához S. Varga Pál fent említett, Szűcs Jenő tipológiájára épített *államközösségi, eredetközösségi és hagyományközösségi* (nagyon leegyszerűsítve államhoz kötődő, származási és nyelvi-kulturális kötődésen alapuló) kategória-rendszerét használtuk, érzékelve és érzékeltetve, hogy ezek egyrészt gyakran áthatották egymást, másrészt hogy a képzőművészetben – mivel nem áll rendelkezésre nemzeti nyelv – ezeknek megragadása jóval nehezebb, mint az irodalomban, s többszörös áttétellel lehetséges csupán.

A különböző nacionalizmuselméletek egyes kérdésekben markánsan ellentmondanak egymásnak: eltérnek a politikai keretek, gazdasági körülmények vagy a kulturális hagyományok jelentőségének megítélésében, a nacionalizmus 19. századi avagy korábbi eredetének tételezésében, vagy abban a kérdésben, hogy mennyiben tudatos konstrukció, és mennyiben természetes folyamat betetőzése a nemzetek és a nacionalizmus kialakulása. Vitathatatlan azonban, hogy a közösségi identitás képzésében (vagy képződésében) szerepet játszott a kultúra és – tegyük hozzá – azon belül a képzőművészet is. A nemzeti táj, a nemzet kvázi szent helyeinek megörökítése, a nemzeti történelemnek és mitológiának patetikus megjelenítése, vagy a közös hagyó-

mányok megidézése mind a nemzeti tudatot erősítette. Különös jelentősége volt e tekintetben a széles nyilvánosságot nyert alkotásoknak: a freskóknak, melyek középületeket díszítettek, a közgyűjteményekben kiállított alkotásoknak, vagy az épp ekkor virágkorukat élő sokszorosított grafikáknak, melyeknek köszönhetően széles közönséghez jutottak el ezek a képek.

Nem lévén mód itt a teljes kiállítás tárgyalására, annak csak egy kis fejezetét ismertetném. A kiállítás legkorábbi műtárgycsoportjáról van szó, ami a *Hon- és népismeret képei* címet viseli, s amelynek egyes darabjai mögött a megrendelői és az alkotói oldalon egyaránt megragadhatók a különböző identitástudatok. Az itt kiállított művek ugyanakkor mint a par excellence nemzeti tér és nemzeti-nemzetiségi karakter legkorábbi ábrázolásai, mintául szolgáltak számos későbbi műhöz.⁴

A magyarországi tájak, nemzetiségek és viseletek a 18. század végétől jelentek meg a grafikai sorozatok témái között. E műfajok népszerűsége Európa-szerte összefüggött a felvilágosodás szellemiségével, az enciklopédikus tudás terjesztésének szándékával, s az ismeretek iránt megnövekedett, általános igénnyel. A 19. század első évtizedében a litográfia felfedezése és gyors elterjedése elősegítette e sorozatok széles körben való terjesztését, hiszen a korábbi – gyakran színes vagy színezett – rézmetszettel szemben sokkal olcsóbban lehetett a lapokat előállítani, és az új technika nagyobb példányszám nyomását tette lehetővé. Angliában, Németországban és Franciaországban már a 18. században divatosá vált a „festői utazás”, témája, melynek legmonumentálisabb sorozata, a *Voyages pittoresques dans l'ancienne France* 1820 és 1878 között húsz kötetben jelent meg, s jelentős hatást gyakorolt egész Európában.⁵

Magyarországon e sorozatok megszületése mögött gyakran a Habsburg-birodalomban élő, többé-kevésbé felvilágosult szellemiségű és a német nyelvű kultúrával kapcsolatban álló rétegek honismereti és tudományos tevékenység-

ge húzódtott meg.⁶ E szellemi közeg nemzetfogalma azon az állampatrióta/államközösségi eszmén alapult, amely szerint a különböző nyelvi, etnikai csoportok identitásának meghatározó eleme az államhoz való kötődés. A 17. század végétől kialakult, az utókor által *hungarus*-tudatként aposztrofált nemzettudat elvileg rendi és nemzetiségi különbség nélkül az ország valamennyi lakosára vonatkozott, valójában azonban az éppen ez idő tájt formálódó nemesi/polgári értelmiségi réteg tudhatta a magáénak.⁷ Ilyen *hungarus* értelmiségi volt például a göttingeni tanultságú Rummy Károly György, aki a Duna menti tájakat megörökítő *Donau-Ansichten* litográfiai sorozat szövegét írta.⁸ A Magyar Királyság népeiről, tájairól szerzett ismeretek terjesztése, a honi világ ábrázolása, miközben beleilleszkedett a felvilágosodás korának általános felfogásába, s a közönség részéről újfajta érdeklődést tükrözött, egyben a kollektív identitás erősítését is szolgálta.

A 19. század elején a magyar államalkotó nemzethez való kötődés mellett a birodalmi közös államnemzeti tudat is jelen volt, sőt a napóleoni háborúkban elszenvedett vereségek nyomán annak programszerű építése is felmerült. Ez az egységes történelmi narratívák kialakításának szándékában nyilvánult meg.⁹ Ezt az összbirodalmi szellemiséget közvetítették Joseph Hormayr Bécsben megjelentetett kiadványai (*Archiv, Taschenbuch*), melyekben számos magyar szerző is publikált, köztük az a Mednyánszky Alajos, aki a *Malerische Reise auf den Waagflusse in Ungern* című, Joseph Fischer metszeteivel illusztrált kötet szövegét írta. Fischer sorozatának jelentős hatását mutatja, hogy a fiatal Markó Károly számos lapról tempera és gouache technikával másolatot készített.

A 19. század első évtizedeiben a bécsi akadémián végzett kismesterek ábrázolták első ízben a magyarországi helyszíneket.¹⁰ Műveik sokszorosításához egyelőre a színezett rézmetszet vagy az aquatinta technikáját választották, melyet csak a húszas években váltott fel a litográfia.¹¹ Schrött Erasmus *Malerische Ansichten von Ungarn* című

rézmetzsorozat volt az első ilyen vállalkozás, melynek célja a hazai közönség megszólítása volt. A német származású, s az erdélyi szász közegbe integrálódott Neuhauser testvérek műveiken szűkebb pátriájukat örökítették meg: Neuhauser János 1807-ben Nagyszebenben adta ki az erdélyi tájakat és templomokat ábrázoló *Gegenden und Alterthümer aus Siebenbürgen* című füzetét, majd több mint két évtizeddel később testvére, Neuhauser Ferenc a híres erdélyi, verespataki bányáról készített olajképeket, melyeket méltónak gondolt arra, hogy a Nemzeti Múzeumnak adományozzon.¹² Franz Jaschke tájképsorozatát egy 1810-ben, a tudományos érdeklődésű Rainer főherceg társaságában tett utazás nyomán készítette, a gouache technikával készült lapokon megörökítve a festői helyszíneket és a vidékek jellegzetes viseletbe öltözött alakjait is. A sorozat egyes lapjai 1821-ben Csaplovics János szövegével jelentek meg, aki Mednyánszky Alajoshoz hasonlóan a soknemzetiségű ország néprajzi, földrajzi jellegzetességeinek ismertetését tűzte ki célul.¹³ A lapok számos, történeti szempontból jelentős helyszínt ábrázoltak, így sorozatként nemcsak honismereti jelentőségük volt, de áttételesen a birodalmon belüli nemzeti történelmet is reprezentálták.

A különböző népi típusok ábrázolása iránt a 18. században élénkült meg az érdeklődés, de a műfaj a 19. század első két évtizedében vált igazán kedveltté. A népet az idealizált romlatlanság, a nemzeti sajátosságok és hagyományok őrzőjének és továbbörökítőjének tartották, a metszeteken a nemzeti karaktervonásokat kívánták megragadni. A nemzeti vonások sztereotip ábrázolásai az önmeghatározást, s

IFJ. NEUHAUSER FERENC: VÁSÁR ERDÉLYORSZÁGBAN ►

Négy részletben.

Színes litográfia 3 lapból összeillesztve, 1819

egyben a másoktól való megkülönböztetést szolgálták.¹⁴ A sokszorosítás révén a lapok nagyobb közönséghez is eljuthattak, a képek az önkép meghatározó elemeivé válhattak.

A soknemzetiségű állam képét tükrözték s formálták a magyarországi grafikai sorozatok. Az erdélyi szász születésű s bécsi tanultságú Johann Martin Stock már az 1770-es évek végén készített muzsikus cigányokat ábrázoló sorozatot. Lapjai számos későbbi kompozícióra hatást gyakoroltak. Vincenz Georg Kiningernek a század legelső éveiben kiadott viselet-albuma ösztönözte a Neuhauser testvérek erdélyi sorozatát, de igazán sikeres és ismert a három kiadást megélt, Bikkessy Heimbucher József-féle album lett, mely már épített a nemzeti nyelvet előtérbe helyező, ébredő hazai nemzeti mozgalomra is, hiszen műve címét már magyarul is megadta.

A korszak legkülönlegesebb vállalkozása technikai és műfaji szempontból is Neuhauser Ferenc *Vásár Erdélyországban* című, 1819-ben és 1823-ban megjelentetett, három lapból álló, frízszerűen összeállítható litográfiája volt, mely egyben az első jelentős hazai zsánerkép.¹⁵ Két évtizeddel később a műfaj már reprezentatív olajképen is megjelent: Barabás Miklós *Utazó cigánycsalád Erdélyben* és *Vásárra induló román család* című művei egy-egy nemzetiség jellegzetes alakjait ábrázolták, s a korszak formálódó népkarakterológiai elképzeléseikhez kötődtek. A cigányábrázolások irodalomból is ismert tradicionális karikírozó toposzaival szemben azonban Barabás a tipizált alakok széles skáláját vonultatta fel, a románok – szlovákokhoz hasonló, s a korban igen elterjedt – komikus bemutatása helyett pedig érzelmes, idealizált megközelítést választott.¹⁶ A képek tárgya ugyan mindkét esetben a Magyarországon élő, idegenként meghatározott nemzetiség volt, de a festményeket a közönség és a kritika mint a magyar művészet első komoly eredményeit tartotta számon. A korábbi metszetekhez hasonlóan e képek az állampatrióta identitással rendelkező közönségnek szóltak, s nem véletlen, hogy a *Vásárra induló román család* a nem-

zetiségeket egyenrangú alattvalóként kezelő, államnemzeti szemléletű polgári egyesület, a Pesti Polgári Gyalog-örhad vásárolta meg, s ajándékozta a Nemzeti Múzeumnak.¹⁷

A század második harmadában a sajtóillusztrációkban tovább élt a nemzetiségek tipizált bemutatásának immár fél évszázados hagyománya.¹⁸ A megjelent táj- és életképsorozatok azonban gyakran már nem az államközösségi nemzeteszmét, hanem a nyelvi s hagyományközösségen alapuló nemzet elképzelését tükrözték: Szerelmey Miklós *Visegrád-*, vagy *Balaton-*albumai (1847, 1848) már nem az állam különböző területein élő népeknek a megismerését, hanem a magyar nemzeti öntudatot szolgálták. A birodalmi állampatrióta gondolkör s a birodalom népei összekovácsolásának szándéka a 19. század végének nagyigényű vállalkozásában, az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* kiadásában köszönt vissza.

A kiállítás további részeiben bemutatjuk, hogy hogyan jelent meg a képzőművészetben a nemzeti mitológia, a hazai történelem, a nemzeti hősök, a nemzeti tájak és a nemzeti temperamentum. Végigkövetjük a nemzet fogalmának változását, s különböző művészi megközelítéseit. A tárlat a magyar hagyományokra építő modernizmus műveivel, és a hosszú 19. századot lezáró első világháború megrázó képeivel zárul.

RÓKA ENIKŐ

Jegyzetek

¹ Legfontosabb művek magyarul: Benedict Anderson: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Bp., 2006; Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Bp., 1999; Ernest Gellner: *A nemzetek és a nacionalizmus*. Bp., 2009; Pierre Nora: *Emlékezet és történelem között*. (Szerk.: K. Horváth Zsolt) Bp., 2010; Anthony D. Smith: *A nemzetek eredete*. In: *Nacionalizmuselméletek*. (Szöveggyűjtemény, szerk.: Kántor Zoltán) Bp., 2004. 204–229.; Anthony D. Smith: *A nacionalizmus és a történészek*. *Regio*, XI/2. 2000, 5–33.; Szöveggyűjtemények, összefoglaló tanulmányok: *Nacionalizmuselméletek*.

Szöveggyűjtemény (Szerk.: Kántor Zoltán) Bp., 2004.; Debreczeni Attila: *Nemzet és identitás*. In: *Nemzet – identitás – irodalom. A nemzetfogalom változatai és a közösségi identifikáció kérdései a régi és a klasszikus magyar irodalomban*. (Szerk.: Bényei Péter, Gönczy Mónika) 197–225.; Gyáni Gábor: *Kollektív emlékezet és nemzeti identitás*. In: Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Bp., 2000. 81–94.

² *Nationalism in the Visual Arts*. (Edited by Richard A. Etlin) National Gallery of Art Washington, 1991.; *Nationalism and French Visual Culture, 1870–1914*. (Edited by June Hargrove and Neil McWilliam) National Gallery of Art Washington, 2005.; *Mythen der Nationen. Ein europäisches Panorama*. Hrsg. Monika Flacke. Deutsches Historisches Museum, Berlin, 1998.; Michelle Facos: *Nationalism and the Nordic Imagination. Swedish Art of the 1890s*. Berkeley and Los Angeles, 1998.

³ Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem*. Bp., 1974.; S. Varga Pál: *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*. Bp., 2005.

⁴ A kiállítás anyagát lényegében Galavics Géza tárta fel, s mutatta be a *Művészet Magyarországon 1780–1830*. című, 1980-ban a Magyar Nemzeti Galériában megrendezett kiállításon. Kutatásainak eredményeit publikálta a katalógusban, ezekre támaszkodtunk mi is.

⁵ Petra ten-Doesschate Chu: *Into the Modern Era: The Evolution of Realist and Naturalist Drawing*. In: *The Realist Tradition. French Painting and Drawing 1830–1900*. The Cleveland Museum of Art Kat. (Gabriel P. Weisberg) Cleveland, 1981. 21.

⁶ Galavics Géza: *Népéletkép, zsánerkép* In: *Művészet Magyarországon 1780–1830*. (Szerk.: Szabolcsi Hedvig, Galavics Géza) Magyar Nemzeti Galéria Kat. Bp., 1980. 56.

⁷ Tarnai Andor: *Extra Hungariam non est vita... (Egy szállóige történetéhez)* Bp., 1969. 82–83.

⁸ A „voyage pittoresque” korai példáját képviselő sorozatot a litográfia egyik bécsi elterjesztője, Adolph Kunike adta ki és Jakob Alt készítette a litográfiák rajzait. Lásd: Rózsa György: *Rumy Károly György csak külföldön nyilvántartott műve*. *Magyar Könyvszemle*, 2004/1. 120. évf. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00040/mksz2004_1_04.htm; A mű: *Donau-Ansichten. Vom Ursprunge bis zum Ausflusse ins Meer Nach der Natur und auf Stein gezeichnet. Von Belgrad bis zur Mündung ins schwarze Meer nach der Natur aufgenommen. Von mehreren Künstlern lythographirt*. Nachdruck der Ausgabe von 1824.; Gonda Zsuzsa: *Útirajzok. Osztrák művészek Magyarországon 1820–1880*. Szépművészeti Múzeum, Katalógus, 2001. 5–8.

⁹ S. Varga Pál: *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*. Bp., 2005. 159–166., 179–187, 212–227.; Szentesi Edit: *Birodalmi patriotizmus*. In:

Történelem-kép (Szerk.: Mikó Árpád – Sinkó Katalin) Kat. Magyar Nemzeti Galéria Bp., 2000. 73–91.

¹⁰ Galavics Géza: *A tájkép*. In: *Művészet Magyarországon* (Szerk.: Szabolcsi Hedvig, Galavics Géza). Magyar Nemzeti Galéria Kat. Bp., 1980. 48.

¹¹ A litografált táj- és városképekről lásd: Gerszi Teréz: *A magyar kőrajzolás története a XIX. században*. Bp., 1960. 32–36.

¹² *Művészet Magyarországon* (Szerk.: Szabolcsi Hedvig, Galavics Géza). Magyar Nemzeti Galéria Kat. Bp., 1980. 143.

¹³ Rózsa György: *Adatok Franz Jaschke tájképfestői működéséhez*. In: *Művészet és felvilágosodás* (Szerk.: Zádor Anna és Szabolcsi Hedvig). Bp., 1978. 443–464.

¹⁴ Galavics Géza: *A tájkép* In: *Művészet Magyarországon* (Szerk.: Szabolcsi Hedvig, Galavics Géza). Magyar Nemzeti Galéria Kat. Bp., 1980. 47.; Galavics Géza: *Népéletkép, zsánerkép* In: *Művészet Magyarországon* (Szerk.: Szabolcsi Hedvig, Galavics Géza). Magyar Nemzeti Galéria Kat. Bp., 1980. 55.; Révész Emese: *A népeletkép szerepe a nemzeti jellem kidolgozásában az 1850–1870 közötti hazai sajtóillusztráció példáján*. *Ars Hungarica*, XXXII/1. 2004. 279–280.

¹⁵ Galavics Géza: *Népéletkép, zsánerkép* In: *Művészet Magyarországon* (Szerk.: Szabolcsi Hedvig, Galavics Géza). Magyar Nemzeti Galéria Kat. Bp., 1980. 57–59, 148–160.

¹⁶ Veszprémi Nóra: *Barabás Miklós, Petőfi Sándor és az utazó cigánycsalád. Egy közös motívum a 19. századi magyar képzőművészetben és irodalomban. Művészettörténeti Értesítő* LI/3-4. 2002. 268–278.

¹⁷ *Aranyérmek, ezüstkoszorúk Katalógus* (Szerk.: Sinkó Katalin) Magyar Nemzeti Galéria Bp., 1995. 227–228.

¹⁸ Révész Emese: *A népeletkép szerepe a nemzeti jellem kidolgozásában az 1850–1870 közötti hazai sajtóillusztráció példáján*. *Ars Hungarica*, XXXII/1. 2004. 284–290.

1% METAFIZIKA

Levél Lambert Massart-hoz

...Különös végzet! Idestova tizenöt éve hagyta el apám békés hajlékát, hogy velem a nagyvilág forgatagába vesse magát, s fölcserélve a falusi élet névtelen szabadságát a művészetet dicső szolgálataival, letelepedett Franciaországban, mint a legalkalmasabb központban, ahol fejlesztheti zenei ösztönömet, amit az ő naiv büszkesége „zsenimnek” nevezett. Azóta megszoktam, hogy Franciaországot tekintem hazámnak s nem gondoltam arra, hogy másik hazám is van... Véletlen körülmény ébresztette föl bennem hirtelen ezt az érzést, amiről azt hittem, hogy kialudt, pedig csak szunnyadt. Egy reggel Velencében, egy német újságban olvastam a pesti árvíz-szerencsétlenség részletes elbeszélését. Ez szívemig hatott. Szokatlan részvétet éreztem s ellenállhatatlan szükségét annak, hogy ennyi szerencsétlen emberen segítsek. Ezek az izgalmak, ezek a fellángolások fedezték fel számomra a „haza” szó jelentését. Nagyszerű táj szállt fel lelki szemeim előtt; a jól ismert erdő volt ez, amely a vadászok kurjongatásától visszhangzik: a Duna volt, mely sziklákon rohan keresztül: a hatalmas rétek, ahol békés nyájak legelnek szabadon: Magyarország volt, az erős és bőkezű föld, amely olyan nemes gyermekeket hordoz a hátán, egyszóval: az én hazám volt! És hazafias felbuzdulásomban felkiáltottam, hogy én is ehhez az erős fajhoz tartozom. Én is egyik fia vagyok ennek az őserőtől duzzadó, zabolátlan nemzetnek, amelyre még biztosan jobb napok fognak virradni... Ó, én vad és távoli hazám,

BARABÁS MIKLÓS: VÁSÁRRA INDULÓ ROMÁN CSALÁD
Olaj, vászon, 1843

ismeretlen barátaim! óriás családom! fájdalom kiáltása visszahívott hozzád; egész bensőmet felkavarta a részvét, s én lehajtottam a fejemet – szégyenemben, hogy ily sokáig megfeledeztem rólad...

LISZT FERENC

LISZT FERENC CHOPIN-KÖNYVE

85 év után ismét magyarul

Liszt Ferenc mint tevékeny romantikus író, hatalmas zenei életművének súlya mellett lényegesen kevesebb figyelmet kap. Írásait tanulmányozva Liszt különleges oldalát ismerhetjük meg. Olyan összefüggésekre lelhetünk, melyek szoros kölcsönhatásban vannak zeneműveivel és azon belül is egész életében hirdetett művészi eszméivel. Liszt Chopinről írott könyve a szavakba öntött munkái közül is kiemelkedik költőiségeivel, a hangulatok finom megjelenítésével. Bár Liszt és Chopin barátsága valójában romantikus legenda, pályafutásuk számos ponton mutat átfedéseket és párhuzamokat.

Mindketten közép-európaiak: Chopin 1810. március 1-jén a lengyelországi Zelazowa Wolaban, Liszt 1811. október 22-én Doborjánban (ma Döblingen) látja meg a napvilágot. A két gyermek szerencsés környezetben nőhet fel. Mindkét szülő nagyon korán felismeri gyermekük kivételes képességeit, és kellő intelligenciával és odafigyeléssel támogatják azok szakmai fejlődését. A két család áldozatkészsége is hasonló. Liszt Ádám – Liszt apja, és Mikołai Chopin – Chopin édesapja – az adott körülmények között nem kis anyagi terhet vállalva megfelelő hangszeret és magas színvonalú magánórákat biztosít. Chopinék Varsóban találják meg a legjobb tanárokat Zywny és később Elsner személyében. E két zeneszerző – akikről Chopin élete végéig a legnagyobb tisztelettel beszél – alapvetően határozza meg Fryderyk zenei irányultságát és a művészethez való viszonyát. A Liszt-szülők minden vagyonukat feláldozva igyekeznek az elérhető legjobbat biztosítani zseniális fiuknak. Így válik Ferenc a Bécsben élő Carl Czerny tanítványává, ahol életre szóló zenei és zongoramethodikai alapokat kap. Chopinhez hasonlóan Liszt tisztelete mestere iránt később is zavartalan marad. Számos jelentős zongoramű ajánlása mellett beszédes példa, hogy Belgiojoso hercegnő Párizsban az itáliai menekültek javára rendezett jótékony-sági versenyén – melynek végeredménye a híres Hexameron – Liszt minden versenytársát parodizálja, kivéve Czernyt és Chopint.

Összevetve Liszt és Chopin tanulóéveit, Chopin az iskoláztatása szempontjából mégis szerencsésebbnek mondható, mivel húszéves koráig saját környezetében, folyamatos lendülettel és zavartalanul fejlődhet. Bár apja révén francia, mégis szíve mélyén izig-vérig lengyel. Műveltségét teljes egészében átjárja a lengyel irodalom és költészet és a lengyel népzene. Az önként vállalt emigráció ideje alatt szülőföldjéhez kínzó honvágygal kötődve, családjával, barátaival mindvégig következetesen anyanyelvén lengyelül kommunikál. Liszt korán belecsöppen az „utazó csodagyermek” életmódba, amely nem teszi lehetővé, hogy ismereteit szisztematikusan gyarapítsa. Ezzel még fiatalon szembesülve, önképző módon szerzi meg a később híresen széles körű műveltségét. Tizenkét éves korától Párizsban él, így a francia irodalom és kultúra szellemisége alakítja érdeklődését. A francia nyelv lesz számára az önkifejezés legtermészetesebb eszköze, sokkal inkább, mint a német, ami valójában az anyanyelve. Mivel Magyarországon nem marad családtagja, és magyarországi barátokkal sem tarthat kapcsolatot, a magyar nyelv és öntudat átmenetileg szinte teljesen háttérbe szorul életében. Egészen az 1838-as árvízig, mikortól kezdve felfedezi magyarságát és a magyar zenét is.

Chopin és Liszt igen hamar nyilvános fellépéseken vesznek részt, és a korabeli sajtó azonnal, már gyermekkorukban összehasonlíja őket. A lipcei *Allgemeine Musikalische Zeitung* 1823. januári számában így ír a bécsi 1822. december 1-jei Liszt-koncerttről: „Ismét úgyszólván az égből pottyant közénk egy ifjú virtuóz, aki a legmélyebb csodálatra késztet bennünket. E fiú teljesítménye, tekintve korát, a hihetlennel határos.” Néhány hónappal később Chopin 1823. február 24-i varsói koncertjéről ezt olvashatjuk a helyi *Kuryer dla Peci Pilknejben*: „Ez után az este után bizonyára nem kell többé irigyelnünk Bécset a Hochwohlgeborener Herr List (sic!) miatt, minthogy a mi fővárosunknak is van valakije, aki egyenrangú vele, vagy talán még nála is tökéletesebb: a Hochwohlgeborener Herr Chopin.”

Később Párizsban találkoznak, ahol Liszt jelen van Chopin 1832. február 26-án adott első Pleyel-termi koncertjén. Számos alkalommal lépnek fel együtt hangversenyen, jótékonysági esten, és produkciójuk mindig a figyelem középpontjában áll. A beszámolók a kor két legnagyobb virtuózaként említik őket, akik „egyformán magas szinten állnak és ugyanolyan mélyen átérzik a művészet lényegét”.

Mindketten gyakori vendégei a híres párizsi szalonoknak. Együtt játszanak Adam Czartorisky hercegnél, a lengyel emigráció talán legfontosabb alakjánál, Delfina Potocka grófnő szalonjában, vagy Ausztria párizsi nagykövete, Apponyi Antal grófnál. Kialakuló művész-baráti viszonyukban kölcsönösen tisztelik egymás tehetőségét. Erre az egyik ismert példa az az 1833 júniusában Ferdinand Hillernek címzett levél, melyet közösen jegyez Liszt, Auguste Franchomme és Chopin, aki ezt írja: „nem is tudom, mit firkál a tollam, mivel Liszt e pillanatban egyik etűdömet játssza, és eltereli figyelmemet becsületes gondolataimtól... szeretném tőle *elsajátítani* azt a módot, ahogyan az én tulajdon [etűdjeimet] visszaadja.” Egy másik híres levélben Liszt Chopin halála után huszonhét évvel így ír Carolyne Sayn-Wittgensteinnek: „Senki sem hasonlítható hozzá: magányosan, egyedülállóan ragyog a művészet égboltján.” A két művész viszonya 1835-ben romlik meg, amikor is az anekdota szerint Chopin távollétében, Liszt Ferenc Marie Pleyellel való találkákra használja barátja lakását. Chopint szoros barátság fűzi Camille Pleyelhez, ezért az eset roppant kellemetlenül érinti. Mivel Liszt 1835 nyarán Genfben költözik, azután pedig Itáliába, Chopin és Liszt barátsága meglazul. Kapcsolatuk javulását a magánéletükben bekövetkezett változás sem segíti. Az élettársak, George Sand és Marie d’Agoult (írói nevén Daniel Stern) között hamarosan rivalizálás kezdődik, melynek során a két zeneszerzőt aduként használják fel egymás ellen. Érdekes és sorsszerű a párhuzam George Sand és Marie d’Agoult között. Mindketten egy romantikus szigetre, egy elhagyatott kolostorba – Valdemosa és Nonnenwerten – utaznak fiatalabb szerelmükkel, ahonnan aztán csalódottan kell távozniuk. A viszonyuk felbomlásának idején mind a ketten nyilvánvaló utalásokkal teli regényt írnak híres kapcsolatukról, ügyelve arra, hogy az összes felelősséget áthárítva magukat pozitív színben állítsák be. George Sand a *Lucrezia Florianiban* Karol herceget gyenge, labilis személynek, Marie d’Agoult a *Nélidában* Guermann művészileg tehetetlennek, kistílűnek ábrázolja.

A regények megjelenése botrányokat kavart, ádáz viták alakultak ki a védelmezők és az ellentábor között. Mindeközben sem Chopin, sem Liszt nem hajlandó magát felismerni Karol, illetve Guermann alakjában.

Chopin 1841. április 26-án ismét hangversenyt ad a párizsi Pleyel-teremben, melyről Liszt is hosszú, a kicsengését illetően

azonban többféle módon is interpretálható kritikát jelentet meg a *Revue et Gazette Musicale*-ban. Annak ellenére, hogy Liszt egyhangúlag kifejezi csodálatát művésztársa iránt, Chopin és baráti köre, továbbá a családtagok is Liszt szavait ellenkezőleg értelmezik, és bántónak találják. Sérelmezik, hogy Liszt nem méltatja Chopint, a zeneszerzőt, és említést sem tesz a koncerten szereplő művekről: op. 38-as F-dúr *Ballada*, op. 40-es A-dúr *Polonéz*, op. 39-es cisz-moll *Scherzo*. Chopin az 1830-as évek végétől egyértelműen idegenkedik Liszt műveitől és a zongorajátékában található színpadi elemektől. A hangszerválasztásban a kevésbé dinamikus, de annál különlegesebb hangszínek visszaadására alkalmas Pleyel zongora mellett voksol, míg Liszt a telt, gazdag hangzása miatt inkább az Erard zongorát tartja a legjobbnak. Ebben az időben futótűzként terjed a Liszt-„mánia”. Függetlenül attól, hogy nagyvárosi koncertterem, falusi kocsmá, gyárnegyed vagy kikötő ad helyet Liszt játéknak, semmilyen módon nem nevezhető szokványosnak a koncert. A szakma és a közönség az átütő egyéniség lehegerlő játékmódjának hatására az első percektől kezdve önkívületi állapotban ünnepel. Ilyen siker, ilyen mindent elsöprő diadalmenet csak keveseknek jut. Nem csoda, ha Chopin elzárkózása mögött valószínűleg némi féltékenység is közrejátszik, mivel fizikai állapota, de leginkább gyötető lámpaláza következtében nagy közönség előtt sohasem ér el akkora hatást, mint Liszt. Ezzel minden bizonnyal tisztában is van, amikor azt mondja művésztársának: „Én nem vagyok arra való, hogy hangversenyeket adjak. Én, akit a közönség bátortalanná tesz... idegen arcok előtt elnémulok. De Ön erre van hivatva, mert ha nem tudja a közönséget megnyerni, van mivel agyonütnie azt.”

A féltékenység azonban fordítva is meglehetett. Liszt nehezen törődik bele, hogy kizárólag zongoravirtuózként tartja számon a világ, és művei, Chopinével ellentétben, mondhatni alig kapnak visszajelzést. A legújabb értelmezések rámutatnak továbbá egy, az intimitást előnyben részesítő szalonzongorista-kör és a tömegeket megmozgató pódiumzongorista-irányzat egyidejű jelenlétére és az azok közti szemléletkülönbségre is. A két művész utoljára 1845 decemberében találkozik. 1849 novemberében, Chopin halála után néhány héttel Liszt azonnal nekiáll, hogy a világon elsőként emléket állítson és önálló könyvet írjon művésztársáról.

A könyv létrejöttét több tényező is motiválja. Chopin halálával, Mendelssohn után a korai romantikus generáció újabb sarokköve

esik ki. A Schumann, Hiller, Berlioz, Mendelssohn, Chopin és Liszt fémjelezte célkitűzések, az új művészjelkép-mozgalom az 1840-es évek végére széthullani látszik. Nem csoda, hogy Liszt úgy érzi, lassan egyedül marad, és egymagának kell az irányzatot képviselnie. A közgondolkodásban még nem általános a művészetek rangjának, a művészek hivatásának elismerése. Liszt korábbi írásait is figyelembe véve, mindig is központi téma a művészeti örökség fogalma, a művészet tanítása, a művész helyzete és a társadalomban betöltött szerepe. Feltett szándéka, hogy felszabadítsa a művészt a korlátok alól annak érdekében, hogy az szabadon követhesse az ihletet és ezzel betöltse küldetését. Megszállottan követeli, hogy a művészt komolyan kell venni, mert általa válik hihetővé az a romantikus nézet, mely szerint az emberiség aranykorából már csak egyetlen maradvány létezik: a művészet.

Chopin értékrendje, zongoraműveinek szakmai elismertsége újabb kézzelfogható bizonyíték egy meggyőző példa demonstrálására ebben a fontos kérdéskörben. A cím is üzenetértékű: *Chopin*. Így, önmagában mint egy védjegy, megkérdőjelezhetetlenül. Chopin életét bemutató könyve megírásához Lisztnek hiteles információkra van szüksége, ezért kérdőívvel fordul Chopin nővérehez, Ludwikához. Az egykori kritika, a George Sand és Chopin magánéletét firtató kérdések, de leginkább a szerencsétlen időzítés – két héttel Chopin temetési szertartása után – oda vezet, hogy a gyászoló család visszautasítja az együttműködést. A kérdések megválaszolását Ludwika Jane Stirlingre, az egykori Chopin-tanítványra, a „hivatalos özvegyre” hárítja, aki azonban érdemi adatokat nem közöl. Liszt franciául írott könyve, bár tartalmaz Chopinre vonatkozó életrajzi utalásokat, megfelelő ismeretek hiányában sokszor pontatlan, ezért Liszt írását inkább egy sokoldalú, helyenként szónokias, patetikus stílusú, költői jellemrajznak kell tekintenünk.

Viszont lenyűgöző Chopin egyéniségének és az őt körülvevő világnak ihletett és képszerű ábrázolása a Liszt-könyvben. Hemzsegnek az asszociációk, a romantikus hangulatok, rejtett összefüggések, tájleírások és irodalmi idézetek. A különleges jelzők, a felsorolások, az ellentétek hangsúlyozása mind a korabeli francia romantika szellemének hatásai. Az antik világ, Dante, Petrarca, Tasso, Shakespeare, Goethe, Byron, Miczkiewicz műveinek érzékletes példáival, a közmondások, bölcsességek tömörségével

és a képzőművészeti utalásokkal Liszt nem csupán kifejtendő gondolatait, hanem saját műveinek alapinspirációit is láttatja. Könyve megírásában Carolyne Sayn-Wittgenstein, Liszt második élettársa is közreműködik – leginkább a lengyel történelmi háttérre vonatkozó leírásokkal. A megjelenés előtt Liszt elküldi a kéziratot barátjának, Sainte-Beuve-nek, arra kérve, hogy szerkessze meg, de Sainte-Beuve udvariasan elhárítja a feladatot. Az elkészült művet a *La France Musicale* című folyóirat közli először folytatásokban 1851 februárja és augusztusa között, majd könyv formában 1852-ben az Escudier kiadásában jelenik meg. 1874-ben a Breitkopf&Härtel kiadó a Chopin-könyv új kiadását javasolja Lisztnek, aki néhány egyeztetés után Carolyne-re bízta az átdolgozást. Az 1876 és 79 között alaposan kibővített, az első verzióval alig rokon második kiadás ellenőrzését az állandóan úton lévő Liszt nem tudja elvégezni, ezért a könyv megjelenése később félreértésekre ad okot. Elhatárolódni érthető okokból nem tud, de úgy nyilatkozik Frederick Niecksnek is, hogy a második kiadást „Carolyne írta”.

A Gondolat Kiadó gondozásában a 2010-es nemzetközi Chopin-év tiszteletére, a Liszt-év küszöbén megjelenő új magyar kiadás az első, 1852-es változatot tekinti mérvadónak, ezért az 1873-ban Wass Ottilia grófnő magyar fordításában *Chopin. Liszt Ferencz után* címmel megjelent könyvet adja közre a korabeli nyomdahibákat, illetve néhány kifejezést korrigálva. A nyelvezet, a hangvétel a mai beszélt nyelvhez képest első látásra távolinak, nehézkesnek tűnhet, mégis, úgy érzem, hogy ez áll legközelebb a liszti korszellemehez, ahhoz a romantikus világhoz, melynek meghatározó alakjai Chopin és Liszt. A kiadás utolsó oldalain található függelékében, a korlátozott terjedelmet figyelembe véve, csak a legszükségesebb, tájékoztató adatokat, melyek segítséget nyújthatnak összefüggések mélyebb megértéséhez. Ezt az érdekesítő könyvet ajánlom mindazoknak, akik egy sajátos chopini világ olvasása közben egy összetettebb Liszt-képet is keresnek.

(*Liszt Ferenc: Chopin. Bp., Gondolat, 2010.*)

SZILASI ALEX

A VÁRAKOZÁS BIZONYOSSÁGA

„Zengett Szíonon zsoltár”

A Kulin Ferenc és Veliky János által szerkesztett kötet a magyar kálvinizmus kulturális és civilizációs hatásairól szól, olyan témáról, amelyről már meglehetősen sokat írtak, amelyre vonatkozóan azonban adatfeltáró és értelmező kutatások is születhetnek, és születtek is ezúttal. Igazi érdekessége mégis abban rejlik, hogy 2010 felől nézve szükségképpen egy új korszak szemlélete és módszere határoz meg mindent, hiszen a rendszerváltás negatív tapasztalatai növelik meg a tétet. Nem szabad (és nem is lehet) az 1930-as évekhez kapcsolni vissza, ugyanakkor nem lehet (és nem is szabad) kihasználatlanul hagyni a 20. század első felének olyan gondolati és etikai hagyományait, amelyek nélkül aligha oldhatók meg bizonyos aktuális feladatok.

Kiindulhatunk magának a kötetnek a felépítéséből is. Előbb nyelv és irodalom kérdései kerülnek szóba, aztán politikai eszmék és intézmények, végül „egyház és társadalom”. Alighanem a fordított sorrendnek is lehetett volna létjogosultsága: a szélesebb, hogy ne mondjuk „más vallású” közönséget, az egyetemes magyar nemzetet az érdekelheti, hogy a vallás miképpen segíthet a társadalmon, azaz a társadalom mit várhat a kálvinizmustól. Jókora leegyszerűsítéssel például azt, hogy dzsentroid viselkedési allűrök, szocialista utópia és vadkapitalista anarchia helyett azt a puritán, megbízható, korrekt, munkacentrikus, kötelességelvű viselkedési normát segítse uralomra, mely naggyá tette a protestáns Skandináviát, Svájcot, az angolszász világot. A magyar kálvinizmus fejlődésre készítő, jelen specialitása éppen az lehet, hogy az említett országok a 20. század végétől eme tradicionális alapelvektől nagymértékben eltávolodtak, neoliberais, fogyasztói, sőt keresztyénellenes viselkedési mintákat követve. Tehát az ő egykori alapelveikbe akkor vetjük reményünket, amikor a szellemi és lelki Európa olyan térképén nézhetünk körül, mely nem nagyon hasonlít a háromszáz évvel ezelőttire.

Roppant kockázatos dolog tehát koncipiálni, szerencsére a kötet szerzői az esetek többségében nem is teszik. Részkérdésekről szólnak (nyilván) abban a meggyőződésben, hogy ha a maguk elé tűzött feladattal boldogulnak, ennek eredménye új református kulturális és intellektuális önszemlélet irányába mutat. Ebből a szem-

pontból szerencsés a nyelvi és irodalmi kérdésekkel kezdeni, hiszen (főleg az előbbieknél) természetes prioritása aligha vonható kétségbe. Tolcsvai Nagy Gábor a korai magyar protestantizmusban, jelesül a *90. zsoltár* Szenci Molnár Albert-féle fordításában találja meg a nyelvi közvetlenség és a kijelentési közvetítettség kettősségét. Kiderül, hogy az emberi beszéd, a nyelv az ima, az Isten megszólítása alkalmával eleve transzcendens természetű. A zsoltárszövegben tehát egyszerre van jelen a hétköznapi jelentés és a teológiai értelem. Bíró Ferenc (a felvilágosodás kori kutatások doyenje) Kazinczy kálvinizmusáról értekezik, Szilágyi Márton pedig arra a ritkán hangoztatott tényre utal, hogy Csokonai teológushallgató volt. (Szilágyi Mártonnak köszönhetjük egyébként annak végleges tisztázását, hogy Csokonait ugyan eltávolították a Debreceni Kollégiumból, ő a sárospataki jogi tanulmányait is odahagyva, költőként kívánt megélni, azaz önálló [mai szóval „szabadúszó”] művészi egzisztenciára aspirált, tehát nem vágyott arra a karrierre, amit a kollégium nyújthatott volna neki: nem akart professzor lenni Debrecenben.)

Balogh Csaba ritkán vizsgált körülményről, *Az ember tragédiája* kritikai fogadtatásának felekezeti háttéréről értekezik. Kiinduló tézise: a gyakorló katolikus Madáchtól reformátusok, Arany, Szász Károly, Gyulai vezették be az irodalmi életbe. Ez az irodalmi esemény egybeesik azzal, hogy 1860–1861-ben a protestánsokat sújtó páptens ellen a katolikus főpapság is hevesen tiltakozott. Kétségtelen, hogy Madáchtól eleve idegen volt az előző romantikus nemzedékek (Széchenyi, Eötvös) szenvedélyes katolicizmusa, sokkal közelebb állt hozzá a protestáns liberális teológia.

Részletkérdésekben akár vitázni is lehetne Balogh Csabával. Idézi például Aranyt, aki szerint Ádámot a szeretet szava és Isten keze tartja vissza az öngyilkosságtól. Majd így folytatja: „Csakhogy Ádámot Éva anyaságának híre fordítja vissza az öngyilkosság szirtjéről, az Úr ezután tűnik fel, és a végszóban csak a bizalom szava hangzik el, a szeretet nem.” (63) Való igaz. Éva anyasága tényleg az érzelem, sőt a biológia szférájához köthető, ám alighanem ez is benne volt az Úr üdvtervében, aki néhány sorral később azzal biztatja Ádámot, hogy a nő „szíverén” keresztül olyan transzcendens kapcsolat birtokába juthat, melynek létesítésére ő egymaga, önnön racionális útján képtelen.

Talán arra is utalni lehetett volna, hogy mind Arany, mind Erdélyi tévesen értelmezi a *Tragédiát*, mondván, csak az ördög láttatja

Ádámmal kétségbeejtőnek az emberiség történetét. Ez minden jel szerint félreértés, hiszen ha Lucifer az álomlátásokban valóban eltorzítaná a jövő képét (hazudna), akkor ezt az Úrnak könnyű volna megcáfolni az utolsó színben. Ő azonban hallgat, tehát Ádám jövője aligha lesz más, aligha lesz különb a Lucifer által mutatottnál. Ha Lucifer igyekezett is minél kiábrándítóbb színben tüntetni fel mindazt, ami Ádámmra vár, az ember „világmegváltó” törekvéseinek megismétlődő kudarca ítéltségét az Úr nem tagadja.

Alexa Károly teljesen új szempontot kínál Szilágyi István regényeinek értelmezéséhez, amikor a magyar kálvinista regény legújabb fejezeteként szól róluk. Vállalkozása nem egyszerű, amennyiben valóban monográfiát tervez a témáról, ugyanis a *Kő hull apadó kútba* mégiscsak másképpen kálvinista regény, mint *A rajongók*, *A kőszívű ember fiai* vagy a *Tündérvár*.

A politikai eszméket és intézményeket érintő középső részben Csorba László Széchenyi vallásosságát tárgyalja. A protestantizmussal való párhuzamot ezúttal az jelenti, hogy Széchenyi istenkereső tépelődései eltávolodnak a felekezeti kötöttségektől, már-már „magánvallássá” válva. Fazekas Csaba az 1840-es évek egyházpolitikai vitáit taglalja, kiemelve a katolikus Beöthy Ödönnek a reformátusok melletti kiállítását. Veliky János tanulmánya (*Reformátusok a polgári szabadság küszöbén*) egy egyetemes szabadság bővítő folyamat részeként elemzi az eseményeket II. Józseftől 1848-ig. Rámutatva, hogy a kálvinisták csak az uralkodótól remélhettek védelmet, s ezért taktikai okokból időnként szembekerültek a politikai radikalizmussal, így módon a reformellenes táborba sodródva.

Tőkéczy László Tisza Istvánban a református politikust látja, aki mind személyes sorsában, mind végső alapelveiben következetes maradt.

Az egyik legkomplikáltabb (sok szempontból megoldhatatlan) dilemma tisztázására Gróh Gáspár vállalkozik, amikor Szabó Dezső sűrűn jellegűt váltó protestantizmusáról szól. Szabó Dezső kétségkívül elszánt kálvinista volt, mélyebb vallásos hit, transzcendens perspektíva nélkül. (Tegyük hozzá: féktelen gögje és durvasága, idegengyűlölete és sűrű meggyőződésváltása sem éppen keresztyén lélekre vall.) A vallást történeti, kulturális örökségként becsülte, bár több ennek ellentmondó nyilatkozata is ismeretes. (Talán közelebb vinne a megoldáshoz, ha a hermeneutika nyomán nem csupán a hagyományos keretekben és fogalmakban létező

vallási meggyőződést fogadnánk el érvényesnek.) Gróh Gáspár magvas tanulmányát mintegy kiegészíti Kovács Dávid, aki Comte-ra vezet vissza Szabó Dezső szemléletét.

Kopp Erika *Kálvinizmus és magyar oktatásügy* című dolgozata új szempontból szól a református oktatáspolitikáról, ahogy Loppert Dávid pedig a két világháború közötti ifjúsági mozgalom, a Soli Deo Gloria Egyesület értelmezésével közelít ahhoz a kulcsfontosságú kérdéshez, hogy milyen szerepe is volt a kálvinizmusnak évszázadokon keresztül a magyarság szellemi és erkölcsi emelkedésében. Hozzátehetjük: a két világháború között nem közvetlenül vallási, de a protestantizmustól mégsem független elképzelések párhuzamáról is beszélhetünk. A református belmisszió céljai és módszerei nem esnek messze a minőség Németh László-i forradalmától. Ebben a megközelítésben igen fontos az, amit „harmadik út”-ként szokás emlegetni, főképpen a szárszói konferencia náci és bolsevik veszéllyel egyaránt számoló eszmeiségével kapcsolatban. Csakhogy harmadik út választása az is, amely mind a kommunizmust, mind a kapitalizmust az ördög birodalmának tekinti. (Mint az utóbbi évtizedekben példának okáért a Vatikán.) Ez pedig magyarázattal szolgál Németh László manapság sűrűn felhánytorgatott megalkuvásai dolgában. Hogy ti. némi megértéssel viszonyult a 60-as évek liberalizálódó szisztémájához. A valóságban ez az ő részéről nem elvfelelés, hanem elvmegőrzés volt. Mindig is rendkívül lesújtó véleménye volt a két világháború közötti Magyarországról, s az 50-es években is a nyugati világról. (Talán Spengler-től is örökli a polgári világ elutasítását és közeli felbomlásának feltételezését.) Amikor tehát nem a nyugat-európai jólétre és a Szabad Európa Rádió iránymutatására ügyel, amikor egy humanizált szocializmust talán még jobbnak is vél a kapitalizmusnál, akkor nem taktikázik, hanem azt mondja, amit kezdettől fogva.

Az *Egyház és társadalom* című befejező részben Szilágyi Ferenc a szociológia, a statisztika módszerével szól a Királyhágó melléki egyházkerület kialakulásáról és funkcionálásáról, majd a bihari reformátusok 20. századi demográfiai helyzetéről. Vass Csaba Max Weberrel vitázva mutat rá arra, hogy Kálvin a hivatást a felebaráti szeretet részeként fogta fel, ami kizárja a profitelv abszolutizálását. Ez a tanulmány abban a tekintetben is perspektívát nyit, hogy kiviláglik belőle: Habermas ugyan elveti azt, hogy a szekularizált polgári világ szükségképpen vonja kétségbe a vallásos világnézet igazságpotenciálját, a

vallás igazságait azonban nem ontológiai és antropológiai, inkább erkölcsi és kulturális téren ismeri el. Kulin Ferenc írása, *A politikum helye protestáns íróink gondolkodásában*, meglehetősen új kérdésfeltevés új válaszokkal. A példatár Bessenyeitől Németh Lászlóig terjed: a protestáns írók inkább azonosultak a nemzeti, mint a szociális vagy forradalmi eszmékkal, miáltal a kálvini etika érvényesült náluk.

A „Zengett Színonon a zsolttár” nemcsak sok részeredménnyel teljes, hanem elvi állásfoglalásával is. Mit tegyünk? – hangzik el sokszor a kérdés. Látszólag nem nehéz megadni a teendőket, valójában mégsem egyszerű az eligazodás, hiszen sok esetben a jó szándék is tévútra vezethet. Mi a sürgető és az előrevívő? Legutóbb a református lelkészek szocialista politikai rendőrséggel kapcsolatos tevékenységének feltárása mutatkozott fontosnak, ami azonban aligha hozta meg a kívánt eredményt. Nem tudni, hogy a beharangozott „megtisztulás”-nak tapasztalható-e bármiféle jele. Nem vitás: már-már a „rabtartók” felmentése lett volna, ha a koncentrációs táborok felszámolása után a fogvatartottak közül az „együttműködők” leleplezését tartották volna a leglényegesebbnek. A mulasztások és a bűnök feltárása ugyan valóban mindenkor elengedhetetlen (persze kárörvendő és pozíciónyerő ambíciók nélkül!), de sokkal inkább előrevívő azon örökérvényű princípiumok felismerése, melyek az újrakezdés biztosítói. Értékfogékonyság és értékfelismerés az, amit e kötet szerzői tanúsítanak olyan értékekre vonatkozóan, amelyek valóban egy művelt és morálisan emelkedő reformátusság és nemzet segítői. Az igény egyértelmű, a szándék sem lehet tétova, hiszen igen sokakban él, még ha a színrelépés és szerepvállalás akadozik is. Ám türelmetlenség helyett itt is az önértelmezés, a biztos rátalálás van a helyén. Hiszen lehet, hogy az igényben már a bizonyosság mutatkozik meg. A kötetben idézett biztató gondolat Pascal nevezetes Jézus-mondása: „Vigasztalódjál: nem keresnél, ha már meg nem találtál volna.” Csakugyan: abban, hogy oly kitartóan várunk valamit a magyar kálvinizmustól, igencsak az nyilatkozik meg, hogy tőle, egyedül tőle remélünk valamit, ami hiányzik, s amire a várakozás már maga bizonyosság.

(„Zengett Színonon a zsolttár”. *A magyar kálvinizmus kulturális és civilizációs hatásai*. Szerkesztette: Kulin Ferenc és Veliky János. Budapest, Argumentum, 2010. 284. o.)

ÚJ VATIKÁNI MEGÁLLAPODÁS?

Az elmúlt két évtizedben többször jellemezte furcsa kettőség a Magyar kormány különféle erőinek Vatikánnal kapcsolatos kommunikációját. A kapcsolatok helyreállítását a Németh-kormány külügyminisztereként még Horn Gyula kezdeményezte 1990-ben. Ugyanő volt, aki párttársai és liberális koalíciós partnere legnagyobb meglepetésére 1997 júniusában megkötötte a vatikáni megállapodást, amelyik a katolikus egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdéstről szólt. Horn Gyula kommunista pártelőéletét és a katolicizmus iránti közömbösségét ismerve hatalmpolitikai racionalitása lehetett a nyitásnak, ha ugyan nem egy sokak által feltételezett „rendszer váltó-forgatókönyvet” hajtott végre – nem egészen saját akaratából. De bármi motiválta is, 2002-től, a Medgyessy-, majd a Gyurcsány-kormányok működése idején nyilvánvalóvá vált, hogy törekvései komoly ellenállást szültek politikai elvtársai körében – legalábbis a retorika szintjén –, ezért a szerződés megkötéséhez nyilvánvaló bátorság kellett.

A kormányzati szándékban megmutatkozó disszonancia tehát minden esetben a hazai baloldal megosztottságára volt visszavezethető: baloldali kormányok idején mértékadó kormányzati politikusok és a politikai hatalmat megszerző pártok (később már inkább csak nehezen mérhető társadalmi erők) képviselői többször fenyegetőztek az 1997. évi CXXIV. törvényben lefektetett vatikáni megállapodás részleges vagy teljes felmondásával. (Magát a megállapodást az 1999. évi LXX. törvény tartalmazza.) Így történt 2003 januárjában vagy 2004 februárjában, amikor a korábbi években megszokott antiklerikális három Gábor, Horn, Fodor és Demszky mellé felsorakozott a Miniszterelnöki Hivatal egyházpolitikai tanácsadója, Buda Péter is, akit az érdeklődők korábban a Human Rights Without Frontiers regionális irodájának koordinátoraként ismerhettek meg.

A szerződésbontást kezdeményező támadások időzítése azonban felveti annak gyanúját, hogy az akkor még jelentős állami támogatást kapó és kormányzati pozícióba kerülő SZDSZ képviselői valójában nem a nemzetközi szerződést kívánták látványos gesztussal kísérve negligálni – hiszen ez megtehető csöndben is, és meg is tették –, hanem csak az egyszázalékos adófelajánlások idején a

főellenségnek tartott katolikus egyház iránti önkéntes adakozó kedv csökkentésére törekedtek. Az üzenet ugyanis dekódolható úgy is: minek ajánljuk fel adónk egy százalékát a katolikus egyháznak, amikor annak intézményei állami támogatást kapnak.

Talán ez volt az értelme a 2005 februárjában megrendezett politikai performanszoknak is. II. János Pál haldoklása idején a magyar politikai élet porondjáról azóta remélhetőleg örökre eltűnt Horn Gábor ígerte meg az „egyház és politika egyszer és mindenkorra történő” szétválasztását. A hit magánügy, jelentette ki a politikus, ezért az egyházak nem finanszírozhatók közpénzből. Szokatlan módon 2005-ben azonban a kérdést még több alkalommal is felvetette a liberális oldal: a nyár folyamán például a magát katolikusnak tartó Göncz Kinga ifjúsági, családügyi, szociális és esélyegyenlőségi miniszter levelét „szivárogtatták ki” ismeretlenek, amelyben a vatikáni szerződés felbontását javasolta.

Több alkalommal hasonló módon fogalmazott meg kritikát a vatikáni megállapodással kapcsolatban Gyurcsány Ferenc miniszterelnök is. Eleinte ugyan a szerződés betartását ígerte, 2006-ban azonban bizottságot hozott létre a megállapodás felülvizsgálatára, melynek vezetését Tamás Pál szociológus vállalta el. Nem kétségbe vonva a miniszterelnök és a bizottság tagjainak (Horányi Özséb, Koncz Gábor, Kozma Tamás, Lamm Vanda, Máté-Tóth András, Wildmann János) jóhiszeműségét, egyes jelek alapján úgy tűnik, mintha működésük valódi célja annak kipuhatolása lett volna, milyen következményekkel járna az 1997-es megállapodás felszámolása. Tamás Pál azonban végül nagyjából jónak nevezte a vatikáni–magyar megállapodást, ezért az egyházi szociális és oktatási intézmények fenntartásához szükséges állami hozzájárulás egy részének törvénytelen elvonásán kívül más nem történt. (A magyar kormány részéről nem ez volt az első alkalom, hogy nem vették figyelembe valamely Vatikánnal kötött megállapodást. Az 1990. február 9-én aláírt szerződés például rögzíti, hogy a kölcsönös érdeklődésre számot tartó egyedi kérdéseket a felek a jövőben közös megállapodás útján oldják meg; ám ehhez képest sem az egyházi ingatlanok tulajdoni kérdésének rendezéséről, sem az oktatási törvényről, sem a könyvtári, sem a levéltári törvényről nem egyeztetett a magyar kormány a Szentszékkal.)

Pedig nyilvánvaló, hogy az 1997-es törvény részben átgondolatlan, részben túlhaladott. Tehát nagyon is célszerű lenne változ-

tatni rajta. Az azonban nagy szerencse, hogy Gyurcsány Ferenc vagy Horn Gábor nem kezdett egyházi törvény barkácsolásába, és nem kíséreltek meg új megállapodást kötni a Szentszékkel. Van elég szegyeennivalónk ebből a korszakból enélkül is.

Talán a törvény hiányosságai közé sorolható, hogy semmiféle garancia nem szerepel a betartására vonatkozóan. Ezért történhetett meg, hogy a Magyar Állam – az Állami Számvevőszék és az Alkotmánybíróság törvénysértést megállapító döntései ellenére – sem volt hajlandó az egyházi oktatási és szociális intézményeknek kifizetni a nekik járó támogatás egy részét; sőt, az oktatási minisztérium gyerekes alkudozásba kezdett a támogatás kiszámításának módjáról. De hiányosság az is, hogy míg az oktatási és szociális intézményekre vonatkozóan viszonylag részletesen szabályozva van, hogy az állami támogatás mértéke azonos kell hogy legyen az azonos funkciójú állami fenntartású intézményekkel, addig az egyházi levéltárak, könyvtárak, múzeumok fenntartásával kapcsolatosan csak annyit ír: anyagilag ugyancsak támogatja őket, még hozzá – a mindenkori államháztartási lehetőségek, illetve az ellátandó feladatok figyelembevételével – az 1997. évi támogatás összegét alapul véve. Akárhogy nézzük is, de ez a kitétel semmiképp sem nevezhető megnyugtatónak, hiszen 1989-ben nem történt meg a negyven éven keresztül minden létező eszközzel elnyomott egyházi közgyűjtemények rehabilitációja; sem anyagi, sem erkölcsi értelemben. Ráadásul 1997 óta új intézmények is létrejöttek, amelyek így nem szerepelhettek a támogatásban. A könyvtári és levéltári törvények sem kezelik megfelelően e problémát, ráadásul az ország legnagyobb „szponzora”, a Nemzeti Kulturális Alap immáron csaknem két évtizede nem is nagyon veszi figyelembe pályázati kiírásainál az „egyházi könyvtár” vagy levéltár, múzeum kategóriát nem ismerő törvényeket. Pedig a törvényi rendezés elengedhetetlenül fontos lenne, hiszen az Európai Unió nem kevés forrást kínál a vallási turizmus fejlesztésére, ehhez pedig az első ésszerű lépés az egyházi közgyűjtemények jogi, finansziális és erkölcsi rehabilitációja. Jelen helyzetben méltányos nem csupán az azonos közszolgálati feladatok ellátásához adott azonos támogatás biztosítása, hanem a nivellálás, hiszen az egyházi gyűjtemények hatalmas lemaradásban vannak.

Most van az a kegyelmi idő, amely nagyon is alkalmas a Szentszékkel való megállapodás újratárgyalására. Szerencsés esetben a

történelem folyamán először sikerülhetne Magyarországnak átfogó konkordátumot kötnie az Apostoli Szentszékekkel. 1855-ben ugyan megegyezett IX. Piusz pápa Ferenc Józseffel, ám ezt a konkordátumot a magyar püspöki kar sohasem ismerte el Magyarországra érvényesnek, mert sértette a magyar egyház integritását, ráadásul a Szent Koronával meg nem koronázott uralkodó kötötte. A későbbi megállapodások viszont mind részlegesek voltak.

Amikor 2010. december 6-án délelőtt XVI. Benedek pápa a Vatikánban magánkihallgatáson fogadta az Orbán Viktor miniszterelnök vezette magyar delegációt, valószínűleg a vatikáni–magyar kapcsolatok alakulásának áttekintésén kívül szó lehetett a konkordátum előkészítéséről is. Erre a delegáció egyik tagjának, Szijjártó Péternek az MTI-hez eljuttatott nyilatkozatából is következtethetünk. Orbán Viktor szóvivője elmondta, hogy a pápai magánkihallgatás után Tarcisio Bertone bíboros államtitkárral folytatott megbeszélés során megállapodtak egy időtálló, távlatos szerződés előkészítéséről.

A most érvényben lévő, Horn Gyula-féle megállapodás ugyanis, bár történelmi tett volt, időtállónak és távlatosnak sem nevezhető. Csupán az Antall-kormány alatt kialakult gyakorlatot öntötte jogi formába. Ez a megállapodás biztosította, hogy az elmúlt nyolc év szélsőségesen egyházellenes politikai viszonyai között is megmaradhettek az egyházi fenntartású iskolák és kórházak, de arra már nem volt alkalmas, hogy az egyházi oktatási és szociális intézményeket a hatalom ne másodrangúként kezelje. A 2010-ben felálló új kormány egyetlen pillanatig sem vonta kétségbe a történelmi egyházak társadalmi fontosságát, nem vitatta a négy milliárd forint összegű oktatási kiegészítő normatíva kifizetésének jogosságát, és 2010. december 28-án részben ezekről a kérdésekről megállapodást kötött Erdő Péter bíboros, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke és Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes. Ez persze csak az igazságosság helyreállítása és a jó szándék kinyilvánítása. Egy új, időtálló alapszerződés kidolgozásához még sok munkára lesz szükség.

FÁY ZOLTÁN

ÉRVÉNYESEK VAGYUNK-E?

Varsói gondolatok I-III. címmel portrét készített Pörös Géza Krzysztof Zanussiról, Krystina Jandáról és Agatha Buzekről. Három különböző nemzedék kiváló művésze osztja meg gondolatait, töprengéseit a nézőkkel életéről, művészetéről, hazájáról. Krystina Janda nevét Andrzej Wajda *Márványemberéből* jegyeztük meg 1975-ben, ahonnan pályája töretlenül ívelt fölfelé. 1990-ben Cannes-ban Arany Pálmát kapott a *Kihallgatás* című filmben nyújtott alakításáért. Rendezőként is kipróbálhatta magát filmen, színházban. Mesterének ma is Wajdát tartja, akitől egyebek között azt tanulta: legyünk mindig elégedetlenek magunkkal.

Hazája egyik legnépszerűbb művésze. A népszerűséget, a közönség szeretetét, tiszteletét nem „Vacsoracsatá”-kban, „Heti hetes”-ekben szerezte, nem ült paradicsommadárnak öltöztetve tehetségkutatónak eladott show-műsorokban sem, csak dolgozott. Öt éve például színházat alapított. „Azt hiszem, akkor megbolondultam. Eladtam a házamat, hitelt vettem föl, s megvásároltam egy lerobbant mozit, hogy művészsínházat csináljak... S a közönség jött utánam egész Varsóból.” A Teatr Polonia felépítése után ma már egy második mozit is színházzá alakított. Igaz, azt csak bérlő, mert hétszázötven férőhellyel talán ki tudják gazdálkodni a főntarthatóságot. Mert hiába az alapítványi forma, az állam a magánsínházat nézőnként csak három zlotyval támogatja, míg az államit százzal.

„Az idén nehéz helyzetben van Lengyelország. Először a nemzeti gyász, aztán az árvíz. A színházaim anyagi helyzete nem rózsás” – mondja Krystina. De nem panaszként, nem másokra mutogatva, inkább tényként, feladatként, amit majd megold. S hogy mit tart sikernek? Az életét, a három gyerekét, a harminc évig tartó házasságát (férje, Edward Klosinski operatőr két éve halt meg). A reggeltől estig tartó munkát, hogy nem derogál neki műsorszöveget írni sem, mert mindössze húszan dolgoznak a két színházban. Folyamatosan olvas, keres, szemmel tartja, hogy mi történik a világban. Így bukkant rá Máaira is, akinek írásművészete lenyűgözi, és most épp a *Kalandot* mutatják be, Jan Englerttel a főszerepben.

Bámulom a törekeny, szőke asszonyt: honnan az érzékenység, az erő, az állandó megújulás képessége? A kulcsmondat, a „titok” valószerűleg ez: „Időről időre elenőriznünk kell magunkat, hogy érvényesek vagyunk-e.” Ennyi az egész? Ilyen egyszerű? Bizonyá-

ra, csak nálunk ezt a kérdést nem szokás feltenni. Mert ugyan hányan is válaszolhatnának rá igennel, például a filmszakmában?

S hogy miért nálunk ez a morális deficit? Ahhoz Zanussi gondolatait továbbfűzve juthatunk még közelebb. Életművének fő kérdése, létezik-e, létezhet-e morálisan megformált élet a mai világban?

A riportfilm bekezdésekre tagolva járja körül a négy évtizedes, rendkívül következetes pályát. „Néha azt gondolom, hogy legjobb filmjeimet még nem készítettem el” – mondja bizakodva a hetvenegy esztendő rendező. Sikernek tartja, hogy abban a korban, ahol a pénz és az izlés fényévyire távolodott egymástól, mégis vannak nézők, akik követték őt engedmények nélküli művészi pályáján. S végezetül miről is szólhatna, mint Lengyelországról – mert számára a lengyelsége, bár valamennyi világnyelven beszél és sokat dolgozhatott külföldön, olyan természetes, mint a levegővétel.

„Elég jól álljuk a sarat. Nem vagyunk olyan elvadult ország, mint néhány szomszédunk. Mi, egyedüli nemzetként, alulról küzdöttük ki a szabadságot. Mi magunk harcoltuk ki a szabad választásokat, az emberek akarták így, nem a hatalom... Úgy érezzük, jogunk van az önálló gondolkodáshoz, már nem akarunk mindenáron a Nyugathoz igazodni. Kivívtuk a gondolkodásunk, a világlátásunk szuverenitását.” Ez a komoly erkölcsi tőke hiányzik nálunk. A múlt elhallgatása, a szembenézés hiánya, a pártok árnyékában a maga javáért felsorakozó s így tekintélyét veszítő értelmiség a Kádár-kor fojtogató öröksége.

„A szocializmus csendben öl, mint a szén-monoxid” – írta Krzysztof Varga, s ezt az elmúlt két évtized történései igazolják. A legvidámabb barakk puha diktatúrája megpuhította a gerinceket, megkövetelte a történelemmentes tudatot, és végül hamis nosztalgiákkal fertőz. A harmadik magyar köztársaságban háromszor alakíthattak kormányt a szocialisták, a gulyáskommunizmus kései árát fizetjük ma is. Esterházy Péter megírta a szegény, sorsüldözött besúgó megható történetét, Lányi András szabadon idézve a „*Térdre magyar*”-t, és utána már megállíthatatlan volt az árulók megdicsőülése. Morálisan megformált élet? Nálunk? Jószerével csak immorálisan megformált életet lehet láthatunk a közéletben, a művészetben. A részegen többször balesetet okozó színész alig fél év múlva diadalmasan térhet vissza a képernyőre. Papp Lajos professzor szívútja, kálváriája viszont csak

szamizdatvetítéseken látható, ahogyan a közszolgálati televízióban Makovecz Imre is csak éjjeli műsorba fér be. „Csak csendben, csak halkán, hogy senki meg ne hallja...” Ez a való világ.

Wajda nyolcvanévesen kötelességének érezte, hogy leforgassa a *Katýnt*, és közel hárommillió lengyel látta moziban. Jancsó Miklós ekkortájt, talán az *Ede megevé ebédemet* csinálta, s ötezer ember ha kíváncsi volt rá. Pedig a hatvanas–hetvenes években a két rendező kamerájával még együtt írta Közép-Kelet-Európa történelmét.

Míg az érdekérvényesítésben oly ügyes filmszakma napjainkra felszámolta az értékteremtő filmgyártást, addig Lengyelországban filmek készülnek az orosz megszállásról, a besúgókról, s Wajda nyolcvanhárom évesen filmet tervez Lech Walesáról. Egyébként filmiskolája, stúdiója van. Mert a lengyelek tudják, amiről nálunk oly sokszor és sokan hajlamosak megfeledkezni: hogy a kultúra mindenekelőtt folytonosság. A múltat szerencsére nem lehet „véggépp eltörölni”. Csak megismerni, feldolgozni, beépíteni. És időről időre újra fel kell tenni a kérdést politikában, művészetben, magánéletben: érvényesek vagyunk-e még?

TÓTH KLÁRA

A BÁNFALVI PÁLOS–KARMELITA-KOLOSTOR FELÉLEDÉSE

Bánfalva mintegy három kilométer távolságban Sopron központjától, a városhoz kapcsolódó, vele lassacskán össze is épült önálló község volt. A Soproni-hegység lábánál, a *Löwer*-aljától a Brennbergi-völgyig helyezkedik el. A hegyoldalban áll a templom, melyhez díszes lépcső vezet. Felérkezve a falu háztetői felett a Lajta-hegységig lehet látni. A templom összeépült egy kolostorral, melyet 1949-ig apácák laktak, miattuk Sopronban mai napig a karmeliták kolostoraként említik, pedig a sopronbánfalvi kolostort a pálos rend alapította. (A felvezető lépcső alján kialakított tér is a Pálosok tere nevet viseli.)

Egy 1441-es feljegyzés még csak kápolnát és egy remetét említ, 1481-ben már templomról szólnak. Sopron város tanácsa ekkor kérte a pálos rendet, hogy telepítsen ide kolostort. Telket, építőfát,

téglát adományozott erre a célra. 1492-es keltezésű az alapító oklevél. 1509-ben egy harangtorony is épült. A törökök 1532-ban feldúlták a kolostort, a szerzetesek Bécsújhelybe menekültek. A kolostor újjáépítéséről 1643-ban esik szó, a mecénás Nádasdy család címere máig erről tanúskodik is. Ezt követően az épület a pálos rend noviciátusát szolgálta. 1728-ban tűzvész pusztította, de legkésőbb 1751-re elkészült a kijavítás. II. József rendelkezése a szerzetesek 1786-ban elvonultak. A hívek ezután a faluban álló, középkori eredetű Mária Magdolna-kápolnát is elegendőnek tartották az istentiszteletekhez, majd 1827-ben újból használatba vették az adományaikból megújított hegyi templomot. Időközben, már 1788-ban megvásárolta a város a kolostort, s abban helyőrségi kórházat rendezett be. Végül is 1892-ben Zalka János győri püspök telepítette ide a karmelitákat, ekkor épült a templom szép, magas tornya. Ezzel nyerte el az együttes a máig őrzött arculatát.

A csodálatos lépcsőt Nagypál Judit építész tervei szerint 1978-ben a műemlékvédelem helyreállította. A posztamenseire állított eredeti 14 szoborból ugyan csupán négy maradt épségben, de a többit is sikerült kiegészíteni. Súlyosabb veszteség érte a kálváriát, melynek helyreállítását még ma is csak tervezik.

Bánfalva többségében német anyanyelvű lakosságának nagy hányadát 1946-ban szégyenszemre kitelepítették. A községet a városhoz csatolták, és azóta hivatalosan Sopron-Kertvárosnak titulálják. A templomban az 1970-es években szakszerű műemlékvédelmi munkát végeztek. Ennek legfőbb eredménye a gótikus ablakokkal megvilágított szentély (korábban a karmelita nővérek elzárt templomrésze) kiszabadítása volt. (Építész Sedlmayr János volt, a kőszobrászati munkákat Szakál Ernő készítette. Az előkerült töredékek nyomán a templomhajóhoz tartozó három mérműves ablakot is ő rekonstruálta és faragta újra, de ezeket akkor nem tudták elhelyezni, mert a templom keleti oldalfalát elfedi a kolostor.)

A nővérek rendjének feloszlását követően a kolostorépület egy ideig szociális otthonként működött, majd gyengeelméjű betegeket helyeztek el benne. Ezzel a volt kolostor az enyészet határáig süllyedt. A rendszerváltást követően a karmelita rend visszakapta, de használatba venni nem tudta, ezért eladta.

Eddig az előtörténet. Azért részleteztem ennyire, hogy egy Trianonban el nem csatolt területen, korábban többször is károsult, de 1949-ig mégis rendeltetésszerűen használt, ám a szerzetesrend

szigorú regulája miatt elzárkózott és így a közönség által alig ismert kolostornak a magyar sorsba illő tragikus krónikáját híven szemléltetem.

Most eltérek a szürke reménytelenség hangnemétől, és felelevenítem egy eszembe jutott emlékemet. A budapesti Műegyetem építészmérnök-hallgatói éveken át írták-rajzolták-szerkesztették tréfás krónikájukat, a *Megfagyott muzsikust*. Ennek egyik régi számában kis rajzsorozat jelent meg, mely egy műemlék sorsát elevenítette fel. Az első képen a tatárok dúlják fel az épületet, a következőn a törökök. Majd árvíz rongálja meg, s a negyedik képen tűzvész pusztítja. A záró kép pedig azt mondja: „Most éri a legnagyobb csapás: A műemlékvédelem újjáépíti!” Szerencsére a bánfalvi kolostorral nem ez történt. Ellenkezőleg.

A kolostort a karmelita rend eladta, a vásárló Kogart Galéria tulajdonosa, Kovács Gábor jó mecénásnak bizonyult. Norvég alapítványi segítséggel egy korszerű szálloda színvonalán álló, meditációs és konferenciaközpont-szálloda-pihenőt alakított belőle. Talán nem túlzok, ha azt mondom, nem csak alakított, inkább varázsolt. Az épület műemléki helyreállítása 2010-ben fejeződött be, novemberben volt az átadás. A tervezők Magyar Éva, Pazár Béla építészek és Dávid Ferenc művészettörténész (aki néhány évvel ezelőtt még Sopronbánfalván a kolostor közelében lakott). Remek munkát végeztek a kivitelezők is. Az épületben 2011. március 1-jén 18 egyágyas és 5 kétágyas szobában nyitják meg a vendégfogadást. A belépő a kolostor kerengőjén először annak szép udvarával találkozik. Az egyemeletes, a tetőtér részleges beépítésével kiegészített épületben felvonó is működik. Az építkezés egyik nagy attrakciója, hogy a templomhajóval érintkező falat áttörték, ezzel sikerült az említett merműves ablakok közül kettő csúcsíves záradékat elhelyezni. Így most a kolostorból a templomba is be lehet látni. A megoldás mégsem zavarja a hívők áhítatát, sem a templomnak a falfestményeit. A czestochovai Fekete Madonna oltárkép másolata és a szép szentély mellett ezzel a templomtér látványa is gazdagodott.

A kolostorszálló másik kimagasló értéke a szerzetesek egykori refektóriumának szállodai étteremként való megtartása, illetve átalakítása. Itt nemcsak a térhatás, de a rekonstruált festmények is megkapóak. Több tucatnyi meszelésréteg lehántása után a restaurátoroknak sikerült helyreállítani az 1719-ben készített mennyezetfreskókat, melyek a pálos rendet alapító Szent Özséb életének

jeleneteit mutatják be. Felesleges említeni, hogy a vendégszobák minden komforttal el vannak látva. A vendégek részére könyvtár is nyílik, ehhez most gyűjtenek is kiadványokat.

A templomhoz és az új kolostorszállóhoz a hegyoldalban szűk, egynyomos út vezet. Az ide térő vendégeknek ez a környezet teljes nyugalmat, csendet, egy kolostorhoz illő elzárkózottságot biztosít. A kolostor kertjéből az említett szép kilátás nyílik. A karmelita apácák szigorú elzárkózottsága miatt a kertnek hegy felőli oldala magas fallal volt és van körülvéve. A kertet pedig a meditáció és a pihenés lehetőségéhez illő módon virágok és pázsit között vezető kis sétánnyal illesztették a kolostorszállóhoz.

A sopronbánfalvi kolostor évszázadokon át el volt zárva a falu és a közeli város lakói elől is. De most kitarult az egész világ előtt. A templom tornyát már évek óta esténként megvilágítják, most nappal is fény derül az együttes egészére. Bánfalva az elmúlt két évtizedben családi házas beépítésekkel a régi falu többszörösére növekedett. Nyugat felé terjeszkedik, szinte már Ágfalvát közelítik a házak. Az új utcanevek régi soproni nevezetes emberekre emlékeztetnek. Rozsondai Károlyra is, aki éppen Bánfalva történetével foglalkozó tudós tanár volt, Wälder Józsefre, aki 1905-ben a város szabályozási tervét készítette, ami akkor urbanisztikai úttörésnek számított. Bánfalva kulturális felemelkedésének megannyi jegye mellé most a feléledt pálos-karmelita kolostor csatlakozik.

KUBINSZKY MIHÁLY

VÁLTHATUNK-E TÖRTÉNELMET?

Amikor az új évvel kapcsolatos várakozásainkat próbáljuk megfogalmazni, aligha tekinthetünk el a mögöttünk álló év történéseinek, folyamatainak áttekintésétől. Különösen akkor fontos a visszatekintés, amikor *éppen egy ilyen* elképesztő évet hagyunk magunk mögött. Azaz ahogy hagyjuk: folytatjuk.

De mit folytatunk? Csak a múlt évet? Vagy a két évtizede kezdett rendszerváltoztatást? Vagy inkább az elmúlt nyolc év csődtömegének fölszámolását? Úgy nézzük-e az egykori pártállam örökségét, hogy két évtized politikai evolúciója és a lassanként lezajló generációváltás után akár el is felejthetnénk?

Tudjuk, hogy évkezdetek ritkán jelentenek korszakhatárt. Mindig természetesen folytatódik az a valami, amiben élünk, benne az is, amitől szabadulni szeretnénk. Folytatódnak a lezáruló év folyamatai (azért ez a nevük), és nem vesznek tudomást arról, hogy naptárt cseréltünk.

E lapokon is esett róla szó, hogy 2010 drámai változásokat hozott, és ezek jelentős részben épp a (viszonylagos) távlatot teremtő két évtized lezárására irányultak. De vajon miért vált fontossá ez a „lezárás”? Nem inkább folytatni kellene az 1990-től zajló változtatásokat? Elméleti választ erre roppant könnyű adni: éppen a változtatás megtorpanása, illetve teljessé tevésének szándéka miatt kell befejezni, abbahagyni, lezárni azt a szakaszt, amely nem hozta meg a várt, elvárt eredményeket. Mert az eltelt két évtized, korszakos változásai ellenére azt érezhetjük, hogy az átalakulás *rossz folytonosságával* szakítani kell: ez jelenthetné egy valóban új korszak kezdetét. Mondhatjuk úgy is: a belpolitika törésvonala a „rossz folytonosság” és az újrakezdés akarata között húzódik.

A probléma nem új. 1998-ban a politikai közbeszéd részévé vált a Fidesz kormányalakítását előkészítő egyik fontos szlogen: *kormányváltásnál nagyobb, rendszerváltásnál kisebb* fordulatot szeretnénk végrehajtani. Most, tizenkét évvel később, jóval súlyosabb helyzetben ez nem hangzott el – de a kormányzati munkában mégis ilyesmi történik. Miért nem halljuk mégsem az egykori mondatot? Elsősorban alighanem azért, mert a szavak jelentése átalakult. Még az olyan egyszerű kifejezése is, mint az, hogy *kormányváltás*, aminek aktusát a közvélemény (függetlenül attól, hogy ilyesmit a magyar alkotmány nem tartalmaz) a négyévenként sorra kerülő parlamenti választásokhoz kötötte. Az elmúlt nyolc évben kiderült, hogy hibásan. Sem a kormány, sem a kormányzati irány nem kötődik ilyen határozottan a parlamenti ciklusokhoz, az országgyűlési választásokon kifejezett választói akarathoz. Még a kevésbé figyelmes szemlélő számára is világossá válhatott, hogy a választások között a képviselők nem az állampolgárokat képviselik a parlamentben, hanem a (közvetve) a kormány(fő) által irányított frakciók tagjaiként támogatják azokat a döntéseket, azt az akaratot, amelyeket egy szűkebb, a társadalommal nem konzultáló kör határoz meg. Ennek megfelelően a választóktól elszakadt képviselők az őket „helyzetbe hozó” vezetőik szándékait szolgálják. Ha úgy adódik, azt is támogatják,

ha pártjuk miniszterelnöke cseréjével (a köznyelvben ezt értjük kormányváltáson) kívánja a maga érdekeit szolgálni.

Kormányfőváltásra volt ugyan példa 1994-ben is, de akkor Antall József fájdalmas korai elvesztése teremtett kényszerhelyzetet. Nem váltás, hanem utódlás történt, amelyet – már csak a ciklusból hátralévő rövid idő miatt sem – nem követett irányváltóztatás. A 2004-es Medgyessy–Gyurcsány, majd 2009-ben a Gyurcsány–Bajnai-csere azonban pártpolitikai döntés nyomán ment végbe. Ezek a taktikailag végiggondolt cserék a politikai irányvonalak tényleges változását hozták. Ez ugyan az akkori vitákban kevéssé tükröződött, hiszen mind az ellenzék, mind a kormányoldal számára a folyamatosság, a tartalmi folytonosság hangsúlyozása, a változtatás látszólagos voltának bizonygatása ígért több politikai hasznot. Ellenzéki részről a váltás okának tekintett népszerűségcsökkenés folytatása, a másik oldalon a legitimitás erősítése, illetve az esetleges külső bizonytalanság csökkentése érdekében.

A politikai retorikán túl tényleges folytonosság mutatkozott a kormányzati gondolkodásmód változatlanságában. A neoliberális gazdaságpolitika, a költségvetés „húzd meg – ereszd meg” módszerre épülő, a hetvenes évektől tartó rutinja, a távlatos társadalompolitikai gondolkodás hiánya, a növekvő korrupció, és – főként – a valós problémákkal való szembenézés hiánya változatlan maradt, ahogyan az egyre mélyülő válság kezelésében való tehetetlenség is. A Medgyessy Péter által a hatalomszerzés érdekében megkezdett drámai túlköltekezést a 2006-os választásig Gyurcsány a mind fenyegetőbb államcsődhöz közeledve, az egyre kritikusabb helyzet ismeretében is folytatta. A választási győzelem után, kapkodó változtatási kísérletei közepette, homályos körülmények között nyilvánosságra került titkos beszédével pedig polgárháborús jeleneteket, tartósan romboló politikai válságot idézett elő. A kalandorság ismerveit kimerítő kormányzásának teljes kilátástalanságából menekülve a csődgondnokságot adta át Bajnai Gordonnak, aki maga is részt vállalt a helyzet előidőzésében. Kormányfőként viszont megállította a szakadékkba rohanó kocsit: végrehajtva a mentőövet dobó IMF és az EU ajánlás formájában érkező rendelkezéseit. (Néhez eldönteni, hogy ez fordulat volt-e vagy sem...) E mozgalmas időszakban derül ki, hogy a kormány-, de legalábbis a kormányfőváltás nem kötődik szorosan a választásokhoz. Nem a közakarát kifejezője, hanem a hatalommegtartás eszköze is lehet.

De nemcsak a kormányváltás, hanem a *rendszer váltás* szó értelmezési tartománya is megváltozott. Két évtized távolából, a NATO és az Európai Unió tagjaként már természetes, így nem tűnik vívmánynak a Nyugathoz tartozás, a piacgazdaság, a sokféle emberi jog gyakorlása, a tulajdon, az utazás, a sajtó, a hitélet, a vállalkozás és a többi szabadság. Eközben mindennek árát folyamatosan fizetni kell – de a társadalom a szabadsággal járó kockázatot sem fogadja el, nemhogy a nálunk „mellé csomagolt”, vele egyidejűleg megjelent kiszolgáltatottságot. Mert (annyi más között) a munkahely elvesztésének, a család fenntartásának alapját, esetenként a lakhatás biztosításának egyetlen lehetőségét is elvevő munkanélküliség fenyegetése nem egyeztethető össze a szabadsággal, az emberi méltósághoz való joggal, függetlenül attól, hogy miféle garanciák olvashatók az Alkotmányban és a törvénytárakban. E drámai helyzethez képest a szabadságnak (a többség számára közvetlenül amúgy sem sokat jelentő) jogi és egyéb korlátozása, ami a pártállam napi gyakorlatát jelentette, közvetlenül jóval kevesebb embert érintett. Az 1989–90-ben oly sokszor emlegetett *európaiság* ezért a társadalom többsége számára nem az elvont, hanem a megélhető szabadság ígérését jelentette, amely nem csupán az EU-tagságban, hanem az uniós jövedelmi szinthez való közelítésben is kifejeződik.

Két évtizede a *rendszer váltás* és a rá épülő *rendszer változás*, *rendszer változtatás* olyan hívószavak voltak, amelyek egyértelműen pozitív érzelmeket váltottak ki. Ma, ha mondanak egyáltalán még valamit, összességükben már inkább elutasítást jelentenek. Az szinte közömbös, hogy ezt mi előzte meg, hogy a jogállamiság, a parlamenti demokrácia, a piacgazdaság kialakulása történelmi fordulatot jelentett. Azt azonban sokan gondolják, hogy e változás következménye a hatalmi viszálykodás, a munkanélküliség, a romló közbiztonság, a gazdasági kiszolgáltatottság, a szociális lecsúszás, az ország jövedelmi kettészakadása és a többi.

Azt nem tudjuk, hogy rendszer váltás nélkül hol tartanánk, de azt sem, miként állnának dolgaink, ha elmarad a közelmúlt gazdasági világválsága. Az viszont szomorú tény, hogy Magyarország 2010-re riasztóan (sokak szemében reménytelenül) mélyre zuhant, így az átalakuláshoz kötődő érzelmeket mégis inkább a negatívumok határozzák meg. Ennek nyomán a rendszer váltás kifejezés a nagy nyilvánosság előtt használatos politikai fogalomtárban háttérbe szorult.

Pedig lenne ok a használatára! Igaz, sokban más értelemben, mint ahogyan egykor, amikor alapvető fordulatot, békés forradalmat, mélyreható szerkezeti változásokat jelentett. Ma nem az egykori, monolitikus rendszert, hanem sokféle alrendszert, *rendszereket* kell „váltani”, változtatni.

Ez csak első pillantásra kisebb, valójában sokban nehezebb feladat, mint az az egykori. A helyzet egyértelmű volt: néhány egyszerű kérdésre kellett hasonlóan egyszerű választ adni. Ez már csak azért sem volt nehéz, mert az összeomlóban lévő válaszkísérlet bukását követő kérdések zömére csak egyetlen válasz létezett. Most sok a kérdés, és mindegyiknek több megoldása lehet. És nem kész válaszok közül kell a legjobbat kiválasztani, hanem meg is kell fogalmazni a helyes feleletet. Ez a szokványos értelemben vett kormányváltásnál jóval nagyobb feladat – egyúttal annyira más is, hogy az egykori rendszerváltással aligha vethető össze.

Mégis, mi mindennel kell Magyarországnak az 1989-esnél sokban mélyebb válságból való kijutáshoz szembenéznie?

Mindenekelőtt: a *gazdaság* problémáival. Nemcsak a hagyományos értelemben, nemcsak nehézségeivel (államháztartási egyensúly, árfolyamváltozások, államadósság stb.), hanem abban is, hogy tisztázzuk a gazdaságnak a nemzet életében betöltött helyét, szerepét. Mára ugyanis a hagyományos értelemben vett *nemzetgazdaság* fogalma értelmezhetetlen: a gazdaság nemzetek és államhatárok fölött átlépve működik, miközben a nemzetek és államok működése az egykor döntő szerepet játszó határok keretei közötti gazdaságon alapul. (Nem csoda tehát, hogy a nemzeti élet fogalmának posztmodern értelmezése is bizonytalan...) A nemzet már nem területi, nem is nyelvi, hanem elsősorban kulturális közösség, az állam sem önálló gazdasági, hanem a globalizált világrenden belüli elszámolási egység.

Válsága ilyenformán nemcsak a maga baja, hanem másoké, nálánál nagyobb gazdasági hatalmaké, amelyek a maguk érdeke szerint „büntetik” vagy segítik, mert kiegyensúlyozott gazdálkodása számukra is fontos – ahogyan azt sem engedhetik, hogy egy leányvállalatuk tartósan veszteséges legyen. Egy vállalat működése a kiadások csökkentésével és a bevételek növelésével gazdaságossá tehető, ha nem, fel is lehet számolni.

Egy állam azonban nem bocsáthatja el gazdasági szempontból fölöslegesnek minősíthető polgárait. (Ámbár a nyugatra menekült

balkáni romák hazaküldésének története valami ehhez hasonlóra utal.) Abszurd ez a megközelítés? De hiszen ezt látjuk – legföljebb tapintatosabb megfogalmazásokat hallunk.

Abban a gondolkodásmódban, amelyben a gazdasági megfontolások szinte kizárólagos szempontnak számítanak, fölöttébb szokatlan, hogy egy állam kormánya másként fordul hazája gondjai felé, és úgy tekint a gazdaság kérdéseire, ahogyan azokra századokon át tekintettek, illetve ahogyan némely nagyhatalom ma is teszi.

Magyarország ezért okoz ma gondot Európa számára: addig nem volt vele baj, ameddig az csendben és gyorsan csúszott a szakadék felé. Most, hogy maga akarja kézbe venni sorsának irányítását, egyszeriben attól hangos a világ, hogy populizmus, etatizmus és más egyéb betegségek fenyegetik. A két évtizeddel ezelőtt a pártállamokat maga alá temető csődsorozat, amely a magyar társadalmi változások legfőbb előidézője volt, olyan helyzetet teremtett, amely nemcsak kimagasló profitot biztosított az e válság kezelésére vállalkozóknak, hanem lehetővé tette, hogy szinte korlátlan gazdasági befolyásra tegyenek szert a régióban. Európa gazdasága sajátos módon ugyanannyira érdekelt abban, hogy a rendszerváltó országok gazdasága ne omoljon egészen össze, mint abban, hogy tartósan válságközeli állapotban maradjon. Ez biztosítja ugyanis a multik számára a leghatékonyabb érdekérvényesítést. A két évtizedes „segítségnyújtás” a gazdaságot *függő helyzetében stabilizálta*, ennek következményeként jutott a magyar társadalom a teljes bomlás küszöbére. Ezért, anélkül, hogy föl akarnánk menteni az elmúlt nyolc év kormányait (nem tehetjük, mert a maguk hatalmát őrizve a függőségünket még súlyosabbá tették!) tudnunk kell: ezt a helyzetet nem egyedül idézték elő. Ehhez ideológiát a neoliberais gazdaságfilozófia adott, amelyben a gazdaság az egész, és a nemzet a rész. Az új kormány neokonzervatív világlátásában viszont az államot alkotó közösség (társadalom, nemzet vagy a nemzet meghatározó tömbje) számít egésznek, s a rész és egész dialektikáját tekintve a gazdaság számít résznek...

Mielőtt ezen megrökönyödnénk, nem árt elgondolkodni a gazdasági tényezők mozgását, működését befolyásoló tulajdoni, tehát a működés egészét érintő hatalmi viszonyokon. Azoknak az egyéneknek, közösségeknek, nemzeteknek, amelyek (bármilyen formában értelmezett) tulajdon nélkül maradnak vagy kisebbségi tulajdonosok, megrendül az érdekérvényesítési képes-

ségük – ez pedig kiszolgáltatottá teszi őket. Ezért mondhatjuk, hogy az elmúlt két évtizedben a magyar állam, kormány, nemzet, társadalom, a „magyar emberek” érdekérvényesítési képessége folyamatosan csökkent, noha a gazdaság teljesítőképessége, termelékenysége, az egy aktív dolgozóra jutó GDP nőtt.

Az utóbbi folyamat roppant dicséretes: a régóta várt modernizáció tényét látszik bizonyítani. Csakhogy eközben általános elszegényedés következett be, a társadalom szerkezete szétesett, a középrétegek a várt erősödés helyett gyöngültek, a lakosság egyharmada marginalizálódott, a demográfiai helyzet katasztrofálisan romlott, a sokféle, külön-külön ígéretes, ám mégiscsak részleges modernizáció a modernizálódni akaró közösség ellen hatott.

Ennek a folyamatnak akar az Orbán-kormány véget vetni. Ne higgyük, hogy a vázolt folyamat „csak” politikailag vagy erkölcsileg vállalhatatlan: ha van még egyáltalán nemzetgazdaság (alighanem van), akkor annak szempontjából is zsákutcát is jelent. Ezért a kormány gazdaságpolitikai lépései a külön adóktól az szja-csökkentésig, a nyugdíjrendszer (nem át-, hanem vissza-) alakításáig, az államadósság csökkentését célzó akarattól a lakossági hitelválság enyhítésére irányuló intézkedésekig, a földpiacot érintő moratóriumig, a kis- és középvállalatok fejlesztésére törekvésig – lényegében egységesek, azonos irányba, az európai társadalmi modell megteremtése felé mutatnak. Olyan irányba tehát, amerre haladni a szovjet birodalomba olvasztási kísérlet évtizedeit megelőzően, lényegében kezdetitől haladni akart Magyarország. Ehhez azonban, mint annyiszor, ezúttal is komoly fordulatra volt és van szükség. Ez a korrekció felmérhetetlenül sokba kerül, gazdasági racionalitása csak hosszabb távon bizonyosodhat be (aminek része az is, hogy a demográfiai helyzet javítását célzó intézkedések remélt haszna mintegy három évtized múlva mutatkozhat). Ilyen távlatosan azonban a rövid ciklusokban gondolkodó politikai pragmatizmus eleve nem gondolkodik: ami – ugyancsak hosszabb távon – a költségeseknek tekintett korrekciónál nagyságrenddel nagyobb kárt okozhat.

A fordulat érdekében a kormány olyan lépésekre kényszerült, amelyeket aligha értenek meg ott, ahol az ilyen, rendszereken és korokon átívelő gondok ismeretlenek. Példaként említhetjük, hogy a társadalombiztosításnak, a nyugdíjrendszernek, az egészségügynek, általában a nagy elosztórendszereknek a társadalom (benne a gazdaság!) egésze érdekében történő kiegyensúlyozottan működte-

tése megkövetelte a korábban sérthetetlennek tartott normák megsértését is. Nehéz tudomásul venni, hogy vannak ilyen helyzetek, ám utalhatunk egy, az egész világon elfogadott intézkedéssorozatra: arra, ahogy az USA és általában a nyugati világ nem habozott még szentnek tartott egyéni szabadságjogok korlátozását illetően sem, mert a terrorizmusnak az államélet egészét érintő fenyegetését súlyosabb veszélynek ítélte, mint egyesek jogainak korlátozását.

Magyarországon a magyar társadalom érdekei iránt közömbös vállalkozások korábban szentnek és sérthetetlennek tartott érdekeivel kellett szembeállni – a nagyobb rossz elkerülése érdekében, még akkor is, ha a hátrányosan érintettek a maguk csökkenő profitjánál nem tudnak rosszabbat elképzelni. De ettől még a Magyar Köztársaság tekintheti a saját érdekeit elsődlegesnek.

Az alapvető társadalmi célokkal összefüggő gazdasági érdekeken túli erkölcsi és szellemi érdekek egy része a maga módján „hungarikum”. Az ilyen érdekek képviselője Európa-szerte azért támadható könnyen, mert megértésükhöz a magyar történelem beható ismeretére van (lenne!) szükség. Ez aligha várható el másoktól, hiszen még idehaza sem rendelkezik mindenki az e kérdésekben való eligazodáshoz szükséges tudással. Aligha itt és most kell összefoglalni a nemzeti sorskérdéseink megértéséhez szükséges történelmi minimumvizsga anyagát. Mégis leszögezhetjük: egy kormányzat nemzetpolitikájában helyet kell kapnia annak a törekvésnek, hogy biztosítsa a nemzeti identitás megéléséhez szükséges alapismeretek hozzáférhetőségét.

Van, ahol ez természetes, folyamatos gyakorlat. Van, ahol a vadhajtások visszametszése számít elemi kötelességnek. Magyarországon azonban mindez sajátos fénytörésben mutatkozik. Sok évtizedes elfojtás, majd évszázados töredezettség, történelmi korszakokon átívelő sérelmi és kisebbségi gondolkodás kevereg a nemzet történelmi tudatában, sokszor a túlfűtött, összességében mégis inkább túlhűtött nemzeti érzés határozza meg a kérdéskörhöz való viszonyt. Ezért fordulhat elő például, hogy annyian csodálkoznak a *Nemzeti összetartozás napjáról* vagy a kettős állampolgárságról született döntések nyomán. De ha egyszer a (Párizsban utóbb újraírt) trianoni döntések feldarabolták a nemzetet, ha magyarok millióinak állampolgárságáról nemzeti hovatartozásuktól függetlenül döntöttek a győztesek, ha minderről évtizedekig hallgatni kellett, ha „quislingjeink” egyik legfőbb törekvése a történe-

lem nemzeti dimenziójának elfelejtetése volt, akkor mindennek szellemi következményeivel foglalkozni kell.

A múltjához való jog mindenkinek alapvető emberi joga, tekintve, hogy anélkül nincs nemzeti identitása, ami viszont része személyes identitásának. Ezért az említett döntések meghozatala maga is alkotmányos kötelesség, jóvátétele olyan mulasztásoknak, amelyek súlyosan terhelték az elmúlt két évtized folyamatait.

És ezzel visszajutottunk a további feladatokhoz. Amelyek egészét illetően nem születtek határozott politikai jelszavak, jelmondatok. E feladatokról főként a második Orbán-kormány feladataiként, majd lépéseiről elmélkedve szokás beszélni. Ám itt a kormány működésénél, hatókörénél is nagyobb ügyekről van szó. A társadalom civil és a szakmai közösségeinek együttes részvétele nélkül nem számíthatunk gyors és sikeres változásokra, s ezek érdekében hozzá kellene kezdeni annak elvégzéséhez, amit egykor a rendszerváltás-változtatás keretei között képzeltünk el.

A kormány, működésének májustól októberig terjedő szakaszában már hozott fontos érdemi döntéseket, az önkormányzati választások után pedig még nagyobb sebességre kapcsolt. A legfontosabb, a további időszak döntéseinek medrét kijelölő intézkedéseken valószínűleg már túl vagyunk. A következő fél évben a soros EU-elnökségből adódó feladatok visszafogják a változások tempóját. Igaz, most uniós keretek közé illesztve jelenhet meg néhány, a magyar nemzetstratégiai szempontból is kiemelkedően fontos feladat. Ilyen a Duna-stratégia és az európai roma integrációs stratégia kialakítása. Olyan kérdéskörök ezek, amelyeknek megoldásához az elmúlt két évtizedben nem kerültünk közelebb. Ha úgy tetszik, ez is a rendszerváltás adóssága – olyan hiány, amely miatt joggal érezhetjük csalódottnak magunkat.

És ezzel visszakanyarodhatunk a jelen írás elején emlegetett rendszerváltás problematikához is, amelynek taglalásában ezúttal nem tértünk ki arra, hogy *sem „a rendszer”, sem annak váltása nem minden* (ahogyan még egy forradalom sem az).

A társadalmak, nemzetek, államok, régiók életében vannak olyan súlyos, történelmi determinációk, amelyek körében a változtatáshoz nem néhány hónap, év vagy évtized kell, hanem nemzedékek egymásra épülő munkája, tehetsége – és nem kevés szerencse. Magyarország, sokszor elakadt nemzeti fejlődésével, modernizációjával, rendszereivel, alkata torzulásával, minden gondjával együtt

JÁVOR PÁL: VÁSÁRFIA
Olaj, vászon, 1910 körül (Kecskeméti Képtár)

ilyen feladat előtt áll. Ennek megoldása nem egyetlen kormány feladata. De valamelyiknek hozzá kell kezdenie. Nem tudom, hogy az Orbán-kormány stratégái meg merték-e fogalmazni a maguk számára, hogy mi előtt állnak (állunk!). Akár igen, akár nem, egyre világosabb: 2010-től nemcsak kormány-, hanem rendszerváltásnál is nagyobb változásokra van szükség ahhoz, hogy sorskérdéseink megoldásába kezdjünk. Történelmet nem válthatunk, de változtathatunk. E változtatás felől nézve válik majd értelmezhetővé a mostani kormányzati ciklus. És csak a sokára jelentkező eredményekből tudjuk majd meg, hogy mit értek első hónapjai...

GÁSPÁR G. JÁNOS

EURÓPAI SZEMESZTERÜNK

Sajthettük az előzmények ismeretében, hogy a rotáció alapján hazánkra jutó magyar uniós elnökség nem kezdődik egyszerre: van egyfelől 2010 csatazajokkal teli magyar belpolitikai két féléve, és másfelől kezdődik a szerkezeti és intézményi gondokkal teli uniós szemeszter 2011 elejétől. A hazai vonatkozásokról ezeken a hasábokon sokat szólunk; nézzünk rá most a történet másik felére – természetesen arra is magyar szemmel.

Az biztos, hogy a magyar elnökség hat hónapja nem akármi-lyen időszak lesz az unió életében, hiszen a pénzügyi-gazdasági zavarok roppant nagy feladatokat rónak a döntéshozókra. Még ha újabb válságot nem hozna is 2011 első féléve, ami egyáltalán nem biztos, az uniós intézményekre és a tagországi kormányokra akkor is rengeteg munka vár. A laikus különösnek találhatja, hogy miért kell egyáltalán súlyos zavarokról beszélni 2011-ben, amikor a nemzetközi pénzügyi krízis 2007 és 2008 során fejlődött ki, a recesszió a világ hozzánk földrajzilag, politikailag és gazdaságilag közelebb eső felében 2009 során zajlott le, viszont 2010-ben már ott is növekedésnek indult a gazdaság, ahol a megelőző évben jelentős volt a visszaesés. Hol itt a baj? Miért nem beszélhetünk már a válságról valóban múlt időkben?

Amint arról korábbi elemzéseinkben részletesen szoltunk itt, a fejlett világ láthatóan megtanulta 1929 leckéjét: a hatóságok nem engedték, hogy ahhoz hasonlóan mély és elhúzódó, vagyoni értéket és munkahelyet pusztító gazdasági krízis fejlődjön ki. A védekezés pedig leginkább a pénzügyi közvetítő szektor közpénzekkel való megerősítésében és egyéb célirányos állami költekezésben öltött testet. Mindezek eredményeként a tőzsdék 2010-re valóban visszatérhettek a válság előtti árfolyamszintekre, a bankok zöménél helyreállt a hitelezés, a munkahelyek nagy része fennmaradt a piacok átmeneti zsugorodása alatt is, vagyis valóban sikerült ke-retek között tartani a recessziót. Ám az ár sem lett kicsi: 2009 nagy állami kiköltekezést hozott az Egyesült Államokban és Európában. Éppen emiatt van most e két kontinens különös helyzetben: 2010-et takarékos, sőt megszorító éveknek kell követniük. A megszorítás, a pénzvisszatétel politikai értelemben különös módon nehezebb ügy, mint a tényleges válság, a hősi pózt felöltő állami „válságkeze-léssel”. A piaci válság tehát elmúlt, de a demokratikus rendszerek

politikusainak nem lett könnyebb az élete, és bizony az érintett társadalmak számára sem lesznek egyszerűek azok az évek, amelyek alatt visszapótolják az államkasszába a hiányzó milliárdokat.

A feladat Európában különösen nehéznek ígérkezik, hiszen a vén kontinens kevésbé dinamikus, mint az újvilág. Továbbá az Európai Unió csak papíron tekinthető a világ népességszámot és gazdasági erőt tekintve legnagyobb blokkjának: a huszonhét független nemzetállam gazdaságából csupán a türelmes statisztika hoz egyetlen impozáns adatot. A különböző méretű, fejlettségű, eltérő konjunktúraciklusú, sokszínű politikai irányultságú államokból álló unió irányváltása időrabló, kompromisszumokat igénylő döntési folyamat; mindenképpen bonyolultabb, mint lenne egy hasonló méretű federális állam esetén.

Ebben a kompromisszumkötésre utalt nagy szervezetben jut szerephez – ha csak átmeneti időre és korlátos felelősséggel is – a magyar kormányzat az unió soros elnökeként. Finom kompromisszumokból és érzékeny érdekeszámításokból ugyanakkor nem sok gyakorlatot szerzett a magyar politikai irányító csapat 2010 során. Ráadásul a legkeményebb elnökségi feladatai a gazdaságpolitika világában lesznek; azonban e téren a magyar teljesítménynek nincs jó külső megítélése. Az önmagában még nem nagy jelentőségű, hogy az európai pénzügyminiszterek teljesítményrangsorában hazánk az utolsó előtti helyet hozta el (a meghökkentően sokba kerülő ír válságkezelés közepette a legutolsó helyre az ír pénzügyminisztert sorolták); már csak azért sem, mert a Bajnai-kormány pénzügyminisztere is ezt a szerény helyezést mondhatta magáénak, de azt megelőzően Gyurcsány pénzügyminisztere is a lista vége felé találtatott. Nehéz helyzetben nincsen jó döntés; üres kamrának boldog a gazdasszonya – vigasztalhatjuk magunkat. A kevesebb empátiával megáldott külső elemzők egyszerűen zavarosnak látják a magyar ügyet. Amint a nemzetközi hitelminősítő intézetektől sorra kapott leértékelések mutatják, állapotainkat és a kormányzati reakciókat a korábbinál kockázatosabbnak ítélik meg kívülről.

A leértékelésre nehéz jól reagálni; a minősítők elég sokat tévedtek korábban, amikor utóbb nagy bajba keveredett vállalatokat és államokat túl sokáig kockázatmentesnek minősítettek (talán ezért is váltak mostanra óvatossá), így hozzáértésük elvitatására lenne oka az objektív elemzőnek. Az érintettek helyzete viszont kényes, hiszen ha megalapozatlannak vagy tévesnek tartják a leminősíté-

süket, az magyarázkodásnak hangzik. A minősítők szakértelmét leszóló vállalati vagy állami ember később komikus helyzetbe is keveredhet, mert vajon mennyire lesz hiteles a megszólalása egy esetleges későbbi felértékeléskor?! A magyar minisztérium nyilatkozata 2010 végén mindenestre azzal intézte el a sorrendben harmadik visszaminősítést, hogy „valójában a nemzetközi tőke érdekeit és szempontjait rövid távon sértő intézkedések miatt került sor a leminősítésre /.../ a rövid távú leminősítések hosszú távon felminősítésekké válnak majd”. A nemzetközi tőke visszatérő emlegetése egy letűnt korszak szóhasználatát idézi fel; erősen anakronisztikusan hangzik. Ami azonban a lényeg: a magyar állam gazdasági helyzetének és kilátásainak külső megítélése nem ideális kiindulás az uniós költségvetési feladatcsomagnak a féléves cipeléséhez.

Európa elvégzendő feladatainak listája

Milyen feladatok találhatóak ebben a csomagban? Az *Európai Tanács* a korábban felállított munkacsoport (Task Force) következtetései alapján 2010 telén egyértelműen olyan politikai irányt jelölt meg, amelynek keretében szigorúbban fogják megítélni a tagállamok költségvetési fegyelmezetlenségeit és szabályozási gyengeségeit. Máris döntés született arról, hogy 2011 elejétől új európai bankfelügyeleti rendszer kezd meg a működését: a pénzügyi piacok felügyelete terén a nemzeti felügyeletek megmaradnak, de a korábbinál szorosabban együttműködnek; az úgynevezett makroprudenciális felügyeleti teendők ellátására pedig létrehoznak egy Európai Rendszerkockázati Testületet. A magyar elnökség alatt kell majd kialakítani az Európai Bizottság idevágó pénzügyi jogszabályjavaslatát, amely egyebek mellett a bankok tőkéjének megerősítését célozza.

Itt már rögtön beleütközünk abba, hogy a magyar kormány 2010-ben komoly válságadókat vetett ki a magyar bankokra, azzal az indoklással, hogy a korábbi kormányzati gazdaságpolitikából nagy hasznot húzó pénzintézetek járuljanak hozzá a válságkezelő erőfeszítésekhez. Ezzel azonban a kormány tőkét vont ki a bankokból, az államháztartási hiány finanszírozásához. Lehet érvelni a magyar kormány döntése mellett, mint ahogy kifogás is bőven emelhető annak mértékét, időzítését valamint indoklását illetően; ide azonban csak annak regisztrálása tartozik, hogy a bankokkal

kapcsolatos magyar intézkedések más irányba mutatnak, mint amit az egyesült Európa követésre javasol, és később előír, éppen a magyar elnökség idején. A pénzügyi rendszert Európa-szerte meg kell erősíteni, szükség esetén pótlólagos tőkével is, és ha van külön pénzügyi adó, annak a rendszer megerősítését kell szolgálgatnia, a pénznek az ágazaton belül kell maradnia. Nálunk nem ez történt a bankadó kapcsán. Adódhat még néhány más példa is arra, hogy elnökként a magyar politikus olyan döntés bevezetését fogja szorgalmazni uniós méretekben, amit otthon saját jószántából maga nem hajtana végre.

Ez azonban csak egy eset, bár elég sok kommentárt kapott – amíg újabb ügyek nem támadtak hazánk körül. Mindegyik sorra vételére nincs itt hely. Egy alapvető vonatkozást azonban fel kell vetni, s ez az Orbán-kormány által követett gazdaságpolitikai irányvonal és az úgynevezett *európai szemeszter* viszonya. Ezt az uniós gazdaságpolitikai szemesztert első esetben éppen 2011 első félévében alkalmazzák: a 2010-ben elfogadott uniós döntés értelmében innentől kezdve az európai szemeszter minden év első hat hónapját fogja át, ami alatt az Európai Tanács értékeli a tagállamok által bemutatandó költségvetési és egyéb gazdaságpolitikai terveiket.

A cél az, hogy már korai szakaszban kiderüljenek a megalapozatlanságok és ellentmondások, felszínre kerüljenek a kifejlődőben levő egyensúlytalanságok. A görög vagy az ír eset ismeretében nem meglepő, hogy a lazán gazdálkodó államok kimentésének számláit sokalló tagállamok már korai fázisban szeretnék látni a delikvenssek terveit; amikor már a kockázatos vagy felelőtlen kormányzati előterjesztésekből nemzeti költségvetési törvény válik, sokkal nehezebb (jogilag is, érdemben is) külső tényezőknél beavatkozniuk. Így viszont a tanács még az év márciusában értékeli, és az elmarasztalt kormány a szokásos konvergencia- (vagy: stabilitási) programjában át tudja vezetni a szükséges változtatásokat, illetve júliusban ajánlást kap a feltárt gyengeségek kijavítására – még időben a tagállami jogalkotási, költségvetési tervezési folyamatok szemszögéből.

A tét nagy. Az addigi „fejlett világ” mindhárom pólusa – az Egyesült Államok, az EU és Japán – teret veszített a 2008–2009-es recesszió alatt: még egy évtizede ez a három nagy szereplő a világ bruttó hazai termékének úgy 55 százalékát adta, mostanra már csak 45 százalékát mondhatja magáénak. A relatív tévesztés nem tragédia, de komoly következményekkel járó folyamat. Leginkább

az EU érzi meg a hatásokat, pontosan azért, mert nem igazi unió, hanem államok együttese. A perifériáját alkotó nemzetgazdaságok sérülékenyek, részben önhibájukból, részben pedig – mint a menekülő falka gyengébb egyedei – méretükből adódóan könnyebben válhatnak áldozattá zavaros időkben. 2010 elég zavaros volt a világgazdaságban, és 2011 is mozgalmasnak néz ki; ezért is érthető a tagállamok belső politikájával, gazdaságpolitikai gyakorlatával szembeni uniós kritikai szellem erősödése.

Miután Magyarország 2008 őszén közös uniós és valutaalapi hitel felvételére kényszerült, valamint a Stabilitási és Növekedési Paktum számszerű előírásait az uniós tagság elnyerése óta nem volt képes teljesíteni, a mi gazdaságpolitikai mutatóinkra és a mögöttük található intézkedésekre különös figyelem irányul. Kérdéses, hogy az európai szemeszter gyakorlóéve során miként fog vizsgálni a magyar konvergenciaprogram, és egészében a magyar gazdaságpolitika a maga sajátos felfogásával, szokatlan intézkedéseivel.

A magyar gazdaságpolitikai különút külső megítélése

A gazdaságpolitikai felfogást és a kormányzati döntések közép- és hosszú távú kockázatainak szempontjait azért érdemes kiemelni ebben az összefüggésben, mivel a magyar gazdaságpolitikai tervekkel, és konkrétan a 2011-re elfogadott állami költségvetéssel legkevesbé a korábban kritikusnak számító deficitet illetően vannak gondjai a külső elemzőknek és a hitelminősítő intézeteknek. A hiánymutató a válságadók beszédésével és a magánnyugdíj-pénztári járulékbefizetés eltérítésével, valamint – ami a legkülönösebb intézkedés – a magánnyugdíj-pénztári vagyron egy részének tervezett felélésével a 3 százalékos szint alatt tartható; első ízben uniós tagságunk során. Ám a kritika nem is 2011-re, hanem a rákövetkező évekre és főként a magyar gazdaságpolitika fenntarthatóságára irányul.

Általában is gondot okoznak az elemzőknek az Orbán-kormány gazdaságpolitikai lépései; nehéz irányvonalat találni bennük. Ezért is írhatta az *Economist* című nagy tekintélyű hetilap Eastern Approaches nevű blogjának általában igen jól tájékozott szerzője 2010 decemberében, hogy „Orbán viselkedése kiismerhetetlen, PR-je pedig borzalmas.” Szenteljünk tehát egy kis figyelmet annak,

hogy valóban gyenge PR-ről van-e szó, amint például *Járai Zsigmond* értékeli a helyzetet (mármint hogy alapvetően helyes intézkedéseket nem tud elég jól elmagyarázni a kormány), vagy inkább kiismerhetetlen a kormánypolitika, ahogy sok külső elemző látja, avagy valóban mindkettő, az *Economist* bloggerének fenti, igen szigorú verdiktje szerint.

A nyilvánossággal való bánás művészetének vizsgálata helyett helyesebb magukra a kormánydöntésekre tekinteni, mégpedig abból a szempontból, hogy az intézkedések mit mondhatnak a külső megfigyelőnek (befektetőnek, uniós tisztviselőnek, kockázatelemzőnek, gazdasági újságírónak). Nos, a döntések egy része beilleszthető lenne abba a közgazdasági irányzatba, amely *supply side economics*, azaz *kínálati oldali közgazdaságtan* néven vált ismertté az 1970-es évektől (amint erről írtam a *Szemle* 2010. decemberi számában a *Nem szokványos gazdaságpolitikai intézkedések* cím alatt). Míg a hagyományos *keynesi* gazdaságpolitikai ajánlások a makrokereslet szabályozásával (serkentésével illetve visszafogásával) kívánják pályán tartani a piacgazdaságot, a *neoklasszikus* elméletek (és közöttük a *monetarista* nézetrendszerhez sorolhatók) szkeptikusak az állami kiadások és a pénzmennyiség állami manipulálását illetően, ezért a gazdasági szabályok és keretek fenntartására, a pénzromlás elkerülésére szükítenék az állam gazdasági beavatkozását, azon a filozófiai alapon, hogy a piacgazdaság szereplői racionálisan eljárva amúgy is gondoskodnak a kínálatról. Mindezekkel szemben a *kínálati oldali közgazdaságtan* hívei éppen ellenkezőleg, az árúk és szolgáltatások kínálatának megnövelésében látják a piacgazdaság visszatérő bajaira a megoldást.

A felfogások közötti különbség akkor mutatkozik meg markánsan, ha komoly egyensúlytalanságok lépnek fel: infláció, költségvetési hiány, fizetésimérleg-hiány, termelés-visszaesés. Inflációs időszakban például a kormányzati beavatkozásnak a *keynesi* gazdaságelméleti irányzatok szerint a makrokereslet visszafogására kell irányulnia, vagyis a politikai szóhasználat szerint megszorításra van szükség. A keresletszükítést a legegyszerűbben az állami kiadások mérséklésével és/vagy a pénz árának (a hitelkamatoknak) a drágításával lehet elérni – ezzel kétségtelenül gyengül az inflációs nyomás, mert óvatosabbá válnak a beruházók, hűl a túlfűtött gazdaság, kezdenek kijózanodni a sikeres spekulációk miatt óvatosságukat elvesztő pénztulajdonosok – azaz jön a fájdalmas,

de szükséges kiigazítás. A neoklasszikusok az állami költségvetés manipulálását nem látják hatásosnak, azon az alapon, hogy akár a szükségesnél kevesebbet költ az állam, akár – gazdaságélénkítés céljából – a szükségesnél többet, a gazdaság szereplői átlátnak a szítán, hiszen jól tudják: az általános keresletélénkítési célú állami kiadások adófizetési kötelezettségként úgyis visszahullanak rájuk. Így aztán nem is lehet fogyasztói költsékezésbe belevinni költségvetési impulzussal az ennyire előrelátó gazdasági szereplőt – már amennyiben valóban ilyen tisztán látják az összefüggéseket az emberek. A neoklasszikus teória alapján viszont nem marad más, mint a különféle válságok természetes módon való felszívódása, amelynek a fájdalmait nem lehet elkerülni.

Nem úgy van ez, vallják a kínálati oldal hívei: fájdalmasnak fájdalmas a megszorítás, és fájdalmas a válságkihordás, de ráadásul szükségtelen is, hiszen a kereslet és a kínálat közötti megbomlott egyensúlyt nem csak a keynesi recept szerinti mesterséges kereslet-visszafogással lehet elérni, és nem csak a válság végigszenvedésével, hanem a kínálat állami eszközökkel való felpörgetésével is. A nagyobb áru- és szolgáltatástömeg ugyanis lenyomhatja az árakat, fékezve a fogyasztói árindex emelkedését, megnöveli a kivitelt, javítva ezzel a fizetési mérleget, élénkítve az egész gazdaságot, és ezzel megnövelve az állami adóalapot. Eszköze pedig az ilyen gazdaságpolitikai megoldásnak a személyi jövedelemadók és a vállalati adók mérséklése, az állami reguláció és általában a bürokrácia visszaszorítása, a gazdasági növekedést segítő környezet és értékrend kialakítása.

Politikailag nagyon is vonzó a kínálati oldal ösztönzése, mivel a kormányzat végre nem szigorkodással, hanem ösztönzéssel kúrálja a piacgazdaság rendszeresen fellépő egyensúlytalanságait. Nem csoda, hogy az 1970-es években eredt útjára ez az irányzat, amikor az infláció és stagnálása egyidejű fellépése („stagfláció”) következtében a korábbi közgazdasági irányzatok elbizonytalanodtak: a keynesiánusoknak nem volt könnyen értelmezhető megoldásuk a helyzetre, amit pedig a monetaristák javasoltak, politikailag igen csak fájdalmas volt.

A 'supply-side' megoldás mégsem vált univerzálisan elfogadott megoldássá, sőt az 1980-as évek néhány kísérlete hamar megbukott, például az idősebb Bush megpróbálta adómérsékléssel kúrálni az amerikai deficitet, de csak még nagyobb hiányt hozott össze, amit azután a szokásos adóemelési módon kellett hosszabb időn át

kiizzadnia az amerikai társadalomnak. Mostanra meghaladottnak számít a gazdaságpolitikai gyakorlatban, ugyanis kiderült: a kínálati oldali gazdaságpolitika csak sajátos feltételek fennállása mellett működőképes. Nevezetesen akkor, ha valóban komoly elfojtott energiák feszülnek a gazdaságban, amelyeket a túlzott állami szabályozás, az értelmetlenül magasán tartott adó, a gazdaság területi vagy iparági merevségeinek sokasága tart béklyóban.

Ekkor – és csak ekkor – a kötöttségekből való kiszabadulás valóban pénzügyileg fenntartható módon növelheti meg a makrogazdasági kínálatot, mivel mindeközben a termékekhez és szolgáltatásokhoz szükséges termelési tényezők (munkaerő, tőke, föld, ingatlan) ára nem lódul meg; ha ugyanis a termelés költségei ugyanolyan arányban emelkednének, mint az árukínálat, akkor az infláció és a költségvetési deficit nem tűnne el, sőt tovább súlyosbodna. Hasonlóan: a többletnövekedés csak akkor nyújthat megoldást a fizetési mérleg hiányára, ha a gazdaság importigénye nem lódul neki, mert máskülönben a kínálati célú ösztönzésből további külső eladósodás származna. Csak a vázolt speciális körülmények között tudna javítani az államháztartás hiányán a kínálat ösztönzése; egyébként az adómérsékléssel együjtjáró állami bevételkiesést nem lenne képes kompenzálni a később elvileg fellépő többlettermelés adótartalma – amint ezt az Egyesült Államok példája megmutatta.

Röviden tehát: az elfogadott, kipróbált irányzatoktól eltérő, azok ajánlásaival szembemenő, de politikailag roppant vonzó teóriával van dolgunk, amely bizonyos speciális körülmények fennállása esetén működhet; ha viszont arra alkalmatlan viszonyok között próbálkoznak vele, az egyensúlytalanságokat még fel is nagyobbítja. Amennyiben a 2010 nyarától folytatott magyar gazdaságpolitika markáns kínálati oldali intézkedésekből állna, akkor a feladat valóban „csak” az lenne, hogy annak működőképességéről meggyőzzék a külvilágot, legfőképpen azon európai partnereket, amelyek a 2009-es válság során a klasszikus keynesi gazdaságélénkítés eszközeihez folyamodtak. Mivel a magyar foglalkoztatás botrányos mértékben elmarad az amúgy sem magas európai átlagtól, meghökkentően korai nyugdíjazásokat generál a hazai jóléti rendszer, eközben a munkajövedelmek adóterhelése kiemelkedően nagy: lehetne elégséges érvet találni egy *határozott kínálati oldali, adómérséklés, modern konzervatív politika* bevezetéséhez. És akkor

valóban annak meggyőző kifejtése lenne a legfőbb tájékoztatási feladat, hogy a mi feltételeink mellett nálunk miért vezetne sikerre az, ami máshol nem vált be az ottani viszonyok közepette.

Rossz PR vagy valami más?

Ám az Orbán-kormány tényleges intézkedései között nem csak munkahelyteremtő és kínálatélénkítő jellegűek találhatók. Kis ügy, de mégis lerontja az összképet a nők kedvezményes nyugdíjba engedése – ami tipikus választás előtti javaslatnak látszott már a nyáron is; megbontja az amúgy sem szilárd nyugdíjrendszeri logikát, és újabb tízezreket enged ki az aktívak közül, be az inaktívak milliói közé. Majd jött a *magánnyugdíj-pénztári rendszert* érintő intézkedések sora; előbb a pénztári befizetések adott időre szóló eltérítése (kölcsonvétele), majd a kormánypolitika radikalizálódása következtében a rendszer visszaszorítása, szándékolt felszámolása. Az ügy tartalmi elemeinek bonyolultsága miatt csak annyit érdemes idehozni, hogy a világos kínálati oldali politikához nem a magánnyugdíj-pénztári tagság felszámolása, sokkal inkább kiterjesztése tartozna, mivel annak logikája erősítené az *egyéni felelősség és öngondoskodás* értékeit, amelyekre a kínálati oldali közgazdaságtan olyan sokat alapoz.

A *társasági adók leszállítása* világos 'supply side' üzenetet hordoz, országon belül és azon kívül is: aki nyereséget ér el, annak gyümölcseit megtarthatja. Ugyanakkor a néhány kiválasztott ágazatra kirótt *válságadó* – bárhogy is kerülgetjük – adóemelés, és mint ilyen, nem illeszkedik a gazdaságöszöntőző felfogásrendbe. Ha az állam hiányának fékentartásához bevételekre van szükség, akkor természetesen sor kerülhet az ilyen döntésre, ámbátor a kínálati oldali nézetrend szerint csak akkor, ha már az állam kimerítette a kiadás oldali megtakarítások összes lehetőségét. Nálunk azonban „szerkezeti reformokat”, vagyis közismertebben: állami kiadás-csökkentést csupán 2011 tavaszára ígér a kormányzat; tehát fordított sorrendet lát az elemző – aki aztán vagy hiszi, vagy nem a későbbre beígért reformok sikeres megvalósulását (a hitelminősítő intézetek láthatóan a szkeptikusok közé tartoztak 2010 végén). A némileg ad hoc alapon kiválasztott ágazatokra rapid módon kivetett adó elég sok pénzt hoz a költségvetésbe, de elkerülhetetlenül elbizonytalanítja a befektetőket (mert ki szeretne olyan helyzetbe

kerülni, hogy hirtelen, az év közepén, a válságra hivatkozva milliárdos tervezetlen befizetési kötelezettséget kapjon). Egészében tehát a nem szokványos adóemelés mindenképpen fékezi a gazdasági fejlődést és a munkahelyteremtést, valamint elbizonytalanítja a külső megfigyelőket.

A magyar retorikában vannak további olyan elemek, amelyekkel nem tudnak mit kezdeni az elemzők. Mi itt, az elmúlt évek tapasztalai alapján értjük, hogy miért utasította el ellenzékben a „megszorítás politikáját” a Fidesz, és kormányerőként miért tesz meg mindent azért, hogy a gazdaság stabilizálásának terheit „ne az emberek” viseljék. Megint érdemes félretenni annak megvitatását, hogy egy nemzetgazdaságon belül mik a realitásai a közösség működtetésével járó közterhek megosztásának; kik mások viselhetik azokat, mint „az emberek”. Oda sem érdemes most visszamenni, hogy a 2006 ősztől 2010-ig tartó költségvetési megszorításos, adóemeléses kurzusra azért fanyalodott rá a szocialista-szabaddemokrata koalíció, mert azt megelőzően 2002-től jóval lehetőségei felett élt a magyar államháztartás (valamint persze bizonyos fokig mindenki, aki abból az államháztartásból támogottként, nyugdíjasként, beszállítóként és ezernyi más formában transzferjövdelemhez jutott). Elég csak arra rámutatni, hogy amikor 2010-ben és azt követően az európai közbeszéd a megszorításokról szól, a tévék képernyőit a kemény intézkedések miatti francia, angol, ír, görög, olasz konfliktusok uralják. Ilyen időszakban nem nyerhető különösebb külső szimpátia és támogatás ahhoz a magyar kormányzati érveléshez, amely a külföldiek által populistának ítélt intézkedések meghozatalát abból vezeti le, vagy a hitelezők által követelt döntéseket azzal utasítja el: a magyar emberek nem viselnek el további megszorításokat.

Mintha a magyar politika és az európai politika két malomban örölne. De nem egyszerűen kommunikációs gondról van szó, hanem sokkal inkább arról, hogy jelenleg – sőt inkább: ismét – a környezetétől eltérő fázisban van a magyar társadalmi-gazdasági fejlődés. A legtöbb európai országban és főként a hozzánk mérhető új tagállamokban 2008 végéig gyors gazdasági növekedést, szédítő fogyasztásbővülést éltek meg, és abból jött a hirtelen kijózanodás. De még a megállapodottabb országokban is jól ment a többségnek a válságig. Majd jött a krízis, annak kúrálása, és 2011-re maradt a kúra költségei törlesztésének elkezdése.

Ehhez képest a szocialista–szabaddemokrata többség *populista gazdaságpolitikája* miatt nálunk 2002-től, amíg csak mehetett, az állami költsékezés fűtötte föl az első helyen a gazdasági konjunktúrát, noha idővel bekapcsolódott a bankhitelekkel költsékes háztartási szektor is. A gazdaság azonban egyáltalán nem száguldott, majd a 2006 végén a Gyurcsány-kormányra kényszerített konvergenciaprogram keretében olyan megszorítások jöttek el, amelyek az addig sem erős növekedést stagnálással gyengítették. Így ütött be a nemzetközi krízis, annak másfél éves visszaeséssel járó aktív szakasza. 2010-et meg lehetett úgy élni Európa nagyobb felében, hogy az addig igencsak jól prosperáló gazdaságok fájdalmas, kellemetlen, de bizonyos fokig érthető korrekción esnek át. Vegyük az *íreket*, akik a krízist megelőző két évtizedben fenomenális gazdasági növekedést produkálva jóval az uniós átlag felé kerültek az egy főre jutó nemzeti jövedelmet illetően; a válságban hatalmasat esik az ír jólét, de volt is honnan. Ezzel szemben a *magyar életérzés* 2010-ben nem lehet más, mint az, hogy ismételen és régebb óta zajlik a megszorítás, mindenféle előremutató eredmény nélkül (mert az, hogy nem ütött be az államcsőd, a társadalom nagy többsége szemében aligha számít figyelemre méltó vívmánynak). Nálunk valóban már huzamos ideje tart a relatív visszacsúszás, a nemzetgazdasági mutatók terén is, de családok százazezreinek napi életében is, amint azt a kifizetetlen közműszámlák, késedelembe esett bankhitelek rémisztő adatai mutatják.

Innen valóban nehéz értelmes fordulatot megvalósítani. Ha van működőképes megoldás, ahhoz sok aprómunka kell, hiszen a családi szintű és a nemzetgazdasági méretű bajok okai sokrétűek, emiatt felszámolásuk sem remélhető valami egykomponensű csodaszertől. Bőven lesz még itt és más műhelyekben alkalom a megoldási javaslatok vitájára; e helyütt csak arra futotta, hogy a hazai felfogás és az európai meghatározó nézetrendszer közötti bántóan nagy különbségek egynéhány okát és tényezőjét vegyük sorra. A helyzetbeli és nézetbeli diszkrépancia különösen megnehezíti, bár reményeink szerint nem veszélyezteti hazánk uniós elnökségi teendőinek sikeres teljesítését. Mindenesetre 2010 végén úgy néz ki, hogy nehéz szemeszter előtt áll a magyar politikai irányító osztály.

BOD PÉTER ÁKOS

IN MEMORIAM ESTERHÁZY JÁNOS

Száztíz éve, 1901. március 14-én született Esterházy János a Snyitraújlaki grófi kastélyban, és 1957. március 8-án a mirovi börtönben adta vissza lelkét Teremtőjének. Ezek nem szólamok, mert valóban nemes lelkű ember volt, és hívő katolikusként Isten akaratában megnyugodva viselte az élet terheit. A megélt 56 év is szimbolikus jelentőségű, mert az éveken át halálos beteg politikus még értesülhetett a magyar nép csodálatos szabadságharcáról, de annak leveretése után már semmit sem várhatott az élettől.

Négy és fél éves volt, amikor édesapja meghalt. Apjától egy életre szóló útmutatást kapott: „Légy mindig jó magyar, fiam, és emberséges ember!” Esterházy élete utolsó percéig az atyai intelem szellemében élt. Már a húszas években bekapcsolódott a Trianon alkotta Csehszlovákia politikai életébe. 1932-ben, amikor Szüillő Géza, az Országos Keresztényszocialista Párt elnöke lemondott, az ifjú Esterházy Jánost választották meg utódjává.

Nézeteit így foglalta össze: „Modern és haladó vagyok, beilleszkedem a mai korba, befogadom az új eszmeáramlatokat, de csak kereszténységem és magyarságom szűrőjén át engedek nekik teret az érvényesüléshez (az én kiemelésem – T. B.) Távol tartok magamtól minden olyan konzervativizmust, amely maradáságot vagy csökönys ragaszkodást jelentene a múlt be nem vált, értéktelen eszméihez vagy alkotásaihoz. Ma minden kulturált állam intézményesen védi műemlékeit, így kell cselekednünk nekünk is értékes hagyományainkkal. Ha megtagadnók őket, ha megtagadnók múltunkat, akkor önmagunknak ásnók meg sírunkat. Mi magyarok a nemzetek közösségében az európai együttesben csak akkor maradhatunk mindenki által megbecsült tényezők, ha megóvjuk magyar jellegzetességünket. A keresztény, nemzeti és szociális hármasság marad mindig minden kiindulásunk alapja.”

Magyarságához való ragaszkodása nem zárta ki, sőt erősítette azt a meggyőződését, hogy minden eszközzel erősíteni kell a szlovák és a magyar nép barátságát. 1935-ben Kassa képviselője lett a prágai parlamentben. Első szereplésekor – természetesen a magyarság érdekében hangoztatott szavai után – így fejezte be beszédét: „kijelentem... akármit fognak csinálni, egyről: Szlovenszko autonómiájáról, Szlovenszko önállóságáról nem fogunk sohasem lemondani.”

Az 1938. szeptember 29-i müncheni döntés után Csehszlovákia átalakult Cseh-Szlovákiává, vagyis megvalósult a szlovák autonómia. November 2-án – nyugati jóváhagyással – meghozták az első bécsi döntést, s ezzel a Felvidék déli része visszakerült Magyarországhoz. Esterházy Szlovákiában maradt, de a Horthy Miklós kassai bevonulásakor rendezett gyűlésen – mint Kassa választott képviselője a prágai parlamentben – ilyen szavakkal fordult a magyar vezetőkhez:

„Mi, Szlovákiában maradt magyarok ígérjük, hogy kezet adunk a szlovák testvéreinknek. Az anyaországban lévő magyaroktól pedig azt kérem, hogy az odacsatolt szlovákok nemzeti érzéseit tartsák a legmélyebb tiszteletben, engedjék meg, hogy ugyanúgy élhessenek ott, mint ahogy azt mi magunknak Szlovákiában követeljük.”

November 6-án a Szlovákiában maradt maradék magyarsághoz fordult: helytállásra szólította fel őket, hangsúlyozva, hogy tényezők akarnak lenni az állam újjáépítésében, s bíznak szlovák testvéreikben, akik szintén keresztény és nemzeti alapon állnak. Sajnos ez a bizalom nem bizonyult megalapozottnak. A szlovákok nem értettek egyet a bécsi döntéssel, s figyelmen kívül hagyták annak kisebbségvédelmi előírásait. Nemcsak a nagyhatalmi döntést nehezményezték, de azt sem fogadták el, hogy az új diktátum etnikai szempontból sokkal igazságosabb, mint a trianoni. S a helyzet csak romlott, amikor 1939 márciusában Csehország német megszállása után Szlovákia önálló állammá vált.

1939. április 20-án nyílt levéllel fordult Tiso miniszterelnökhöz: „Mi, magyarok, mindnyájan önzetlenül jelentkeztünk az építómunkára, még akkor is, amikor éreznünk kellett, hogy ellenünk állandóan, egyre fokozottabban és végül már szinte rendszeresen szítják a hivatalos körök az ellenszenvet. ...A felelősség ezért egyedül a szlovák kormányt és a szlovákság azon vezetőit terheli, akik a felénk nyújtott testvéri kezet rídegen visszautasították, és ezenfelül még öklükkel mindenre rásújtottak, ami hozzánőtt szívünkhöz, lelkünkhöz és egész magyar énünkhöz, mintha azt akarnák velünk elhíttetni, hogy mi, szlovákiai magyarok, valamilyen alárendelt korcs nép vagyunk, amelyen kipróbálhatják egy elnyomó politikának minden legalantasabb eszközét is.”

Nem hallgatta el a magyarság sérelmeit, de mindig vallotta, mint például egy 1940-es parlamenti felszólalásában: „Nekünk

magyaroknak és szlovákoknak azt kell keresnünk, ami közelebb hoz bennünket és nem azt, ami eltávolít.”

Véleményét nemcsak Szlovákiában hangoztatta. A Kárpát-medencei, sőt a közép-európai szolidaritás szószólójaként szerepelt a Debreceni Nyári Egyetemen több ízben is. Peéry Rezső a pozsonyi *Új Hírek*ben elismerően ismertette az 1941-es előadását. Megállapította, hogy sokan „Teleki szellemhangját, szikár, férfias realizmusának szólamát” vélték hallani. Így fejtette ki a nemzeti kérdéssel kapcsolatos gondolatait:

„Sem gyűlölettel, sem erőszakkal nem lehet a nemzetiségi kérdést megoldani. Intő példa erre elsősorban Csehszlovákia.

Ha azt akarjuk, hogy más nemzetek megbecsüljenek bennünket, akkor mi is becsüljük meg őket, még akkor is, ha számszerűleg kisebbek. Minden nemzetnek vannak hibái és erényei. Ha a magyarság meg akarja tartani szerepét Közép-Európában, akkor olyan légkört kell itt teremtenie, amely kizárja a gyűlöletet, féltékenységet, és biztosítja a különböző nemzetek között a békés együttélést. Ez felel meg az ezeréves magyar tradíciónak is.”

Ismertsége, sőt elismertsége Magyarországon is egyre nőtt. Még 1938-ban, amikor a Táj- és Népkutató Központ Teleki-tanítványok által összeállított kiállítását (mely a tarthatatlan birtokviszonyokat tárta a közönség elé) egyes hatalmi körök nyomására be kellett zárni, a felvidéki politikus véleményét így tolmácsolta a *Magyar Nemzet*ben Kodolányi János:

„Azt mondja Esterházy János gróf, hogy valamikor ötezer holdja volt neki is, mint más szerencsés arisztokratának, bár ma csak kétszázötven hold szántója és hatszáz hold erdeje maradt, [mégis] *igen meg van elégedve*. Azt a megszívlelendő tanácsot adja a magyarországi nagybirtokosoknak... *elégedjenek meg ők is nyolcszáz holddal.*”

Pethő Sándor pedig így értékelte néhány hónappal később Esterházy János tevékenységét: „Tavaly november [a bécsi döntés] óta ő óvta meg az itt [ott] maradt magyarságot a teljes lelki összeomlástól. A szlovákiai magyarság egy emberként zárkózik Esterházy mögé, akinek meg nem zavart nemzeti ösztöneiben szinte vallásos hittel bízik. De nemcsak feje ő ennek a megkevesebbedett magyarságnak, hanem ezermester keze, lába, bocsánatot kérünk a kifejezésért: mindenese. Mintha nem is egy példány fogna belőle mindenütt való jelenlétének színhelyein. Neve fogalom, ideál, erő

és mérhetetlen bizalom. ...Esterházy: ez a név előttük a magyar nemzet maga, a szülői ház, a védő hatalom, a nagy oltalom.”

Erre a védő hatalomra rövidesen Esterházynak is nagy szükségé lett. A szlovák parlamentben lankadatlanul védte a magyarság érdekeit, de a legkiemelkedőbb tette az volt, amikor egyetlen képviselőként ellenezte a zsidók deportálását elrendelő törvény elfogadását. A Szlovákiában élő magyarokat felszólította, hogy az elkobzott zsidó tulajdonból ne igényeljének semmit, s a legkülönbözőbb módon segítette az üldözötteket. Újlaki kastélyában is bújtatta zsidó pártfogoltjait, sőt még cseh politikusoknak is segített Magyarországon keresztül Nyugatra menekülni.

Magyarország 1944-es német megszállásának elején még ájtott Budapestre, és a miniszterelnöknél tiltakozott a zsidóellenes rendelkezések ellen. Rövidesen azonban neki is illegalitásba kellett vonulni, mert a parlamenti mentelmi jogának megvonása után egyre inkább ki volt téve szélsőjobboldali üldöztetésnek. A hadi helyzet változásával, a szovjet előnyomulással megváltozott helyzetben, 1944 végén barátai azt tanácsolták, hogy meneküljön el Szlovákiából, de ő a tanácsot visszautasítva kijelentette: „Ezen a földön születtem, szívem, lelkem gyökere annyira ezen a földön él, hogy itt maradok köztetek, és veletek fogom átélni a rossz napokat, és ha az Úristen kegyelme megengedi, a boldogabb magyar jövőt.”

Esterházyra azonban ezután már csak „rossz napok” jöttek.

1945-ben a csehszlovák hatóságok letartóztatták, és június 27-én néhány magyar politikustársával együtt átadták a szovjet katonai parancsnokságnak. A Szovjetunióban mint „meggyőződéses fasisztát” elítélték. Egy ideig a moszkvai Ljubljanka börtönben raboskodott, ahol Szolzsenyicin cellatársa volt. 1946 júliusában a Knyaz-Pogot melletti munkatáborba került.

1947 őszén távollétében halálra ítélték, ezt az ítéletet később életfogytiglanira változtatták.

Nénje, Esterházy Lujza időközben Párizsba került, és nagyszabású nemzetközi mozgalmat indított öccse kiadatása érdekében. A szovjet hatóságok végül átadták Esterházy Jánost a csehszlovák államnak. 1949. április 20-án került haza, de útját meg kellett szakítani, mert a szovjet munkatáborban annyira legyengült, hogy nem bírta az utazás fáradalmait.

Pozsonyban kórházba került, s barátai megint megpróbálták rávenni az ország elhagyására. Maradása újabb problémát jelen-

tett, mert ekkor még érvényben volt a csehszlovák bíróság halálos ítélete. Ezt, többek között szlovák politikusok részvételével sikerült életfogytiglani börtönre enyhíttetni. Ez a „kegyelem” azonban kegyetlen kegyelemnek bizonyult, mert különböző fogházak után a mirovi rabtartó várkastélyba került, ahol fűtés nem volt, s a legmelegebb nyári napokon sem volt több 15 foknál. Esterházy ekkor már halálos beteg volt, de még szlovák rabtársai is a legnagyobb elismeréssel beszéltek csodálatos lelki erejéről.

Börtönevei alatt Mária húga igen korlátozottan ugyan, de mindent elkövetett bátyja helyzetének enyhítése érdekében. Sanyarú évei alatt nagy örömet jelentett számára az a hír, hogy fiának és lányának sikerült Nyugatra menekülni. Az 56-os magyar forradalom éve még egyszer megdobbantotta egyre fáradó szívét, s a forradalom leverése után már nem sokat jelentett számára az élet. 1957. március 8-án meghalt. Hamvait a kommunista hatóságok nem adták ki a családnak, legújabb értesüléseink szerint egy prágai temetőben helyezték el cseh ellenállók testi maradványai között.

Esterházy János sorsáról évtizedeken keresztül semmit nem tudott a magyar közvélemény, mindössze 1947-ben, halálra ítéltése alkalmából jelent meg egy közlemény a *Magyar Nemzet*ben. Az 1990-es fordulat után lényeges változás történt: tanulmányok, könyvek, tv-filmek készültek róla, s Esterházy János a magyar történelmi tudatban a legfényesebb nevek között szerepel.

TÖRÖK BÁLINT

A BAROSS GÁBOR TÁRSASÁG ÁLLÁSFOGLALÁSA A MAGYAR VASÚT HELYZETÉRŐL

A Baross Gábor Nemzeti Gazdaságpártoló Társaság 2010. december 2-i ülését a magyar vasút témakörének szentelte. Több mint 100 résztvevő előtt a vitaindító előadást Fónagy János államtitkár (Nemzeti Fejlesztési Minisztérium), valamint Szarvas Ferenc, a MÁV Zrt. elnök-vezérigazgatója tartotta. A Társaság a vitaest tapasztalatait a hozzászólások alapján az alábbiakban foglalja össze:

A magyar vasút helyzete – amint ezt már a Társaság a 2005. október 12-i vitaülésén is megállapította – az utóbbi évtizedek gaz-

dasági és társadalmi változásai, a szállítási igények mérséklődése, a motorizáció további terjedése következtében nagyot változott, azonban a szocialista tervgazdaság korából eredő, s azóta csak súlyosbodó technikai elmaradások és szervezeti-szemléleti gondok a mai napig megmaradtak. Az elmúlt években pedig a szocialista-szabaddemokrata kormányok idején az a hibás gyakorlat alakult ki, hogy az állami vasúttársaságot az *elmaradt állami támogatás pótlására hitelfelvételre készítették*. A pénzügyi rendezetlenség aláásta a felelős, előrettekintő, igényes vezetői kultúrát.

Az előregedett műszaki eszközök és a felújításra váró nagyszámú pályaszakasz okolható a vasúti szolgáltatások mai állapotáért, de *mindezek nem adnak felmentést a döntések halogatására, a meglévő ingatlan és egyéb vagyon mozdíthatatlanságára, elhanyagolására*.

Nyilvánvalóvá kell tenni, hogy a MÁV nem kezelhető úgy, mint egy vállalat, hanem a nemzeti közszolgáltatás részeként fontos eleme a magyar infrastruktúrának. A fejlett gazdasággal rendelkező európai országokban a nemzeti vasúttársaságok jelentős költségvetési támogatással, állami szolgáltatásként funkcionálnak a személyszállítás területén. A magyar vasút csak akkor számíthat az egyre szűkebb állami erőforrásokból való részesedésre, ha szervezettsége, vezetése, szolgáltatásainak színvonala megfelel a kor igényeinek.

Természetesen a megelőző korszak a maga tömegigényeivel nem jön vissza, a magyar vasútnak a mai piaci viszonyok között kell – *a nélkülözhetetlen állami finanszírozás mellett* – megtalálnia a hatékony működési pályáját. Valós veszély, hogy idővel a magyar vasúti állapotok romlása miatt elkerülhetik hazánkat az európai főbb szállítási útvonalak. A közösségi közlekedés kulturális szintjének és műszaki adottságainak további romlása pedig tovább gyorsíthatja a nagyobb környezeti megterheléssel járó közúti közlekedést, szállítási módok terjedését.

A vasút és általában a közösségi közlekedés jövőbeli helyének kijelölése azonban nem csak az érintett vállalatok, hanem a kormányzatnak is felelőssége. Nem csak a MÁV vezetésének, a *mindenkori kormánynak is feladata, hogy a hazai adottságoknak és az európai uniós stratégiai irányoknak megfelelő, lobbierdekektől mentes, az európai trendekkel számoló fejlesztési tervet dolgozzon ki, a finanszírozási feltételeket meghatározza, és mindezeket legkésőbb 2011. első felében szakmai vitára bocsássa*.

A Társaság kiemeli, hogy bár az államvasutak szerepe ma más, mint Baross Gábor minisztersége idején, de ennek ellenére a MÁV-nak továbbra is kiemelkedő nemzetgazdasági, sőt társadalmi jelentősége van. Ezért fontosak a működésnek olyan részletei, mint az egységes és igényes megjelenés, a szomszédos országok magyarlakta területeinek jobb elérhetősége, általában a szolgáltatásainak közönségi jellege. Nem lehet beletörődni a műszaki és szolgáltatási szint gyengeségébe, a folyamatos térvesztésbe. Egy határozott, koncepciózus és jól szervezett vezetés még a mai körülmények között is sokat tehet a magasabb színvonalú szolgáltatásért.

Budapest, 2010. december 15.

Baross Gábor Társaság nevében:

DR. BOD PÉTER ÁKOS elnök **DR. PAKUCS JÁNOS** ügyvezető elnök
DR. HALZL JÓZSEF társelnök **DR. PAPANÉK GÁBOR** társelnök
DR. ZÁVODSZKY PÉTER társelnök

METZ KATI IS ELMENT...

Hát Metz Kati is elment, folytatva az év fájdalmas sorát, Herczegh Géza, Benyhe János után, s ahogyan ők is, magával vitte utolsó kézírata titkát, s azokét is, amelyeknek megkezdésére sem jutott ideje. Szerkesztőként ugyan a már soha el nem készülő művek hiánya kiált rám először, de a jó barát, a hosszú utakon oly remek társ elvesztése sokkal előbb és mélyebben sajduló fájdalmat idéz. Mert a szerkesztésben a legjobb dolog az, hogy másként megismerhetetlen embereket szerkeszthet össze, és a legrosszabb, ha az így született kapcsolatok szétszakadnak...

Metz Kati *Magyar Szemle*-béli kritikáinak hosszú évek óta voltam nem is elsősorban szerkesztője, hanem sürgetője, mert ő, a szellem szolgálatában szüntelen harcban állt az idővel és a határ-idővel – de az utolsó pillanat utáni pillanatban mindig megérkezett az aktuális dolgozat, amit megírni még volt ideje, de elolvasni nem. Ezért volt különös szerkesztői öröm kezelésbe venni kézíratait, amelyek mindig vibrálóan okosak voltak, világos értékrend szerinti, méltányos ítéleteket közöltek, a teljesítmény, az alkotók

tisztelete jegyében születtek. A szakma iránti lojalitásnak a közönség iránti felelősség volt a határa. Kritikái mögött kivételes tudás és élményanyag volt, magától értetődően, hivatkozás nélkül: Kati nem a saját ismereteit, egyetemes műveltségét, európai kitekintését, a régió kiválóságainak ismeretét, a színházon kívül a zenében, irodalomban való jártasságát, egész élete megszenvedettségét akarta bemutatni, hanem azt, amit egy-egy előadást megtekintve tapasztalt. Ez a szellemi gazdagság adta minden sorának fedezetét. De többről volt itt szó, mint pusztán az ő személyes tudásáról. Nemzedékek, közösségek kultúrája jelent meg benne és általa: ott volt mögötte a Marosvásárhely zenei életét megalapozó egykori operaházi korrepetitor nagyapa, a város szellemi életébe épült apa, a belátható határig értelmiségi ősök háttere, a történelmi Erdély értékhordozó polgári világának, a nemzeti polgárosodásnak hagyománya. Amelyben a sokszínűség, még a sokféle nemzetből érkezett is magyar hagyománnyá vált, amelynek nyitottsága, a helyi hagyományokkal való összeépülése különleges művelődés- és műveltségsményt teremtett.

De hadd legyek hűséges a valósághoz: kevés dolgon mulattunk együtt olyan jól Katival, mint a teremtés lázában elkövetett elírásokon, uram bocsá', képzavarokon – amelyeket csalhatatlan bizonyossággal szűrt volna ki, ha annyicska ideje van, hogy csak egyszer rápillantson az átadott szövegre. Általa tanultam meg, hogy kétféle képzavar van: az egyik az igénytelen, tehetségtelen akarnokságé, a másik azonban a lázasan teremtő, termő elme ellenőrizetlen gazdagságából születik.

Írásai alapján, cikkeit, könyveit szerkesztve tanultam meg tisztelni Katit, akinek olykor bevallottam, hogy én bizony a színház értékeinek meghallásához alighanem botfülű, színeinek látásához színvak vagyok. Ő azzal nyugtatott, hogy sajnós az előadások többsége sok évtizedes távlatban dallamtalan és fakó – vagy éppen harsány és csiricsaré. Bizonyára volt ebben igazság, de fogyatékoságaimról vallott meggyőződésemet azért nem tudta elosztatni...

A jó kollegiális kapcsolatból barátságba akkor kerültünk, amikor a sors hosszas autótutázásra ítelt minket. Tudtam, milyen fontos neki a jó zene, tele is raktam a kesztyűtartót kazettákkal, hogy ne teljen csendben az út. Aztán egyet sem indítottam el – mert kiderült, száz évre való megbeszéltnivalónk akadt. Közép-európai családtörténetekről, szétszóratásról, anti-karrierizmusról, Páskándi

VASZARY JÁNOS: KATONÁK A HÓBAN
Olaj, vászon, 1916

Gézáról, Sütő Andrásról, Szilágyi Domokosról, Hervay Gizelláról, Harag Györgyről, színészekről és pártvezetőkéről, zenéről és költészetéről, és hát magunkról. Fájdalmakról, megromlott barátságokról, megbocsátásról. Diktatúrákról, besúgókról, a történelemnek nevezett csapnivaló és csapnivalóan rendezett tragédiáról.

A szellemi találkozás örömeiben fogytak a száz kilométerek, de nem fogytak a megbeszélőnivalók. Csak annak az aggodalomnak az árnyéka bántott, hogy ez a vibrálóan intellektuális, egész életében igazi otthonra csak a legmagasabb kultúrában találó, olykor szikrázóan keményen ítélő, hetvenéves asszony miként fogja viselni a jókedvtől mindig kicsattanó, minden pillanatban nemcsak nevetésre kész, hanem kirobbanóan nevető, tizenéves útitársunkat. Papírforma szerint ugyanis halálosan idegesíthette volna. De ennek az ellenkezője történt: a szigorú ítéset, a rettenthetlen értelmiségit egyszerűen elbűvölte a mindent besugárzó

jókedv és az abból sugárzó vitalitás. Öröm volt nézni a két pólus között pillanatok alatt kialakult barátságot.

Kivételes szerencsém volt, hogy tanúja lehettem ennek a találkozásnak. Egyebek közt azért, mert ebből ismertem meg Kati másik lényét, amit a szerkesztőség sokszínű szellemisége dacára is egyoldalúan intellektuális közegében sohasem láthattam volna meg.

Mert Kati tele volt szeretettel, elfogadással, fogékonysággal a mások életöröme iránt: egy olyan ember arca mutatkozott meg benne, amilyen lehetett volna, amilyen bizonytalansággal szeretett volna lenni. És amilyen mégsem lett, mert nem lehetett. Alighanem ez a Metz Kati sokban más lett volna, mint amilyennek megismertük. A legegyszerűbben úgy mondhatnám, hogy ebben az arcában a tragikus megvalósulatlan és némely pillanatokban mégis megtalált anyaság jelent meg, a szeretet erejével oldva fel a tragikumot. Ezt az arcát láthattam a *Magyar Szemle* 2009-es erdélyi útján is, öcsce, családja, unokaöccse társaságában, egy másfajta önmegvalósítás pillanataiban.

Így, utólag látom (ahogyan Cs. Szabó László írta, csak a halál ad mindennek távlatot), hogy milyen szigorú dramaturgiai rendje volt annak is, hogy saját gépe éppen nem lévén, minek a lefényképezésére kért meg: Kolozsváron családja tagjait, Szamosújváron a börtönt (ahol egykori társa, Páskándi Géza raboskodott), Udvarhelyen a református gimnáziumot, ahova édesanyja járt iskolába, Marosvásárhelyen pedig a szülei sírját kaptam kérésére lencsevégre. Aligha kell magyaráznom, milyen képet rajzolnak ki ezek a máskülönben részint véletlenül elének került stációk.

Halála előtti utolsó telefonbeszélgetésünkön nem a maga bajáról beszélt (pedig nagy fájdalmai voltak, és ahogy mondta korábban, a halálfélelem is meggyötörte), hanem az én, kellemetlen, de múlóban lévő betegségemről kérdezett, miattam aggódott. Aggódtam én is miatta, mondtam is, hogy szégyenkezem a kis nyavalyám miatt, mikor ő ilyen nagy bajban van: a választ elnevette, ahogyan elneveltük mindig azt, amire már nem volt mit mondani. Azután a *Nagyításról* és a Nemzeti Színház december elsejére betervezett botrányáról meg az igazgatójáról beszéltünk, akit megbízói sem a képességeiért, hanem csak a nemzeti közönség megalázására tettek a helyére, és megbeszéltük Pina Bausch párizsi Gluck-rendezését.

Ha hosszas betegsége idején jobban volt, rögvest szellemi témákról beszélt: ha szellemi témákról beszélt, rögvest jobban volt. A kultúra világa volt az élettere, utolsó pillanatáig abba kapaszkodott.

Aztán a függöny végleg leereszkedett: nem kapunk írást tőle a lapzárta utáni percekben. A Fiumei úti temetőben talált végső nyughelyet. Szülőföldjétől távol, Kosztolányi, Benyhe János, Domokos Mátyás közelében.

GRÓH GÁSPÁR

SUMMARIES

Magyar Szemle, Vol. XX., Nos. 1–2., February 2011, Budapest.

Editor-in Chief: Gyula Kodolányi

Publisher: György Granasztói.

Published by Magyar Szemle Foundation.

VIKTOR ORBÁN, Prime Minister of Hungary, Budapest. *The Year of European Renewal*. An address on the tasks of the Hungarian EU Presidency, written for and published in Hungarian Review for the first time. The Prime Minister considers the first half of 2011 one of the most difficult moments of the EU so far. The budget deficit problems of member countries have to be brought under one umbrella. Other key themes of the Presidency are a comprehensive European strategy for solving the problems of Roma minorities, the Danube co-operation, and extension of the EU toward the West Balkans, starting with the membership of Croatia.

GYÖRGY SCHÖPFLIN, Member of the European Parliament for Fidesz (Hungary), Budapest and London. *(Mis)Understanding Central Europe: Hungary and the Western Media*. A former Professor of Politics and History at the University of London, Schöpflin examines the typology of hostility and indifference that characterizes Western media attitudes toward smaller European nations and newcomers to the EU, and the historical delusions and psychological projections that sustain them.

The Hungarian Patient. **ISTVÁN MIKOLA**, Chairman of the Health Committee of Hungarian Parliament talks to **NICK THORPE**, journalist, BBC and Hungarian Review, Budapest. The main problem of the Hungarian health system is poor financing. While doctors are well trained, their salaries are meagre, and a morally destructive system of tipping, a heritage of the communist years, survives. The solution would be to create an independent professional contactor's status for hospital doctors.

NORMAN STONE, historian, University of Bilkent, Turkey. *M. Gorbachev: The Last Ploy? Or What Was Really Going On*. Gorbachev was invented by the Soviets as the last ploy to save communism through detente – a role Gorbachev performed in good faith, as a genuine reformer. His attempt was shipwrecked by the powerful underlying currents of democracy and national pride in Central Europe and the Union itself.

GÉZA JESZENSZKY, historian, former Minister of Foreign Affairs, Budapest. *The New World Order – In the Perspective of Twenty Years*. While the early Nineties, after the peaceful revolutions of Central and Eastern Europe, seemed to herald in an optimistic era of regulated international relations in a world dominated by the US, the following decade brought a revival of terrorism and the rise of strong economies in Asia, an era of pragmatic politics in an increasingly complex global web.

GYULA KODOLÁNYI, writer, Editor-in-Chief, Magyar Szemle and Hungarian Review, Budapest. *About My Uncle, János Kodolányi*. In his late teens, the author found a master within the closer family, his novelist uncle, who initiated him into the freedom of thought, the methods of self knowledge, and the significance of traditions, in a world ruled by Communist ideological hegemony.

JAAN KAPLINSKI, writer, Tallinn, Estonia. *Estonians, Finns, Hungarians, Turks, Mongolians*. A scholar and poet, with an acute insight into the working of language, analyzes the unique way these languages, in closer and wider circles of relation, embody a different approach to understanding and handling the world. The main difference is their nominalism, as opposed to the realism of the Indo-European languages and cultures.

ILDIKÓ VÁRNAGY, sculptor, Budapest. *My First Alphabet*. The consummate writer offers her little dictionary of life in the Fifties and Sixties in a half-rural industrial suburb of Budapest, Csepel. While forgotten customs and objects are revoked by the entries, we are being introduced to a lovely human and social microcosm through the eyes of the child and the teenager.

ENIKŐ RÓKA, art historian, National Gallery, Budapest. *National Heroes, National Landscapes and National Mythologies in the Fine Arts*. Curator of a current exhibition at the National Gallery on the same subjects, the author discusses the mid-19th century European Romantic movement which builds a visual diction-

ary for rising national and ethnic consciousness, and its peculiar milestones in Hungarian graphic art. Our present issue is illustrated with pictures selected for this article.

1% METAPHYSICS. György Szabados has selected a passage from a 1838 letter of Ferenc Liszt, in which he describes to Lambert Massart the sudden rise of his patriotic feeling for Hungary.

Book and Events

ALEX SZILASI. *Liszt's Book on Chopin, in Hungarian Again After 85 Years.* A brilliant Hungarian pianist and musicologist writes on the book re-published for the Chopin-Liszt Bi-Centennial: a testimony of Liszt's appreciation to the Polish master, to their friendship and differences – and on how Chopin saw Liszt.

LÁSZLÓ IMRE. *The Cultural and Civilizational Effects of Hungarian Calvinism.* A Member of the Hungarian Academy reviews a volume of studies published for the Calvin Centenary in 2010, on the wide-ranging presence of Calvinism in Hungarian culture. („Zengett Sziónon a zsoltár”. Argumentum, Budapest, 2010.)

ZOLTÁN FÁY. *A New Concord with the Vatican?* After the improved but insufficiently regulated position of the Roman Catholic church of Hungary during the last twenty years, the creation of a modern Concord seems to be emerging between the new Orbán government and the Vatican – writes our columnist on religious affairs.

KLÁRA TÓTH. *Are We Relevant?* On the occasion of the release of documentary portraits of Polish cinema artists Krystina Janda, Krzysztof Zanussi and Agatha Buzek, our film columnist reflects on the forms of spiritual and social commitment which kept Polish film art up to date, a significant contemporary of the recent twenty years – and why Hungarian film art at large failed to achieve the same.

MIHÁLY KUBINSZKY. *The Revival of the Pauline-Carmelite Cloisters in Sopron-Bánfalva.* The medieval Pauline cloisters, modernized in the 18th century and taken over by the Carmelites in the late 19th, were nationalized after 1945, and gradually fell to almost complete disrepair. Purchased from the Carmelites recently, it has been turned by an entrepreneur into a modern centre of

meditation and rest, through an expert work of reconstruction and modernization.

JÁNOS G. GÁSPÁR. *Can We Swap a History?* The radical results of the general elections in April 2010, and the ensuing transparency of public discourse, indicates that a partial revaluation of the Transition of the last 20 years will take place, as well as a honest discussion of its economic heritage and the complete inventory, at last, of the communist period before 1990.

PÉTER ÁKOS BOD. *Our European Semester.* The macrofinancial and budgetary problems of the member states, and their regulation must be a top agenda for the Hungarian EU Presidency that has started in January, our columnist, former Governor of the Hungarian National Bank writes.

BÁLINT TÖRÖK. *In Memoriam János Esterházy.* On his 110th anniversary, we commemorate the Hungarian aristocrat, member of the Slovakian Parliament before World War II, who stood up against the discrimination against Jews there, and died in a Czechoslovak prison in 1957. His integrity and humanism remains a shining example.

BAROSS GÁBOR SOCIETY STATEMENT on the condition and renewal prospects of the Hungarian State Railways, as policy recommendations for the government.

GÁSPÁR GRÓH. *Kati Metz is gone, too...* Obituary commemorating the theatre critic of Magyar Szemle for many years, a veritable intellectual, a great professional, and a true human being, who had moved to Hungary from Transylvania (Romania) in the late Eighties .

Our present issue is illustrated with material selected by Enikő Róka from the exhibition Nation and Art.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BOD PÉTER ÁKOS (1951, Szigetvár) közgazdász, egyetemi tanár. 1990–1991-ben gazdasági miniszter, 1991–1994-ben a Magyar Nemzeti Bank elnöke. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem tan-székvezetője, a Károli Gáspár Református Egyetem tanára. F. m.: *A vállalkozó állam a mai tőkés gazdaságban* (1987), *Rendszerváltozás Kelet-Közép-Európában* (Leszek Balcerowiczsal, Václav Klauszal, 1997), *Pénz, hatalom, erkölcs. Tanulmányok a gazdasági rendszer-váltás időszakából* (1997), *A pénz világa – a világ pénze* (2001), *Gazdaságpolitika* (2002), *Közgazdaságtan* (2006).

FÁY ZOLTÁN (1966, Baja) könyvtáros, publicista. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Pázmány Péter Hittudományi Főiskolán tanult.

GÁSPÁR G. JÁNOS: könyvtáros, szerkesztő. 1990 óta ad közre politikai elemzéseket.

GRÓH GÁSPÁR (1953, Budapest) irodalomtörténész, kritikus. A *Magyar Szemle* rovatvezetője. 2007-ben Pethő Sándor-díjat kapott. F. m.: *Egymásért vagyunk.* (Tanulmányok, kritikák, 2000.) *Szabó Dezső: Az elfelejtett arc* (Válogatás és szerkesztés, 2001), *Az elsodort író. In memoriam Szabó Dezső* (Válogatás és szerkesztés, 2002), *Móricz Zsigmond: A magyarság rendeltetése* (Válogatás és szerkesztés, 2004), Cs. *Szabó László. A kis népek hivatása.* (Előszó, válogatás, szerkesztés, 2005), *Nézni a láthatatlant* (Kisesszék, 2005), *Határ.Ok nélkül* (Tanulmányok, kritikák, 2006).

IMRE LÁSZLÓ (Csorna, 1944) irodalomtörténész, kritikus. A Debreceni Egyetem volt rektora. 1978–89 az *Alföld* rovatvezetője. 1992–96: a Helsinki Egyetem vendégprofesszora. 1998–2001: Széchenyi prof.-ösztöndíjas. 2001–2007 az MTA közgyűlési képviselő, az Irodalomtudományi Bizottság tagja. Kutatási területe: 19. és 20. sz.-i magyar irodalom, 19. sz.-i orosz irodalom. 2007-től az MTA levelező tagja. F. m.: *Rákos Sándor* (1973), *Brjuszov és az orosz szimbolista regény* (1973), *Arany János balladái* (1988), *A magyar verses regény* (1990), *Műfajok létformája XIX. századi epikánkban* (1996), *Irodalom és küldetés* (tanulmányok, 2000), *Műfajttörténet és, vagy komparatiztika*

(2002), „*Felszabadult*” irodalom? (2007), *Új protestáns kulturális önszemlélet felé* (2010).

JAAN KAPLINSKI (1941, Tartu) észt filozófus, nyelvész, szociológus, költő, fordító, esszéista, történész egyetemi oktató. Édesanyja észt volt, édesapja lengyel, aki a világháború ideje alatt a Gulágon túnt el. Foglalkozott többek között kelta és indián mítoszokkal, kínai és buddhista filozófiával. Költeményei, esszéi észt, finn és angol nyelven jelentek meg. Legutóbbi igen nagy érdeklődést és vitát kiváltott munkája *If Heidegger had been Mordvinian* (Ha Heidegger mordvin lett volna).

JESZENSZKY GÉZA (1941, Budapest) történész. 1976 óta a Közgazdasági, mai nevén Budapesti Corvinus Egyetemen tanít a nemzetközi kapcsolatok és a magyar külpolitika témakörében. 1990–1994-ig külügyminiszter, 1994–1998-ban az MDF, illetve az MDNP országgyűlési képviselője, 1998 szeptemberétől 2002 nyaráig washingtoni nagykövet. F. m.: *Az elveszett presztízs*. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában, 1894–1918 (1986, 1994), *Post-Communist Europe and Its National/Ethnic Problems* (2005, 2009), *Helyünk a világban*. A magyar külpolitika útja a 21. században (Beszélgetések Csaba Lászlóval és Martonyi Jánossal, 2009).

KODOLÁNYI GYULA (1942, Budapest) költő, műfordító, irodalomtörténész. 1971–1990: az ELTE tanára. 1972–1973-ban ACLS-, 1984–1985-ben Fulbright-ösztöndíjjal az USA-ban kutat és tanít. 1987–1990-ben részt vesz a rendszerváltoztató ellenzéki mozgalmakban. 1990–1994: miniszterelnökségi államtitkár. 1992 óta a *Magyar Szemle*, 2010 óta a *Hungarian Review* főszerkesztője. 2004–2009: az Emory Egyetem (Atlanta, USA) tanára. Főbb elismerések: József Attila-díj (2002), Prima Díj (a *Magyar Szemlével*, 2003), a Köztársasági Elnök Érdemérme (2005). Főbb művei: *A létezés hálói* (Amerikai költők, ford., 1990), *Kentaurszárnyak* (Esszék, interjúk, 1999), *Táncban a sötéttel* (Összegyűjtött versek 2002), *Amerika ideje* (Esszék, 2003), *A hullám taraja* (Esszék, interjúk, 2006), *A fény rétegei* (Esszék, 2010).

KUBINSZKY MIHÁLY (1927, Sopron). Építészmérnök, az MTA doktora. Munkahelyei: állami építőipar (1950–1957), Nyugat-magyarországi Egyetem (1957–1995), itt 1978-tól az Építéstan tanszék vezető egyetemi tanára. Nyugdíjazását követően Prof. emeritus és dr.h.c. Szakirodalmi munkásságának fő témái a legújabb kori építészettörténet, építészeti kritika, vasúttörténet építészeti vonatkozásai, műemlékvédelem, tájépítészet és Sopron város építészete.

Kitüntetései: Ybl Miklós-díj (1992), az MTA Mikó Imre-díja (1998), Széchenyi-díj (2003).

MIKOLA ISTVÁN (1947, Veszprém) az Országgyűlés Egészségügyi Bizottságának elnöke, orvosi tanulmányait a SOTE-n (1972), valamint az Egyesült Államokban és Kanadában végezte. Szakterülete az egészségügy szervezése, a kórházmenedzsment. 1972–90-ig belgyógyász az Ajkai Kórházban. 1990–1995-ben a Szt. László Kórház főigazgatója, 1991–93-ban a társadalombiztosítás miniszteri biztosa, 1997–99-ben a Nemzetközi Gyógyszergyártók Egyesületének igazgatója, 1999–2000-ben az Országos Vérellátó Szolgálat főigazgatója, 2001–2002-ben egészségügyi miniszter. Az MTA Környezet-és Egészségügyi Bizottságának tagja.

NICK THORPE (Upnor, Anglia 1960) újságíró. 1986 óta él Budapesten a BBC tudósítójaként, 1996-tól a Guardian és az Observer lapok munkatársa. 2010-től a *Hungarian Review*-nél dolgozik. F. m.: *89 The Unfinished Revolution – Power and Powerlessness in eastern Europe* (2009).

ORBÁN VIKTOR (1963, Székesfehérvár) 1998–2002-ben és 2010-től a Magyar Köztársaság miniszterelnöke.

RÓKA ENIKŐ (1970, Balassagyarmat) művészettörténész. Szakterülete a 19. század második fele és századforduló, grafika- és gyűjtéstörténet. Az MNG tudományos titkára.

SCHÖPFLIN GYÖRGY ANDRÁS (1939, Budapest) történész, politológus, egyetemi tanár, Londonban tanult és tanított. 2005 óta az Európai Parlament képviselője. F. m.: *The Soviet Union and Eastern Europe: A Handbook* (szerkesztő, 1970), *Hungary between Prosperity and Crisis* (1982), *Politics in Eastern Europe 1945–1992* (1993), *A modern nemzet* (2003), *Az identitás dilemmái* (2004).

STONE, NORMAN (1941, Glasgow) történész, a modern német és közép-európai történelem egyik vezető szakértője. A Cambridge-i és az Oxfordi Egyetemen tanított. A 80-as években Margaret Thatcher miniszterelnök személyes tanácsadója és beszédírója volt. Jelenleg a nemzetközi kapcsolatok professzora az Ankarai Bilkent Egyetemen. 2010 májusában nyilatkozta a *Daily Telegraph*-nak: „Marx két óriási hibát követett el, nem értette a vallást, és gyűlölte a parasztokat.”

SZILASI ALEX (1968, Parma) zongoraművész, neves zenészcsaládból származik. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Akadémia zongora tanszakán tanult Rados Ferencnél, Falvai Sándornál és Soly-

mos Péternél. Gyerekkora óta koncertezik, Európában, Észak-Amerikában és Ázsiában. 2010-ben a Hungaroton felkérésére Chopin összes művét felvette a Chopin által kedvelt Pleyel-zongorán.

TÖRÖK BÁLINT (1925, Budapest) bölcsészdoktor, közíró. A Magyar Művészeti Akadémia tb. tagja. Újságírással 1990 óta foglalkozik. Rendszeresen írt, illetve ír számos újságba, folyóiratba, sajátos műfaja a történelmi publicisztika. 1994-ben Esterházy-, 2006-ban pedig Teleki Pál-emlékéremmel tüntették ki. F. m.: *Esterházy János Emlékkönyv* (Esterházy Alízzal közös szerkesztésben, 2001), *A demokrácia fellegrvárának építői* (Csicsery-Rónay Istvánnal és Horváth Jánossal közös tanulmány- és cikkválogatás, 2002), *Farkas esz meg, Medve esz meg... Szent-Iványi Domokos és a Magyar Függetlenségi Mozgalom* (2004).

TÓTH KLÁRA (1953, Nyíregyháza) filmkritikus, publicista. A Duna TV szerkesztője. F. m.: *Donquijote köpenyében*. Pályakép és dokumentumok B. Nagy Lászlóról (2005).

VÁRNAGY ILDIKÓ (1944, Budapest) szobrász, művészeti író, kiállításszervező. Fő díjak: Munkácsy-díj (1991), Ankara Ázsia-Európa-díj (1992. IV. Nemzetközi Ázsia-Európa Biennálé), XIII. Országos Kislasztikai Biennálé Pécs I. díj (1995). F. m.: *Vizuális játékok* (1979), *Szósobrok* (1997), *Művészeti írások 1973–1999* (2002), *Utazás befelé* (2005).

A hagyománytiszteltet nem vaskalapposág: a megújult Századvég ezentul digitális formában olvasható. Az új, dinamikus és modern karakter mégis az örökség megőrzésének vértjébe öltözik, egy régi Századvég külső megjelenését idézi meg. Akárcsak a szimbólumunkul választott főnix. A motívum jelképezi a „régit” és a megújult Századvégek viszonyát, a természet, az idő körforgását, a gondolatok és mítoszok örök visszatérését – de ébren tartja a reményt is: ha elvesztettük a politikát (lehetnek olyan korok, amelyekben mintegy megszűnik, mert nincs, nem lehet politikai), bölcsesség, intellektuális kíváncsiság, nyitottság, bátorság, azaz átfogó reflexió révén méltóságot mégis visszaszerezhetjük magunknak. Ehhez pedig „csak” tenni kell a dolgunkat. Szándékaink egyértelműek: a politika méltósága mellett állunk.

G. FODOR GÁBOR • főszerkesztő

SZÁZADVÉG

POLITOLOGOSZ

Öt kérdéskörre kértünk választ a politológusszakma mintegy ötven képviselőjétől. Kérdésünk a következők voltak: 1. Miért éppen a politológia? Hogyan esett a választása a politikatudományra, mint hivatásra? 2. Mit gondol a politikatudományok a politikai tudáshoz és politikai cselekvéshez, azaz politikához való viszonyáról? 3. Mi a véleménye a politikatudomány hazai helyzetéről, a társadalomtudományok sorában, illetve az egyetemi oktatásban elfoglalt helyéről? 4. Megítélése szerint kik és milyen művek gyakorolták a legnagyobb hatást a hazai politikatudomány alakulására? 5. Milyen szerzőket és műveket ajánlana azok figyelmébe, akik bevezetést szeretnének nyerni a politikatudomány, illetve a politika világába?

58

ÁGH ATTILA, ARÁTO KRISZTINA, BALOGH LÁSZLO LEVENTE, BODA ZSOLT, BOZÓKI ANDRÁS CSIZMADIA ERVIN, ENYEDI ZSOLT, FABIÁN GYÖRGY, FRICZ TAMÁS, G. FODOR GÁBOR, GRÉSKOVITS BELA, GYULAI ATTILA, HAINAL GYÖRGY, KÁKAI LÁSZLO, KENDÉ PÉTER, KERI LÁSZLO, KÖRÖSÉNYI ANDRÁS, KLUMIN FERENC, MÉSZERICS TAMÁS, PÁLNE KOVÁCS ILONA, PESTI SÁNDOR, POKOL BELA, SZABÓ MARTON, SZIGETI PÉTER, SZÜCS ZOLTÁN GÁBOR, TOKA GÁBOR, TÓTH CSABA
 a politikatudomány ismeretelméleti előfeltéveseiről, a politikatudomány objektivitásáról, a politikai cselekvéshez és tudáshoz fűződő kapcsolatáról.

www.szazadveg.hu/szazadveg

KORTÁRS AUSZTRÁL FILM

DUNA

TÍZ KENU

február 16-án 20.40-kor a Duna Televízióban

A szerkesztőség címe:
1067 Budapest, Eötvös u. 24.
Postacím: 1399 Bp., Pf. 653.
Tel./fax: 311-6477, 472-0318

Kiadja:
a Magyar Szemle Alapítvány
A Magyar Szemle Alapítvány
adószáma: 18055067-2-42

Felelős kiadó:
DR. GRANASZTÓI GYÖRGY

Főszerkesztő:
KODOLÁNYI GYULA

Tipográfiai terv:
BANGA FERENC

Műszaki szerkesztés és nyomda
DOMBI VIKTÓRIA
SÉD NYOMDA KFT., Szekszárd
Felelős vezető: KATONA SZILVIA

ISSN 1216 6235

Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Zrt. Hírlap
Üzletága

1088 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető valamennyi postán,
kézbesítőknél, e-mailen:
hirlapelofizetes@posta.hu

Előfizetési díj Magyarországon:
Egy évre 4080 Ft, fél évre 2040 Ft,
A Magyar Szemle számlaszáma:
11707024-20332033

Lapunk külföldre megrendelhető:

daneh@posta.hu
Tengerentútra

hajóval fél évre: 13 000 Ft,
légi postán: 15 000 Ft;

Európába: 11 700 Ft,
elsőbbséggel: 14 000 Ft.

Külföldön a befizetés időpontjá-
ban érvényes árfolyamon
ennek megfelelő valuta.

Lapunk megvásárolható
a hírlapárusoknál
Budapesten és az ország
nagyvárosaiban,
és az alábbi
könyvesboltokban:

A Rákóczi úti
FÓKUSZ KÖNYVÁRUHÁZ-ban
és a LÍRA KÖNYV Zrt. budapesti
és vidéki boltjaiban

BENCÉS KÖNYVESBOLT
(V., Ferenciek tere 5.);

GONDOLAT KIADÓI KÖR
KÖNYVESBOLT
(V., Károlyi M. u. 16.);

ÍRÓK BOLTJA
(VI., Andrassy út 45.);

KÓDEX KÖNYVÁRUHÁZ
(V., Honvéd u. 5.);

LITEA KÖNYVESBOLT
(I., Hess András tér 4.);

PÜSKI KÖNYVESHÁZ
(I., Krisztina krt. 26.);

TELEKI TÉKA
(VIII., Bródy Sándor u. 46.).

*

A „meg nem rendelt” kéziratokra
megpróbálunk válaszolni,
és igyekszünk azokat megőrizni.
Ha nem sikerülne, szíves elnézé-
süket kérjük. A szerk.

VOLUME II., NO. 1.

BUDAPEST

JANUARY 2011

HUNGARIAN R E V I E W

A bi-monthly journal from Central Europe

VIKTOR ORBÁN: The Year of European Renewal • JÁNOS MARTONYI, PÉTER ÁKOS BOD and MONICA MACOVEI on Hungary's EU Presidency • GEORGE SCHÖPFLIN: (Mis)Understanding Central Europe • NORMAN STONE: Gorbachev, the Last Ploy? • ISTVÁN MIKOLA: The Hungarian Patient • NICK THORPE: Kafka in the Circus District • THE BÉRES LIFE PROGRAMME: A CONVERSATION • TONY BRINKLEY and THOMAS COOPER on Literary Translation • ALEX SZILASI: Liszt on Chopin, Chopin on Liszt • MÁRIA PROKOPP: Botticelli in Esztergom

Az idő is sürget, mert az emberek elbizonytalanodtak Európa jövőjét és benne a saját jövőjüket illetően. A veszélyeket jól látják, de a kiutakat még nem. Megoldásokat várnak a gazdaság beindítására, új munkahelyek megteremtésére, a régi munkahelyek megőrzésére, valamint az energiabiztonság problémájára, és válaszokat még számos további gyakorlati kérdésre.

Nem szabad hagynunk, hogy a ma érzékelhető, elsősorban a gazdaság gyengélkedéséből eredő csalódottság és kétség tovább növekedjen az unió polgáraiban.

Mindannyian érzékeljük, hogy a válságkezelő erőfeszítések országainkban és az uniós fórumokon is sok erőnket, energiánkat emésztették föl. Az eddigi megfeszített munka ellenére is nagyon sok megoldatlan ügy és új kihívás halmozódott föl a jövő évre. Sorsdöntő kérdésekben nem sikerült dűlőre jutni.

Ezért nem túlzás azt mondani, hogy az unió történetének egyik legnehezebb éve előtt áll.

ORBÁN VIKTOR: Az európai megújulás éve

